

**ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ
ΜΙΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

Αγαπητοί αναγνώστες,

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας που ξεκίνησε το 2019 μεταξύ των εκδόσεων Φιλελεύθερος Τύπος Α.Ε. και του Κέντρου Φιλελεύθερων Μελετών – Μάρκος Δραγούμης (ΚΕΦίΜ). Ο στόχος μας είναι να αυξήσουμε τον αριθμό και την ποιότητα των φιλελεύθερων εκδόσεων στη γλώσσα μας προκειμένου να μειωθεί ο οικονομικός αναλφαβητισμός και να αμφισβητηθεί η κυριαρχία της αντι-φιλελεύθερης διανόησης στον πολιτικό διάλογο.

Το ΚΕΦίΜ «Μάρκος Δραγούμης» είναι μια ανεξάρτητη, μη κομματική δεξαμενή σκέψης που στοχεύει στην αύξηση της ατομικής και οικονομικής ελευθερίας των Ελλήνων μέσω της προώθησης φιλελεύθερων ιδεών και προτάσεων πολιτικής. Εμπνέεται από το όραμα μιας Ελλάδας πρότυπο οικονομικής και κοινωνικής ελευθερίας, που παρέχει στους πολίτες της τη δυνατότητα να δημιουργούν και να επιδιώκουν τα όνειρα και τις φιλοδοξίες τους. Το ΚΕΦίΜ δραστηριοποιείται σε 4 στρατηγικούς πυλώνες δράσης: Τη διατύπωση προτάσεων πολιτικής, την προώθηση των ατομικών ελευθεριών, την προώθηση του οικονομικού αλφαβητισμού, και την ενίσχυση του φιλελεύθερου κινήματος στην Ελλάδα. Οι δράσεις και οι πρωτοβουλίες του το έχουν αναδείξει μεταξύ των δυναμικότερων και επιδραστικότερων δεξαμενών σκέψης στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο των στρατηγικών διεθνών του συνεργασιών, το ΚΕΦίΜ είναι μέλος του Atlas Network, του EPICENTER και του European Liberal Forum.

Μάθετε περισσότερα για το ΚΕΦίΜ στο www.kefim.org.

Με τιμή,

Αλέξανδρος Σκούρας
Πρόεδρος του ΚΕΦίΜ

Τίτλος πρωτότυπου: Foundations of a Free Society
Συγγραφέας: Eamonn Butler
Copyright © The Institute of Economic Affairs 2013, Λονδίνο2,
ISBN 978 0 255 36687 8

Δεύτερη έκδοση

Τίτλος: Τα θεμέλια μιας ελεύθερης κοινωνίας
Φιλελεύθερος Τύπος Α.Ε. , Αθήνα , Σεπτέμβριος 2019
Μετάφραση: Μυρτώ Βλιτσάκη
Εξώφυλλο: Γιώργος Μίκροβας
Σελιδοποίηση: Όλγα Μαρία Βακόλα

ISBN: 978-618-84348-8-2

**ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΜΙΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

EAMONN BUTLER

iea

Institute of Economic Affairs

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ (Του Ali Salman).....	13
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	16
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	17
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	21
Ο σκοπός αυτού του βιβλίου.....	21
Η δομή του βιβλίου.....	22
2. ΤΑ ΗΘΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΟΦΕΛΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ	25
Ελεύθερη κοινωνία.....	25
Το ηθικό επιχείρημα υπέρ της ελευθερίας.....	29
Τα οικονομικά επιχείρημα υπέρ της ελευθερίας.....	36
Η δημιουργία του κεφαλαίου.....	42
3. ΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΜΙΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	49
Κοινωνία χωρίς κράτος.....	49
Γιατί το κράτος πρέπει να είναι περιορισμένο.....	52
Τρόποι περιορισμού του κράτους.....	63
Θέτοντας τους κανόνες.....	69
4. ΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ	73
Ισότητα στην ελεύθερη κοινωνία.....	73
Είδη ισότητας.....	74
Ισότητα του αποτελέσματος.....	81
Ισότητα και δικαιοσύνη.....	86
Περαιτέρω βλάβη από τον εξισωτισμό.....	90

5. ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟ	95
Η οικονομία της ελεύθερης αγοράς.....	95
Πώς να γίνετε πλούσιοι.....	99
Πώς λειτουργούν οι αγορές.....	105
Το διεθνές εμπόριο	111
6. ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ	115
Ατομική ιδιοκτησία.....	115
Οι κανόνες της δικαιοσύνης	120
Νομοκρατία.....	126
Ανθρώπινα δικαιώματα	131
7. Η ΑΥΘΟΡΜΗΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	135
Τάξη χωρίς εντολές.....	135
Ανεκτικότητα.....	139
Το πρόβλημα του αλτρουισμού.....	150
8. ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ	157
Μετανάστευση και τεχνολογία	157
Αναπτύσσοντας μια ελεύθερη κοινωνία.....	158
Δικαιώματα ιδιοκτησίας σε δράση.....	160
Ανθρώπινες υπηρεσίες χωρίς κράτος	168
Παγκοσμιοποίηση και εμπόριο.....	176
Η σημασία της ειρήνης.....	180
9. ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑ.....	183
Το επιχείρημα υπέρ της ελευθερίας	183
Περιορισμένο κράτος.....	184
Μεγαλύτερη ισότητα	184
Ελεύθερη οικονομία	185
Δικαιοσύνη και νομοκρατία	186
Η αυθόρμητη κοινωνία	186
Ένας κόσμος ελευθερίας.....	187
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	189

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(Του Ali Salman)

ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ και πολιτικές κρίσεις έχουν συχνά οδηγήσει σε επιθέσεις κατά της ελευθερίας. Κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης, όλες οι σημαντικές οικονομίες περιόρισαν το εμπόριο αυξάνοντας τους δασμούς. Αυτή η σπασμωδική αντίδραση επιδείνωσε απλά τις γεωπολιτικές εντάσεις και αύξησε περαιτέρω τις οικονομικές δυσκολίες. Η εμφάνιση ριζοσπαστικών σοσιαλιστικών καθεστώτων οδήγησε σε ολοκληρωτική καταστολή των ατομικών, πολιτικών και οικονομικών ελευθεριών στον μισό κόσμο.

Πιο πρόσφατα, τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου και η αντίδραση των ΗΠΑ οδήγησαν σε πολιτικές που θυσιάσαν την ελευθερία σε μια προσπάθεια ενίσχυσης της ασφάλειας. Ομοίως, η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2008 και είχε επίσης τις ρίζες της στο αμερικανικό έδαφος, ακολουθήθηκε από αυξανόμενους ελέγχους, ρυθμίσεις και προστατευτικούς νόμους. Αντί να βασιστούν στην αρχή της δημιουργικής καταστροφής των ελεύθερων αγορών, οι κυβερνήσεις και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού χρησιμοποίησαν τεράστια ποσά χρημάτων των φορολογουμένων για τη διάσωση προβληματικών επιχειρήσεων.

Οι απειλές για την ελευθερία αφθονούν. Πριν από ένα τέταρτο του αιώνα, ο κόσμος αγκάλιασε τη γκλάσνοστ στη Σοβιετική Ένωση και γιόρτασε στη συνέχεια την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Ωστόσο, νέες προκλήσεις έχουν προκύψει σήμερα με τη μορφή του νεο-εθνικισμού στην Ευρώπη και του

θρησκευτικού ριζοσπαστισμού στη Μέση Ανατολή. Και οι δύο τάσεις θα περιορίσουν την ελευθερία αν παραμείνουν ανεξέλεγκτες. Στην Ευρώπη, αυτή η στροφή στον εθνικισμό, ακόμα και στον ρατσισμό, λαμβάνει χώρα παρά τον σχετικά υψηλό βαθμό πολιτικής ελευθερίας – στην Ευρώπη υπάρχει μια λειτουργική δημοκρατία. Στη Μέση Ανατολή, η άνοδος του θρησκευτικού ριζοσπαστισμού δεν εκπλήσσει τόσο - ούτε η αγορά ούτε η δημοκρατία βρίσκονται σε καλή κατάσταση.

Παρά τα προβλήματα αυτά, τα άτομα τον 21ο αιώνα είναι από πολλές απόψεις πιο ελεύθερα από τους προγόνους τους τον προηγούμενο αιώνα. Η επανάσταση της τεχνολογίας της πληροφορικής και της επικοινωνίας έχει γκρεμίσει κάθε είδους εμπόδια. Στην Κίνα για παράδειγμα, ο Λι Σενπενγκ [Li Chengpeng] είναι εξέχων συγγραφέας και κοινωνικός κριτικός: το ιστολόγιό του Σίνα Γουέιμποα [Sina Weibo] έχει σχεδόν έξι εκατομμύρια ακολούθους. Και κατά τη διάρκεια της Αραβικής Άνοιξης, τα κοινωνικά δίκτυα βοήθησαν στην επίτευξη ευρείας πολιτικής και κοινωνικής προόδου. Εάν η πληροφορία είναι δύναμη, τότε η τεχνολογία της πληροφορίας έχει ενδυναμώσει το άτομο. Τα γεωγραφικά σύνορα παραμένουν, αλλά αποκτούν όλο και μικρότερη σημασία.

Σε αυτό το πλαίσιο, η δημοσίευση της μονογραφίας του Έιμον Μπάτλερ [Eamonn Butler] δεν θα μπορούσε να είναι πιο επίκαιρη. Τα θεμέλια μιας Ελεύθερης Κοινωνίας είναι μια ευπρόσδεκτη προσθήκη στην οικογένεια των σύγχρονων εισαγωγικών έργων για την ελευθερία. Η μοναδική δεξιοτέχνα του Μπάτλερ έγκειται στην ικανότητά του να εκφράζει σύνθετες και εξαιρετικά επιδραστικές ιδέες σε απλή γλώσσα. Επίσης, καταρρίπτει με επιτυχία τα επιχειρήματα επικριτών και αντιπάλων με παραδείγματα αντλημένα από τον πραγματικό κόσμο, τα οποία επεξηγούν τις ιδέες του και υποστηρίζουν τα θεωρητικά επιχειρήματα.

Επομένως, η ανά χείρας εργασία αποτελεί ένα εξαιρετικό εισαγωγικό κείμενο για όσους θα ήθελαν να κατανοήσουν τις βασικές αρχές μιας ελεύθερης κοινωνίας. Θα σταθεί ιδιαίτερα χρήσιμο σε όσους προωθούν την ελευθερία σε χώρες στις οποίες οι αρχές αυτές παραμένουν σε μεγάλο βαθμό άγνωστες,

καθώς και σε όσους προασπίζουν την ελευθερία σε μέρη όπου οι παραδοσιακές ελευθερίες δέχονται επίθεση.

ΑΛΙ ΣΑΛΜΑΝ [ALI SALMAN]

Ιδρυτής και Εκτελεστικός Διευθυντής,
Policy Research Institute of Market Economy (PRIME),
Ισλαμαμπάντ, Πακιστάν
Σεπτέμβριος 2013

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

*Οφείλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Νάιτζελ Ασφορντ [Nigel Ashford], ο οποίος μου επέτρεψε να δανειστώ πολλές ιδέες από το βιβλίο του *Principles for a Free Society*. Άλλες χρήσιμες πηγές περιλαμβάνουν τα, *The Morals of Markets* του Χ. Μπ. Άκτον [H. B. Acton], *On Liberty* του Τζ. Στ. Μιλ [J. S. Mill], *Freedom 101* του Μάντσεν Πίρι [Madsen Pirie], *A Beginner's Guide to Liberty* του Ρίτσαρντ Γουέλινγκς [Richard Wellings], *Why Freedom Works* του Ερνστ Μπεν [Ernest Benn] και *The Morality of Capitalism* του Τομ Πάλμερ [Tom Palmer].*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ δημιουργεί ευημερία. Απελευθερώνει το ανθρώπινο ταλέντο, την εφευρετικότητα και την καινοτομία, δημιουργώντας πλούτο εκεί όπου δεν υπήρχε πριν. Οι κοινωνίες που αγκάλιασαν την ελευθερία έγιναν πλούσιες. Εκείνες που δεν το έκαναν, παρέμειναν φτωχές.

Οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν γίνονται πλούσιοι εκμεταλλευόμενοι άλλους, όπως κάνουν οι ελίτ των λιγότερο ελεύθερων χωρών. Δεν μπορούν να γίνουν πλούσιοι κάνοντας τους άλλους φτωχότερους. Γίνονται πλούσιοι μόνο παρέχοντας στους άλλους αυτό που θέλουν και βελτιώνοντας τις ζωές των άλλων ανθρώπων. Οι περισσότερο ωφελημένοι από τον οικονομικό δυναμισμό των ελεύθερων κοινωνιών είναι οι φτωχοί. Οι ελεύθερες κοινωνίες είναι οικονομικά πιο ίσες από τις μη ελεύθερες. Οι φτωχοί στις πιο ελεύθερες κοινωνίες απολαμβάνουν πολυτέλειες τις οποίες δεν θα μπορούσαν καν να ονειρευτούν πριν από λίγα μόλις χρόνια και οι οποίες είναι διαθέσιμες μόνο στις κυρίαρχες ελίτ των μη ελεύθερων χωρών.

Το διεθνές εμπόριο προσφέρει στους επιχειρηματίες νέες ευκαιρίες στην αγορά και βοήθησε περισσότερους από ένα δισεκατομμύριο ανθρώπους να βγουν από την ακραία φτώχεια τα τελευταία είκοσι χρόνια. Η ελευθερία είναι πραγματικά μία από τις πιο ωφέλιμες και παραγωγικές δυνάμεις στην ανθρώπινη ιστορία.

Οι προσπάθειες των κυβερνήσεων για εξίσωση του πλούτου ή του εισοδήματος είναι αντιπαραγωγικές. Καταστρέφουν τα

κίνητρα για σκληρή δουλειά και επιχειρείν, και αποθαρρύνουν τους ανθρώπους να χτίσουν το κεφάλαιο που δίνει ώθηση στην παραγωγικότητα ολόκληρης της κοινωνίας.

Η ελεύθερη κοινωνία είναι μια αυθόρμητη κοινωνία. Αναπτύσσεται από τις δράσεις των ατόμων που ακολουθούν τους κανόνες οι οποίοι προάγουν την ειρηνική συνεργασία. Δεν επιβάλλεται εκ των άνω από την πολιτική εξουσία.

Το κράτος έχει πολύ περιορισμένο ρόλο σε μια ελεύθερη κοινωνία. Υπάρχει για να προστατεύει τους πολίτες από βλαπτικές ενέργειες, διατηρώντας και επιβάλλοντας τη δικαιοσύνη. Δεν προσπαθεί να επιβάλει την υλική ισότητα και δεν απαγορεύει δραστηριότητες μόνο και μόνο επειδή κάποιος τις θεωρούν δυσάρεστες ή προσβλητικές. Οι ηγέτες δεν μπορούν να λεηλατούν τους πολίτες για ίδιον όφελος, να κάνουν χάρες στους φίλους τους ή να χρησιμοποιούν την ισχύ τους ενάντια στους εχθρούς τους.

Το κράτος σε μια ελεύθερη κοινωνία περιορίζεται από τη νομοκρατία. Οι νόμοι του ισχύουν εξίσου για όλους. Πρέπει να τηρείται η νόμιμη διαδικασία σε όλες τις περιπτώσεις, με δίκαιες δίκες και χωρίς μακροχρόνια κράτηση άνευ δίκης. Όσοι κατηγορούνται για αδικήματα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αθώοι μέχρι να αποδειχθούν ένοχοι και τα άτομα δεν πρέπει να παρενοχλούνται διωκόμενα πολλές φορές για το ίδιο αδίκημα.

Η ανοχή στις ιδέες και τον τρόπο ζωής των άλλων ωφελεί την κοινωνία. Η αλήθεια δεν είναι πάντα προφανής· αναδύεται μέσα από τη μάχη των ιδεών. Δεν μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη στους λογοκριτές ότι θα καταπνίξουν μόνο εσφαλμένες ιδέες. Μπορεί κατά λάθος να καταπνίξουν ιδέες και τρόπους δράσης που θα μπορούσαν να ωφελήσουν σημαντικά την κοινωνία στο μέλλον.

Η τεχνολογία των επικοινωνιών δυσκολεύει ολοένα και περισσότερο τα αυταρχικά κράτη να κρύβουν τις πράξεις τους από τον υπόλοιπο κόσμο. Ως αποτέλεσμα, όλο και περισσότερες χώρες ανοίγονται στο εμπόριο και τον τουρισμό, και νέες ιδέες εξαπλώνονται. Ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι βλέπουν τα οφέλη της οικονομικής και της κοινωνικής ελευθερίας, και τις απαιτούν.

**ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ
ΜΙΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός αυτού του βιβλίου

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ περιγράφει τις βασικές αρχές που ορίζουν μια ελεύθερη κοινωνία. Μια τέτοια περιγραφή είναι απαραίτητη γιατί η πραγματική, προσωπική, κοινωνική, πολιτική και οικονομική ελευθερία είναι ιδιαίτερα σπάνια ακόμα και σε χώρες που θεωρούν ότι είναι ελεύθερες. Υπάρχουν σίγουρα μεγάλες διαφορές μεταξύ των πολύ ελεύθερων και των ελάχιστα ελεύθερων χωρών, όμως σε όλες τις χώρες, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, η κοινωνική και οικονομική ζωή των ανθρώπων περιορίζεται ή ελέγχεται από αξιωματούχους και πολιτικούς. Τέτοιοι περιορισμοί και έλεγχοι υπάρχουν τόσο πολύ καιρό και περιορίζουν τόσο πολύ την καθημερινότητά μας, που έχουν γίνει μέρος της ίδιας της κουλτούρας. Οι άνθρωποι τις θεωρούν απλά μέρος της ζωής, φυσικό και αναπόφευκτο.

Το αποτέλεσμα είναι ότι ένα μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού, ακόμη και αν πιστεύει ότι ζει σε μια ελεύθερη κοινωνία, δύσκολα μπορεί να φανταστεί τι σημαίνει πραγματική ελευθερία, και ακόμα λιγότερο να καταλάβει με τι θα μπορούσε να μοιάζει μια ελεύθερη κοινωνία και πώς θα μπορούσε να λειτουργήσει.

Ωστόσο, οι περισσότεροι άνθρωποι θέλουν ελευθερία. Θέλουν να είναι σε θέση να εμπορεύονται χωρίς να χρειάζεται να παίρνουν αμέτρητες άδειες. Θέλουν να είναι ασφαλείς ως κάτοχοι των σπιτιών τους, των αγροκτημάτων και των εργαστηρίων

τους, αντί να διατρέχουν τον κίνδυνο οι πολιτικοί να τους πετάξουν έξω και να τους καταστρέψουν. Θέλουν να αποφασίζουν τι είναι καλύτερο για τις δικές τους οικογένειες, παρά να κάνουν αυτό που τους υπαγορεύουν οι αρχές. Θέλουν να κάνουν τη ζωή τους χωρίς να χρειάζεται να δωροδοκούν αστυνομικούς και γραφειοκράτες για να τους αφήνουν στην πουχία τους.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο είναι τόσο σημαντικό να χαρτογραφηθούν οι βασικές αρχές της κοινωνικής και οικονομικής ελευθερίας. Ένα σαφές όραμα για το τι είναι η ελευθερία και πώς λειτουργεί, είναι το θεμέλιο επάνω στο οποίο μπορούν οι άνθρωποι να οικοδομήσουν μια πραγματικά ελεύθερη κοινωνία.

Η δομή του βιβλίου

Το Κεφάλαιο 2 εξηγεί όχι μόνο τα οικονομικά οφέλη μιας ελεύθερης κοινωνίας, αλλά και το ηθικό επιχείρημα υπέρ της ελευθερίας. Μια ελεύθερη οικονομία και μια ελεύθερη κοινωνία βασίζονται σε βαθιές αξίες - όχι αξίες που αμφισβητούν άλλα ηθικά συστήματα, αλλά αξίες που τα υποστηρίζουν, τα ενισχύουν και τα βελτιώνουν. Η ελευθερία είναι για όλους.

Το Κεφάλαιο 3 εξηγεί πώς μια ελεύθερη κοινωνία μπορεί να ικανοποιεί τις ανάγκες των ανθρώπων ομαλά και αποτελεσματικά χωρίς να χρειάζεται ισχυρούς κυβερνώντες που λένε σε όλους τι πρέπει να κάνουν. Πράγματι, εξηγεί γιατί το κράτος πρέπει να είναι περιορισμένο στην ισχύ και το εύρος των αρμοδιοτήτων του, και δείχνει πώς θα ήταν και πώς θα λειτουργούσε μια ελεύθερη κοινωνία.

Το Κεφάλαιο 4 εξετάζει την φαινομενική διαφορά μεταξύ ελευθερίας και ισότητας. Υποστηρίζει ότι η μεγαλύτερη ελευθερία φέρνει στην πραγματικότητα μεγαλύτερη ισότητα σε όλα όσα έχουν σημασία. Αλλά οι προσπάθειες να επιβληθεί η ισότητα των αποτελεσμάτων σε μια κοινωνία υπονομεύουν τις αρχές της ελευθερίας και προκαλούν μακροπρόθεσμη βλάβη.

Το Κεφάλαιο 5 περιγράφει το οικονομικό πλαίσιο μιας ελεύθερης κοινωνίας, εξηγώντας πώς οι αγορές, όταν απελευθερώνονται από τον κρατικό έλεγχο, δημιουργούν και διαχέουν την ευημερία. Εξηγεί τους κανόνες που ακολουθούμε για να δια-

τηρούμε την ομαλή λειτουργία αυτής της διαδικασίας και την κρίσιμη σημασία του ελεύθερου εμπορίου για την προώθηση της ανθρώπινης συνεργασίας.

Το Κεφάλαιο 6 εξετάζει τις αρχές της ιδιοκτησίας και της δικαιοσύνης. Εξηγεί πώς οι νόμοι μιας ελεύθερης κοινωνίας πρέπει να είναι γενικοί και να ισχύουν τόσο για τους ασκούντες εξουσία όσο και για τους απλούς πολίτες, αν θέλουμε να ελαχιστοποιήσουμε τον καταναγκασμό και την εκμετάλλευση. Και εξηγεί πώς μια ελεύθερη κοινωνία σέβεται τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα.

Το Κεφάλαιο 7 εξηγεί λεπτομερέστερα πώς μια ελεύθερη κοινωνία λειτουργεί χωρίς να χρειάζεται να διοικείται από αυτούς που είναι στην εξουσία. Περιγράφει τους βασικούς κανόνες ηθικής και συμπεριφοράς που εγκαθιδρύουν μια καλά λειτουργούσα αλλά ελεύθερη κοινωνική τάξη. Υπογραμμίζει την ανάγκη για ανεκτικότητα και εξηγεί τα προβλήματα που προκύπτουν όταν μια κοινωνία βασίζεται στον αλτρουισμό.

Το Κεφάλαιο 8 εξετάζει πώς μπορούμε να οικοδομήσουμε μια ελεύθερη κοινωνία εκεί όπου δεν υπάρχει. Δείχνει τη σημασία της βελτίωσης των κινήτρων στην καθημερινή ζωή και την ανομία να επιβάλλονται αποφάσεις εκ των άνω. Δείχνει πώς ακόμη και ζωτικές υπηρεσίες μπορούν να παρασχεθούν χωρίς το κράτος. Και τονίζει τη σημασία του ελεύθερου εμπορίου και της ειρήνης.

2. ΤΑ ΗΘΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΟΦΕΛΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ελεύθερη κοινωνία

Τι σημαίνει ελευθερία

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ σημαίνει κάτι περισσότερο από το να μην φυλακίζεται κανείς ή να μην υποδουλώνεται. Σημαίνει ότι έχεις το δικαίωμα να ενεργείς, να μιλάς και να σκέφτεσαι όπως επιλέγεις, χωρίς καταπιεστικούς περιορισμούς που σου επιβάλλονται από άλλους, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που βρίσκονται στην εξουσία. Η ελευθερία ισχύει για την προσωπική, την οικογενειακή και την κοινωνική σου ζωή, καθώς και για τις πολιτικές σου απόψεις και τις οικονομικές σου συναλλαγές με άλλους.

Ελεύθερη είναι η κοινωνία που επιδιώκει να στηρίξει τα παραπάνω ιδανικά. Ιστορικά αλλά και σήμερα, η ελευθερία έχει αποδειχθεί εξαιρετικά επιτυχημένη στη δημιουργία πλούτου και στην διάχυσή του στους πολίτες. Έχει αποδειχθεί ότι είναι μία από τις πιο δημιουργικές και παραγωγικές δυνάμεις της ανθρωπότητας. Έχει βελτιώσει τις ζωές των ανθρώπων - ιδιαίτερα των φτωχότερων ανθρώπων - σε όλο τον κόσμο.

Ελευθερία σημαίνει ότι δεν μπαίνουν εμπόδια στον δρόμο σου και κανένας περιορισμός δεν σε εμποδίζει να ενεργείς όπως εσύ επιλέγεις. Σημαίνει ότι κανείς δεν σε καταναγκάζει, δεν σε κατευθύνει, δεν σε απειλεί, δεν σε εκφοβίζει, δεν σε πιέζει, δεν σου επιβάλλεται, δεν παρεμβαίνει και δεν σε χειραγωγεί. Σημαίνει ότι μπορείς να ζεις τη ζωή σου χωρίς να σου επιτίθενται, να σε εξαπατούν, να σε ληστεύουν ή να σε βλάπτουν. Αυτό συμβαίνει επειδή σε μια ελεύθερη κοινωνία η αρχή της ελευθερίας

ισχύει εξίσου για όλους. Κανείς μας δεν έχει το δικαίωμα να παρεμβαίνει, να παρεμποδίζει ή να βλάπτει τους άλλους, κάτι που θα αναιρούσε και τη δική τους ελευθερία.

Έτσι, η ελευθερία υπάρχει μόνο στο βαθμό που δεν βλάπτονται οι άλλοι. Το δικαίωμά σου να σηκώσεις τη γροθιά σου τελειώνει εκεί που αρχίζει η μύτη μου. Δεν ασκείς ελευθερία εάν απειλείς, καταναγκάζεις, ληστεύεις, επιτίθεσαι ή δολοφονείς άλλους. Αντιθέτως, περιορίζεις την ελευθερία τους να μην κακοποιούνται. Αυτό λέγεται αρχή της «μη βλάβης»: είσαι ελεύθερος να κάνεις αυτό που θέλεις, με την προϋπόθεση ότι αυτό δεν βλάπτει τους άλλους.

Ομοίως, δεν περιορίζεις την ελευθερία κανενός αν αντισταθείς στην επιθετικότητά του. Η ελευθερία και η αρχή της μη βλάβης σου επιτρέπουν να εμποδίζεις άλλους να κάνουν κακό σε εσένα και σε εκείνους που αγαπάς. Επίσης, δικαιολογείται να παρέμβεις για να αποτρέψεις την πρόκληση βλάβης σε οποιονδήποτε άλλο, ακόμα και σε κάποιον άγνωστο – αν και η λειτουργία της προστασίας των άλλων πολιτών αφήνεται συχνά στην αστυνομία και τις νομικές αρχές.

Ωστόσο, η αρχή της μη βλάβης ισχύει μόνο για τη βλάβη που προκαλείται σε άλλους. Σου επιτρέπει να κάνεις ό, τι θες με το δικό σου σώμα και την δική σου περιουσία, υπό την προϋπόθεση ότι δεν παραβιάζεις την ελευθερία των άλλων κάνοντάς το. Για παράδειγμα, μπορείς να χαρίσεις όλη σου την περιουσία, να διακινδυνεύσεις να τραυματιστείς κάνοντας κάτι επικίνδυνο ή να βλάψεις το σώμα σου, υπό τον όρο ότι τίποτα από αυτά δεν προκαλεί βλάβη σε άλλους. Και μολονότι κάποιος μπορεί να προσπαθήσουν να σε αποθαρρύνουν να βλάψεις τον εαυτό σου, δεν μπορούν να σε σταματήσουν δια της βίας, εάν αυτή είναι η συνειδητή επιλογή σου.

Η ελευθερία και ο ρόλος του κράτους

Μπορεί να φαίνεται σκληρό να λέμε ότι δεν έχουμε την ελευθερία να παρεμβαίνουμε στις πράξεις των άλλων ακόμα και όταν είναι για το δικό τους καλό, κανείς μας όμως δεν μπορεί να γνωρίζει στ' αλήθεια τι πραγματικά συμφέρει τους άλλους. Τα άτομα είναι οι καλύτεροι κριτές της δικής τους ευημερίας. Κατανοούν πολύ καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον τις δικές

τους αξίες, περιστάσεις, ανάγκες, επιθυμίες, φόβους, ελπίδες, σκοπούς και φιλοδοξίες. Είναι οι καλύτεροι κριτές των δικών τους στόχων και των δικών τους ενεργειών.

Και οι ξένοι μπορεί να είναι προκατειλημμένοι στο πώς κρίνουν τους άλλους. Αν επιτρέψουμε στους ανθρώπους να παρεμβαίνουν στην ελευθερία των άλλων, μπορούν να το πράξουν με τρόπους που (συνειδητά ή ασυνείδητα) ωφελούν τον εαυτό τους παρά τον άλλο. Γι' αυτό οι αποφάσεις για τον περιορισμό των άλλων αφήνονται στην αστυνομία και τους δικαστές, οι οποίοι - τουλάχιστον σε μια πραγματικά ελεύθερη κοινωνία - μπορούν να είναι πιο αντικειμενικοί στο θέμα.

Όποιοι κι αν είμαστε, λοιπόν, οι ατομικοί μας στόχοι ικανοποιούνται καλύτερα σε μια κοινωνία στην οποία είμαστε ελεύθεροι. Ο ρόλος του κράτους σε μια τέτοια κοινωνία είναι να προστατεύει την ελευθερία μας όταν παραβιάζεται από άλλους - να τη διευρύνει όπου δεν είναι πλήρης και να τη μεγεθύνει όπου είναι ελλιπής. Όταν οι άνθρωποι συγκεντρώνονται για να σχηματίσουν κυβέρνηση ή οποιαδήποτε άλλη αρχή από πάνω τους, αυτό έχουν κατά νου: να προστατεύσουν και να διευρύνουν τις ελευθερίες τους, όχι να τις περιορίσουν.

Ωστόσο, οι κυβερνήσεις πολύ συχνά δεν δημιουργούνται κατ' αυτό τον τρόπο. Επιβάλλονται στον πληθυσμό από ομάδες που είναι πρόθυμες να χρησιμοποιήσουν την εξουσία για να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα, όχι για να διευρύνουν την ελευθερία όλων. Τέτοια λεηλασία συμβαίνει συχνά με την πλήρη συναίνεση της πλειοψηφίας, η οποία κερδίζει με τη σειρά της από την εκμετάλλευση της μειοψηφίας. Αλλά η ελευθερία δεν έχει να κάνει με αριθμούς: για να έχει κάποιο νόημα, πρέπει να ισχύει εξίσου για ολόκληρο τον πληθυσμό.

Ακόμη και οι κυβερνήσεις που επιδιώκουν το γενικό συμφέρον, συχνά μειώνουν την ελευθερία επειδή δεν καταλαβαίνουν πλήρως ή δεν σέβονται την αρχή της μη βλάβης, ούτε και βλέπουν τη βλάβη που προκαλούν οι παρεμβάσεις τους. Οι κρατικοί λογοκριτές, για παράδειγμα, μπορεί να απαγορεύουν συγκεκριμένες σκέψεις και λέξεις ή εικόνες που λέγονται ή μεταδίδονται, πιστεύοντας ότι αυτές θα μπορούσαν να προβάλουν τα δημόσια ήθη. Αλλά στην πορεία βλάπτουν τους

ταλαντούχους συγγραφείς, τους καλλιτέχνες, τους κινηματογραφιστές, τους δημοσιογράφους και διάφορους άλλους, περιορίζοντας την ελευθερία σκέψης και έκφρασής τους, ζημιώνοντας τη σταδιοδρομία τους και στερώνοντας τους τους καρπούς της εργασίας, της δημιουργικότητας και της διάνοιάς τους. Και άπαξ και γίνει δεκτή η αρχή της κρατικής λογοκρισίας, είναι πολύ εύκολο για τους κυβερνώντες να την επεκτείνουν, απαγορεύοντας οποιαδήποτε κριτική στην κυβέρνησή τους, για παράδειγμα, ή καταπνίγοντας κάθε ιδέα που θεωρούν απειλητική.

Επίσης, καλοπροαίρετοι κυβερνώντες μπορεί να επιβάλουν φόρους με σκοπό την εξίσωση των εισοδημάτων, παραβλέποντας ότι κάτι τέτοιο στερεί από τους φορολογουμένους την ελευθερία να απολαμβάνουν την περιουσία τους, όπως το κάνει ακριβώς και η κοινή κλοπή. Και όπως η κοινή κλοπή, η απειλή μιας τέτοιας δήμευσης είναι ένας σίγουρος τρόπος για την αποτροπή της αποταμίευσης και των επενδύσεων, που έχει με τη σειρά της επιζήμια αποτελέσματα στην ασφάλεια και την ευημερία ολόκληρου του πληθυσμού.

Αυτές οι κυβερνήσεις μπορεί να ισχυρίζονται ότι ενεργούν προς το δημόσιο συμφέρον, αλλά ποιος μπορεί να γνωρίζει ποιο είναι το δημόσιο συμφέρον; Διαφορετικοί άνθρωποι έχουν διαφορετικά και συχνά ανταγωνιστικά συμφέροντα. Η στάθμιση αυτών των ανταγωνιστικών συμφερόντων είναι αδύνατη. Τα άτομα όμως μπορούν να γνωρίζουν και να ενεργούν για τα δικά τους συμφέροντα πολύ καλύτερα από τις απόμακρες αρχές που χρησιμοποιούν την επίσημη εξουσία για να το κάνουν για λογαριασμό τους.

Ο καταναγκασμός είναι κάτι κακό. Και μολονότι μπορεί ως ένα βαθμό να είναι αναγκαίο κακό- όπως για την αποτροπή επιθετικών ενεργειών -πρέπει και πάλι να επιδιώκουμε τον περιορισμό του στο ελάχιστο. Πολλοί υποστηρικτές της ελευθερίας υποστηρίζουν ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν «φυσικά δικαιώματα» - όπως το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα στην ιδιοκτησία - τα οποία θέτουν τα όρια στην εξουσία του κράτους επί των στα άτομων. Δεν θα επιτρέπαμε σε άλλους πολίτες να μας ληστέψουν ή να μας περιορίσουν, γιατί θα έπρεπε λοιπόν να το επιτρέπουμε στις κυβερνήσεις;

Ωστόσο, στο μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας, οι άνθρωποι δεν ήταν ελεύθεροι. Οι κυβερνήσεις δεν εγκαθιδρύονταν με την εκούσια συμφωνία των ατόμων, αλλά επιβάλλονταν από όσους ήταν πρόθυμοι να ασκήσουν βία. Αλλά κανένα άτομο η ζωή του οποίου διευθύνεται βίαια από κάποια εξουσία δεν είναι ένα ολοκληρωμένο πρόσωπο. Οι άνθρωποι είναι ηθικά πλήρεις μόνο όταν κάνουν επιλογές για τον εαυτό τους. Έχουν ελάχιστη ηθική αξία αν οι άλλοι επιλέγουν για εκείνους. Γιατί τότε είναι απλά ψηφία, όχι πλήρη ανθρώπινα όντα.

Το ηθικό επιχείρημα υπέρ της ελευθερίας

Η ελευθερία επιτρέπει στους ανθρώπους να γίνονται πλήρη ανθρώπινα όντα χρησιμοποιώντας τα ταλέντα και τις ικανότητές τους όπως νομίζουν καλύτερα, όχι μόνο για τον εαυτό τους, αλλά και για τις οικογένειες και τους οικείους τους. Η ελεύθερη κοινωνία δεν είναι μια μάζα απομονωμένων και ιδιοτελών ατόμων· είναι ένα δίκτυο ολοκληρωμένων και κοινωνικών προσώπων. Η δυνατότητά της να βοηθά όλη την ανθρωπότητα υπογραμμίζει την ηθική διάσταση της ελεύθερης κοινωνίας.

Πνευματικές και πολιτισμικές ρίζες της ελευθερίας

Όπως έχει επισημάνει ο βραβευμένος με νόμπελ οικονομολόγος Αμάρτια Σεν [Amartya Sen], η ελευθερία είναι μια παγκόσμια ιδέα.¹ Έχει ισχυρές ρίζες σε όλες σχεδόν τις θρησκείες και τους πολιτισμούς, από το Ισλάμ μέχρι τον Βουδισμό και από την Ασία μέχρι τη Δύση. Ο Ινδός αυτοκράτορας Ασόκα μίλησε για ελευθερία και πολιτική ανεκτικότητα περισσότερο από είκοσι αιώνες πριν. Ο Μογγόλος αυτοκράτορας του 16ου αιώνα Ακμπάρ έκανε κλασικές παρατηρήσεις επάνω στην ανεκτικότητα την εποχή που η Ιερά Εξέταση καταδίωκε τους θρησκευτικούς αντιφρονούντες στην Ευρώπη. Το Ισλάμ, από τις απαρχές του, ήταν ανοιχτό στην οικονομική ελευθερία και την επιχειρηματικότητα πολύ πριν γίνουν αποδεκτές στη Δύση. Οι

1. Amartya Sen, 'Universal truths: human rights and the Westernizing illusion', *Harvard International Review*, 20(3), 1998, σελ. 40-43.

Τούρκοι αυτοκράτορες ήταν πολλές φορές πιο ανεκτικοί από τους Ευρωπαίους μονάρχες.

Η ελευθερία, με άλλα λόγια, είναι απόλυτα συμβατή με όλες τις μεγάλες κουλτούρες και θρησκείες του κόσμου. Δεν είναι μια ειδικά δυτική ιδέα, ούτε υλιστική, ούτε ιδέα ασύμβατη με μια κοινωνία βασισμένη σε ισχυρές κοινωνικές αξίες. Πράγματι, η ελεύθερη κοινωνία βασίζεται σε ανθρώπους που αποδέχονται οικειοθελώς κοινές νόρμες και κανόνες που απαγορεύουν τη βλάβη, την απάτη, την εκμετάλλευση και την κατάχρηση εξουσίας - κανόνες που συμβάλλουν στη δημιουργία μιας αρμονικής κοινωνικής τάξης στην οποία οι άνθρωποι μπορούν να συνυπάρχουν και να συνεργάζονται. Μέσα σε αυτό το ευρύ πλαίσιο, η ελευθερία επιτρέπει στους ανθρώπους να αποφασίζουν για τις δικές τους αξίες, να διατηρούν τη δική τους κουλτούρα και να ακολουθούν τις δικές τους θρησκευτικές πρακτικές. Δεν εξαναγκάζονται να αποδεχτούν τις αξίες, την κουλτούρα και τις πρακτικές κάποιας κρατικής εξουσίας.

Μια κουλτούρα εμπιστοσύνης και συνεργασίας

Μια ελεύθερη κοινωνία δεν λειτουργεί στη βάση της εξουσίας και της αυθεντίας, αλλά στη βάση της εμπιστοσύνης και της συνεργασίας. Ο πλούτος σε μια ελεύθερη κοινωνία έρχεται μέσω των οικειοθελών συναλλαγών, μέσω των ανθρώπων που παράγουν χρήσιμα προϊόντα και τα ανταλλάσσουν με άλλα. Δεν έρχεται μέσα από τις τακτικές των αρπακτικών ελίτ, οι οποίες χρησιμοποιούν την εξουσία τους για να αποσπούν φόρους από τον λαό, ή να παρέχουν μονοπώλια και προνόμια στον εαυτό τους, την οικογένεια και τους φίλους τους. Ο τρόπος με τον οποίο έχει δημιουργηθεί ο περισσότερος πλούτος στις περισσότερες χώρες στη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας ενδεχομένως είναι αυτός, μέσω της εκμετάλλευσης που βασίζεται στον καταναγκασμό. Μια ελεύθερη κοινωνία, αντιθέτως, εξαρτάται από το πολύ πιο υγιές κίνητρο της οικειοθελούς συνεργασίας και συναλλαγής.

Για να λειτουργήσει η οικειοθελής συνεργασία και συναλλαγή, απαιτείται εμπιστοσύνη. Κανείς δεν θα συναλλαχθεί με ανθρώπους που πιστεύει ότι είναι άπληστοι απατεώνες, εκτός εάν αναγκάζεται να το κάνει ή δεν έχει εναλλακτική λύση (για

παράδειγμα, όταν οι κυβερνήσεις ή οι φίλοι τους ελέγχουν την παραγωγή). Σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι άνθρωποι έχουν επιλογή και είναι ελεύθεροι να μεταφέρουν τις δουλειές τους αλλού. Έτσι, οι παραγωγοί πρέπει να πείθουν τους πελάτες, τόσο τους τωρινούς όσο και τους δυνητικούς, ότι είναι έντιμοι. Πρέπει να τηρούν τις υποσχέσεις τους, αλλιώς θα χάσουν τη φήμη τους και τις δουλειές τους. Και για τους περισσότερους, μια ενδεχόμενη απώλεια του καλού τους ονόματος και των μέσων βιοπορισμού είναι σοβαρός λόγος ανησυχίας.

Η ελεύθερη κοινωνία δεν διευθύνεται εν των άνω από κάποιες ελίτ με τη χρήση βίας. Λειτουργεί φυσικά και αυθόρμητα μέσω των οικειοθελών διαδράσεων απλών ανθρώπων, οι οποίες ενισχύονται από μια κουλτούρα αξιοπιστίας και εντιμότητας. Οι κανόνες και οι νόρμες που οδηγούν αυτή την αυθόρμητη συνεργασία γίνονται τόσο φυσικές σε μια ελεύθερη κοινωνία, ώστε οι άνθρωποι δεν χρειάζεται καν να τις σκέφτονται. Δεν χρειάζεται να υπάρχει κάποια εξουσία για να λέει στους ανθρώπους να είναι ειλικρινείς και αποτελεσματικοί, ή να εργάζονται σκληρά και να συνεργάζονται με άλλους. Οι άνθρωποι το κάνουν με φυσικότητα κάθε μέρα.

Η ανάγκη για εμπιστοσύνη και συνεργασία σε μια ελεύθερη κοινωνία καθιστά τις σχέσεις μεταξύ ατόμων και ομάδων πολύ πιο σημαντικές απ ό, τι σε κοινωνίες διευθυνόμενες από την εξουσία. Οι δεσμοί των πνευματικών αξιών, της οικογένειας, των φιλικών σχέσεων, της κοινότητας, της κληρονομιάς, της γειτονιάς και των ενώσεων ανθρώπων με κοινά συμφέροντα γίνονται πιο σημαντικοί. Πολλές κυβερνήσεις σε ανελεύθερες κοινωνίες βλέπουν αυτές τις ενώσεις ως απειλή για την εξουσία τους και επιδιώκουν να τις αποδυναμώσουν, να τις υπονομεύσουν ή να τις καταργήσουν. Συνήθως καταφέρνουν μόνο να τις οδηγούν στην παρανομία. Η οικειοθελής ένωση είναι τόσο σημαντική για τους ανθρώπους, ώστε είναι πολύ ισχυρότερη από την πίστη των ανθρώπων στις κρατικές αρχές.

Ατομικό συμφέρον και κανόνες

Η ελεύθερη κοινωνία δεν χρειάζεται εντολές εκ των άνω. Λειτουργεί μέσω συννηθισμένων ατόμων που προσαρμόζουν τα

δικά τους σχέδια και δράσεις στα σχέδια και τις δράσεις των άλλων ανθρώπων. Αυτό που τους επιτρέπει να κάνουν κάτι τέτοιο είναι ένα απλό σύνολο κοινών κανόνων και αξιών - όπως η εντιμότητα και η μη βία - που αποτρέπουν τις συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων με διαφορετικά ατομικά συμφέροντα.

Τέτοιοι βασικοί κανόνες και κοινές αξίες δεν επιτρέπουν μόνο στα άτομα να ζουν ειρηνικά. Αφήνουν επίσης τους ανθρώπους ελεύθερους να συνεργαστούν για να προωθήσουν τα αμοιβαία τους συμφέροντα. Για παράδειγμα, μια ελεύθερη κοινωνία αφήνει τους ανθρώπους ελεύθερους να συναλλάσσονται μεταξύ τους, εξασφαλίζοντας συμφωνίες τις οποίες και οι δύο πλευρές θεωρούν επωφελείς. Δεν εναπόκειται σε κάποια αρχή να αποφασίσει τι μπορεί να ωφελήσει τους ανθρώπους, πώς πρέπει να εξισορροπηθούν τα διαφορετικά τους συμφέροντα και τι πρέπει να γίνει για να εξυπηρετηθούν, ούτε να τους υποχρεώσει να ακολουθήσουν αυτό το σχέδιο. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι ίδιοι οι άνθρωποι αποφασίζουν τι είναι προς το δικό τους συμφέρον και επιλέγουν τον καλύτερο τρόπο προώθησης των συμφερόντων τους συνεργαζόμενοι με άλλους ανθρώπους. Και είναι ελεύθεροι να κάνουν ό,τι συμφωνίες θέλουν, με την προϋπόθεση ότι δεν βλάπτουν κανέναν άλλο.

Κάποιοι επικριτές της ελεύθερης κοινωνίας δεν μπορούν να καταλάβουν πώς μπορεί μια κοινωνία να λειτουργήσει και να ευημερήσει αν δεν επιλέξει κοινούς στόχους και δεν υποχρεώσει όλους τους πολίτες της να εργαστούν για εκείνους. Φοβούνται ότι μια ελεύθερη κοινωνία θα είναι μια συνεχής, αντιπαραγωγική, κακόφωνη σύγκρουση προσωπικών φιλοδοξιών, η οποία πρέπει να κατασταλεί για να μπορέσει το δημόσιο συμφέρον να επικρατήσει.

Αυτό είναι λάθος. Μια ελεύθερη κοινωνία δέχεται ότι οι άνθρωποι έχουν ατομικά συμφέροντα, αλλά δέχεται επίσης ότι το ατομικό συμφέρον είναι ένα τόσο ισχυρό κίνητρο ώστε δεν μπορεί εύκολα να κατασταλεί. Οι άνθρωποι θεωρούν το «δημόσιο συμφέρον» - όπως ορίζεται από τους αξιωματούχους και τους πολιτικούς - λιγότερο επείγον και σημαντικό από τα δικά τους συμφέροντα. Και πρέπει να θυμόμαστε ότι το ατομικό συμφέρον

είναι στην πραγματικότητα χρήσιμο και σημαντικό: εάν τα άτομα παραμελούσαν τις βασικές τους ανάγκες (όπως τροφή, ποτό, στέγη και ρουχισμό), δεν θα επιβίωναν για πολύ, ανεξάρτητα από το πόσο φιλάνθρωπη είναι η κοινωνία στην οποία ζουν.

Μια ελεύθερη κοινωνία διοχετεύει το ατομικό συμφέρον σε επωφελείς δρόμους. Δεν το καταστέλλει με τη μάταιη ελπίδα να δημιουργήσει κάποια ουτοπία. Ένα σύνολο κανόνων αξιώνει μόνο οι άνθρωποι να μην επιβάλλουν τις δικές τους φιλοδοξίες στους άλλους. Οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να επιδιώκουν τα συμφέροντά τους, ατομικά ή σε συνεργασία με άλλους, εφόσον σέβονται την ελευθερία των άλλων να κάνουν το ίδιο. Δεν μπορούν να εξαναγκάζουν τους άλλους να αποδέχονται και να υπηρετούν τους δικούς τους συγκεκριμένους στόχους.

Ο φόβος των επικριτών ότι μια ελεύθερη κοινωνία θα ήταν ένας διαρκής πόλεμος ανταγωνιστικών συμφερόντων, καταρρίπτεται από το γεγονός ότι οι σχετικά ελεύθερες κοινωνίες ευημερούν - και σχεδόν πάντα ευημερούν καλύτερα από τις πιο ελεγχόμενες. Χρησιμοποιώντας ένα σύνολο απλών κανόνων υπό τους οποίους οι άνθρωποι σέβονται τις ελευθερίες των άλλων, κατευθύνουν το ατομικό συμφέρον σε χρήσιμη σύμπραξη και συνεργασία.

Ο φόβος ότι τα άτομα σε μια ελεύθερη κοινωνία θα σκέφτονται μόνο την προώθηση των δικών τους συμφερόντων, είναι επίσης λανθασμένος. Τα ανθρώπινα όντα είναι κοινωνικά πλάσματα. Έχουν μια φυσική έλξη προς την οικογένεια, τους φίλους και τους γείτονες, τα συμφέροντα των οποίων λαμβάνουν υπόψη στις πράξεις τους. Λαχταρούν τον σεβασμό και τον καλό λόγο των φίλων, τη φήμη του καλού γείτονα. Γι' αυτό είναι πρόθυμα να μετριάζουν τα συμφέροντά τους για να διατηρούν καλές σχέσεις με τους άλλους. Το ενδιαφέρον τους ανταμείβεται, διότι οι άλλοι είναι τότε πιο πιθανό να τους ανταποδώσουν τη βοήθεια.

Αυτό μπορούμε να το δούμε να λειτουργεί στις πιο ελεύθερες κοινωνίες. Η βοήθεια που παρέχεται σε άλλους ανθρώπους, ακόμη και εντελώς άγνωστους, μέσω της ιδιωτικής φιλανθρωπίας είναι πολύ μεγαλύτερη στις πιο ελεύθερες κοινωνίες από ό,τι στις λιγότερο ελεύθερες, όχι μόνο επειδή οι άνθρωποι είναι

πιο πλούσιοι, αλλά και επειδή οι ελεύθερες κοινωνίες δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στις οικειοθελείς, από ό,τι στις επιβεβλημένες κοινωνικές υποχρεώσεις.

Συνεργασία μέσω συμφωνημένων κανόνων

Για να συνεργαστούμε επιτυχώς με άλλους, πρέπει όλοι μας να κάνουμε τις πράξεις μας προβλέψιμες και αξιόπιστες. Η συνεργασία θα ήταν αδύνατη αν οι άνθρωποι άλλαζαν διαρκώς γνώμη, αν ενεργούσαν στην τύχη ή αν παρέβαιναν τις υποσχέσεις τους. Μια ελεύθερη κοινωνία επιτρέπει στους ανθρώπους να συμπεριφέρονται όπως αυτοί επιλέγουν στην προσωπική τους ζωή, εφόσον δεν βλάπτονται οι άλλοι, ενθαρρύνει όμως και εκείνη τη συνέπεια στη συμπεριφορά που είναι απαραίτητη για την κοινωνική συνεργασία.

Για παράδειγμα, μια ελεύθερη κοινωνία έχει νομικούς κανόνες για την κυριότητα, τον έλεγχο και τη μεταβίβαση περιουσίας. Αυτό επιτρέπει στους ανθρώπους να αποκτούν ιδιοκτησία και να επενδύουν σε κεφαλαιουχικά αγαθά - όπως σπίτια, εργοστάσια και εξοπλισμό, τα οποία θα βελτιώσουν τη μελλοντική τους ζωή και θα κάνουν την παραγωγή ευκολότερη και φθηνότερη - χωρίς την απειλή της ληστείας ή της εκμετάλλευσης από άλλους ανθρώπους ή από αξιωματούχους. Αυτοί οι κανόνες («δικαιώματα ιδιοκτησίας») δεν έχουν σχεδιαστεί από τις κυβερνήσεις, αλλά έχουν ωριμάσει στο πέρασμα των αιώνων. Τα όριά τους έχουν δοκιμαστεί σε αμέτρητες αντιδικίες σε αμέτρητα δικαστήρια, οικοδομώντας ένα σύνολο νόμων και πρακτικών που κάνουν τους ανθρώπους πιο ασφαλείς στις σχέσεις τους με τους άλλους και καθιστούν έτσι τη συνεργασία ευκολότερη και πιο αποδοτική.

Οι πιο ελεύθερες κοινωνίες έχουν επίσης αποδεχθεί πολλούς άλλους κανόνες και νόρμες ως ουσιώδεις για την αρμονική κοινωνική συνεργασία. Οι ηθικοί κανόνες θέτουν όρια τα οποία διευκολύνουν την κοινωνική διάδραση για όλους. Και υπάρχουν γενικά πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς - τρόποι, ευγένεια και κανόνες καλής επιχειρηματικής πρακτικής - τα οποία ωριμάζουν σταδιακά σε μια μακρά περίοδο ανθρώπινων διαδράσεων. Τέτοιες επωφελείς νόρμες, αν και συνηθισμένες στις πιο ελεύθε-

ρες κοινωνίες, μπορεί να είναι δύσκολες ή αδύνατες για τις κυβερνήσεις των λιγότερο ελεύθερων χωρών να τις αναπαράγουν.

Οι πολίτες μιας ελεύθερης κοινωνίας έχουν επίσης ορισμένα βασικά πολιτικά δικαιώματα. Η ακριβής μορφή τους μπορεί να ποικίλει, αλλά αυτές οι αποδεκτές νόρμες περιλαμβάνουν την απαγόρευση της καταναγκαστικής εργασίας και της δουλείας, των βασανιστηρίων ή των δυσανάλογων ποινών για αδικήματα, την ελευθερία της συνείδησης και των πεποιθήσεων - την ελευθερία να έχεις τις δικές σου ιδέες για τη θρησκεία ή την πολιτική, την ελευθερία να εξασκείς τη θρησκεία σου και να συμμετέχεις στην πολιτική χωρίς απειλές ή εκφοβισμό- την ελευθερία του λόγου - την ελευθερία να εκφράζεσαι και την ελευθερία των μέσων επικοινωνίας (ραδιόφωνο, τηλεόραση, εφημερίδες και πάροχοι διαδικτύου) να μεταδίδουν και να σχολιάζουν κατά την επιλογή τους-την ελευθερία να συναθροίζεσαι και να συνεταιρίζεσαι με όποιον θέλεις, και την προστασία της ιδιωτικής ζωής - να μην παρακολουθείσαι και να μην επιτηρείσαι από άλλους, ειδικά από όσους έχουν εξουσία. Εν ολίγοις, μια ελεύθερη κοινωνία περιμένει από τους πολίτες της να είναι ανεκτικοί στις απόψεις, τις πεποιθήσεις, τον τρόπο ζωής και τις πράξεις των ανθρώπων και να μην παρεμβαίνουν σε αυτές, υπό την επιφύλαξη του κανόνα της μη βλάβης.

Δικαιοσύνη και νομοκρατία

Η ελεύθερη κοινωνία έχει επίσης κανόνες δικαίου. Υπάρχουν κυρώσεις για την πρόκληση βλάβης σε άλλους ανθρώπους, όχι μόνο της σωματικής βλάβης, αλλά και εκείνης που προκαλείται μέσω απάτης, καθώς και διαφόρων άλλων ειδών βλάβης. Και, ίσως το σημαντικότερο, μια ελεύθερη κοινωνία στηρίζει τη νομοκρατία. Το κύριο πρόβλημα της πολιτικής οργάνωσης δεν είναι πώς να επιλέγουμε τους ηγέτες μας - αυτό είναι εύκολο - αλλά πώς να τους περιορίζουμε. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, ο ρόλος και η εξουσία των κρατικών αρχών είναι αυστηρά περιορισμένα. Αυτό εξασφαλίζει ότι η εξουσία που τους παρέχεται για να προστατεύουν τους πολίτες από επιθέσεις και να τιμωρούν την παραβατικότητα δεν θα χρησιμοποιηθεί αυθαίρετα ή για το συμφέρον εκείνων που την ασκούν.

Οι ελεύθερες κοινωνίες έχουν αναπτύξει ποικίλους μηχανισμούς - όπως τον εκλογικό νόμο, τα συντάγματα και τη διάκριση των εξουσιών - προκειμένου να περιορίσουν την επίσημη εξουσία. Αλλά ο κύριος τρόπος προστασίας των πολιτών ενάντια στην εκμετάλλευση από τους ηγέτες τους είναι η διασφάλιση της ισότιμης εφαρμογής των νόμων σε όλους. Αυτό είναι γνωστό ως νομοκρατία. Βάσει αυτής της αρχής, μια κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να ψηφίσει χάρες ή προνόμια για συγκεκριμένες φυλές, για παράδειγμα, ούτε να επιβάλλει φόρους σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Και οι νόμοι πρέπει να ισχύουν τόσο για την ίδια την κυβέρνηση, όσο και για τον λαό.

Το ίδιο ισχύει και για την επιβολή αυτών των νόμων. Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι η δικαστική εξουσία ασκείται αμερόληπτα και όχι αυθαίρετα, οι κανόνες της δικαιοσύνης σε μια ελεύθερη κοινωνία ισχύουν για όλους. Οι πολίτες δικαιούνται ίση μεταχείριση και τήρηση της νόμιμης διαδικασίας για την απονομή δικαιοσύνης. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπόκεινται σε αυθαίρετη σύλληψη, δεν φυλακίζονται χωρίς δίκη, έχουν μια δίκαιη δίκη που ακολουθεί τους αποδεικτικούς κανόνες, κρίνονται από ένα σώμα ενόρκων αποτελούμενο από απλούς πολίτες και όχι διορισμένους αξιωματούχους, και δεν δικάζονται περισσότερες από μία φορά για το ίδιο αδίκημα.

Το αποτέλεσμα όλων αυτών των ορίων στους πολιτικούς, τους αξιωματούχους και τους δικαστές είναι η εξάλειψη την κατάχρησης εξουσίας από τους κυβερνώντες, ο περιορισμός των ειδικών προνομίων και η μείωση το κακού που συνιστά ο καταναγκασμός. Εξάλλου, ο ρόλος του κράτους σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι να προστατεύει και να διευρύνει την ελευθερία των ατόμων, όχι να τη συρρικνώνει.

Το οικονομικό επιχείρημα υπέρ της ελευθερίας

Η τεράστια αύξηση του βιοτικού επιπέδου

Μέχρι τη δεκαετία του 1750, η ανθρώπινη ζωή δεν είχε αλλάξει πάρα πολύ. Σχεδόν όλοι δούλευαν έξω στην ύπαιθρο, ασχολούμενοι με την επίπονη, αβέβαιη και εξαρτώμενη από τον καιρό καλλιέργεια τροφής. Οι γεωργικές μέθοδοι ήταν σχεδόν οι ίδιες με εκείνες της εποχής των Φαραώ. Οι περισσότεροι άν-

θρωποι δεν είχαν χρήματα για πολυτέλειες, όπως ένα δεύτερο ρούχο. Λίγοι μπορούσαν να αγοράσουν κρέας. Οι μόνοι πλούσιοι ήταν αυτοί που είχαν γεννηθεί πλούσιοι. Και ο πλούτος προερχόταν συνήθως από την εξουσία που είχε κανείς να φορολογεί τον αγροτικό πληθυσμό για δικό του κέρδος, ή από το να είναι υπάλληλος ή φίλος κάποιου που είχε αυτή την εξουσία.

Για τους περισσότερους, η ζωή ήταν άθλια. Το 1800, υπολογίζει η οικονομολόγος Ντίρντρα Μακλάσκι [Deirdre McCloskey], το εισόδημα του μέσου πολίτη του κόσμου ήταν κάπου μεταξύ 1 και 5 δολαρίων την ημέρα, ποσό που δεν αρκεί ούτε για έναν καφέ στις περισσότερες πρωτεύουσες του κόσμου σήμερα.² Αυτή τη στιγμή, το μέσο εισόδημα στον κόσμο είναι κοντά στα 50 δολάρια την ημέρα. Πρόκειται για μια τεράστια αύξηση της ευημερίας.

Αλλά και ο παραπάνω αριθμός είναι μόνο ένας μέσος όρος ο οποίος αποκρύπτει την ευημερία που κάποιες χώρες – αλλά όχι άλλες – κατάφεραν να πετύχουν. Το μέσο εισόδημα στο Τατζικιστάν, μία από τις λιγότερο ελεύθερες χώρες στον κόσμο, παραμένει λίγο περισσότερο από 7 δολάρια την ημέρα. Αλλά το μέσο εισόδημα στις Ηνωμένες Πολιτείες, μία από τις πιο ελεύθερες, είναι σήμερα πάνω από 100 δολάρια την ημέρα. Χάρη στα οφέλη της ελευθερίας, οι Αμερικανοί είναι σήμερα δεκατέσσερις φορές πλουσιότεροι από τους κατοίκους του Τατζικιστάν και 20 έως 100 φορές πλουσιότεροι από τους προγόνους τους το 1800. Στην Ελβετία, την Αυστραλία, τον Καναδά και το Ηνωμένο Βασίλειο - όλες έχουν καταταχθεί από την Έκθεση για την Οικονομική Ελευθερία του Κόσμου στις πιο ελεύθερες χώρες - το μέσο εισόδημα είναι πάνω από 90 δολάρια την ημέρα. Ελευθερία και ευημερία πάνε μαζί.³

Δεν αποτελεί λοιπόν έκπληξη το γεγονός ότι οι άνθρωποι αφήνουν τις φτωχές, λιγότερο ελεύθερες χώρες και μετανα-

2. Deirdre N. McCloskey, 'Liberty and dignity explain the modern world', στο *The Morality of Capitalism* του Tom G. Palmer (επιμ.), Students for Liberty and Atlas Foundation, Arlington, VA, 2011.

3. Fraser Institute, *Economic Freedom of the World 2012 Annual Report*, Fraser Institute, Vancouver, BC, 2012.

στεύουν στις πλούσιες, πιο ελεύθερες χώρες. Κάθε χρόνο, οι 20 λιγότερο ελεύθερες χώρες βλέπουν περίπου 1,12 περισσότερα άτομα ανά 1.000 κατοίκους να φεύγουν από ό,τι να έρχονται. Αντίθετα, οι 20 πιο ελεύθερες χώρες βλέπουν 3,81 ανά 1.000 ανθρώπους να έρχονται από ό,τι να φεύγουν.⁴ Και οι πιο οικονομικά ελεύθερες από αυτές τις 20 έχουν την υψηλότερη καθαρή μετανάστευση. Κατά μέσο όρο, οι χώρες στο χαμηλότερο ήμισυ της κλίμακας της ελευθερίας χάνουν μετανάστες, ενώ εκείνοι στο άνω μισό, τους κερδίζουν.

Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι ψηφίζουν για την ελευθερία με τα πόδια τους. Και το κάνουν παρά τις μεγάλες προσπάθειες των ανελεύθερων χωρών να εμποδίζουν τους λαούς τους να μεταναστεύουν και των πιο ελεύθερων χωρών να περιορίζουν τη μετανάστευση προς αυτές.

Ελευθερία και φιλανθρωπία

Δεν είναι η εκμετάλλευση των δικών τους φτωχών που κάνει τις ελεύθερες χώρες πλούσιες. Όπως έχει παρατηρήσει ο Ρώσος ηθικός φιλόσοφος Λεονίντ Νικόνοφ, το μέσο ποσοστό του εθνικού εισοδήματος που κατευθύνεται προς το φτωχότερο δέκατο του πληθυσμού στις πιο ελεύθερες και στις λιγότερο ελεύθερες χώρες, είναι σχεδόν το ίδιο (2,58% και 2,47% αντίστοιχα). Όμως, είναι πολύ καλύτερα να είσαι φτωχός σε μια πλούσια χώρα (όπου το φτωχότερο δέκατο κερδίζει κατά μέσον όρο 23 δολάρια ημερησίως) από το να είσαι φτωχός σε μια φτωχή χώρα (όπου το φτωχότερο δέκατο κερδίζει μόνο 2,50 δολάρια την ημέρα).⁵

Ο πλούτος στις ελεύθερες, πλούσιες χώρες είναι επίσης πιο προσίτος στους ανθρώπους. Οι φτωχότεροι πολίτες τους δεν αποκλείονται μόνιμα από το να γίνουν πλούσιοι, σε αντίθεση με τους πολίτες των λιγότερο ελευθέρων χωρών που τυγχάνει

4. Gabriel Oppenshaw, 'Free markets and social welfare', *Mises Daily*, 4 October 2005, http://www.mises.org/daily/1915#_edn2.

5. Leonid Nikonov, 'The moral logic of equality and inequality in market society', στο Tom G. Palmer (επιμ.), *The Morality of Capitalism*, Students for Liberty and Atlas Foundation, Arlington, VA, 2011.

να μην είναι από τη σωστή οικογένεια, κάστα, φυλή, θρησκεία ή πολιτική ομάδα. Στις πιο ελεύθερες χώρες υπάρχει πολύ μεγαλύτερη κοινωνική κινητικότητα. Ο πλουσιότερος άνθρωπος του κόσμου, ο ιδρυτής της Microsoft, Μπιλ Γκέιτς [Bill Gates], είναι γνωστό ότι ξεκίνησε την επιχείρησή του σε ένα γκαράζ.

Σήμερα, ο Γκέιτς σκοπεύει να δώσει όλη του την περιουσία για καλό σκοπό. Η πρόθεση του Γκέιτς είναι απολύτως χαρακτηριστική: και η ιδιωτική φιλανθρωπία είναι πολύ μεγαλύτερη στις πλουσιότερες χώρες. Μια έρευνα της Barclays Wealth διαπίστωσε ότι τα δύο πέμπτα των πλουσιότερων Αμερικανών αναφέρουν ότι οι φιλανθρωπικές δωρεές αποτελούν μία από τις τρεις πρώτες προτεραιότητες των δαπανών τους.⁶

Σύμφωνα με το Charities Aid Foundation του Ηνωμένου Βασιλείου, οι πέντε χώρες στις οποίες οι άνθρωποι είναι πιο πιθανό να δωρίσουν χρήματα και χρόνο σε φιλανθρωπικούς σκοπούς είναι η Αυστραλία, η Ιρλανδία, ο Καναδάς, η Νέα Ζηλανδία και οι Ηνωμένες Πολιτείες - όλες ψηλά στην κατάταξη των χωρών ως προς της ελευθερία.⁷ Και όλες αυτές οι χώρες έχουν περισσότερο πλούτο να χαρίσουν από όσο οι πολίτες των φτωχών, λιγότερο ελεύθερων χωρών.

Η ελευθερία καταργεί τις διακρίσεις

Στις ανελεύθερες χώρες, οι διακρίσεις είναι εκτεταμένες. Είναι δύσκολο να βρεις καλή δουλειά ή να έχεις πρόσβαση σε καλές υπηρεσίες αν δεν είσαι από τη σωστή τάξη, κάστα, θρησκεία, φύλο ή οικογένεια. Αλλά οι οικονομίες της ελεύθερης αγοράς καταργούν τις διακρίσεις. Οι παραγωγοί στις ελεύθερες κοινωνίες δεν έχουν την πολυτέλεια των διακρίσεων όταν επιλέγουν με ποιον θα συναλλαχθούν ή ποιον θα προσλάβουν.⁸

6. *Barclays Wealth, Global Giving: The Culture of Philantropy*, London, 2010.

7. *Charities Aid Foundation, World Giving Index 2012*, Charities Aid Foundation, West Malling, 2012.

8. Για μια καλή σύνοψη αυτού του επιχειρήματος, βλ. Milton Friedman and Rose Friedman, *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1962.

Ερώτηση: Δεν είναι οι ελεύθερες κοινωνίες άθλια υλιστικές;

Όχι. Η οικονομική ελευθερία δίνει στους ανθρώπους επιλογές και ευκαιρίες. Καλύπτει τις βασικές τους ανάγκες - φαγητό, στέγη και ρουχισμό - πολύ καλύτερα. Και τους δίνει ευκαιρίες που ήταν αδιανόπτες πριν από την άνοδο του ελεύθερου εμπορίου και των αγορών. Αντί να καταδικάζει τους ανθρώπους σε μια ζωή σκληρής και υποβαθμισμένης εργασίας, τους επιτρέπει να απολαμβάνουν πράγματα που θεωρούν ότι τους εξυψώνουν, όπως ταξίδια, μουσική, τέχνη, πολιτισμό και κοινωνικές δραστηριότητες. Επίσης, τους παρέχει την οικονομική δυνατότητα να έχουν πρόσβαση σε κατάλληλη ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και σε καλύτερη εκπαίδευση.

Ο πλούτος είναι απλώς ένα εργαλείο που μας δίνει πρόσβαση σε αυτό που θεωρούμε πραγματικά σημαντικό - όχι μόνο την υλική μας άνεση, αλλά και αυτό που θεωρούμε σημαντικό πολιτιστικά και κοινωνικά. Γι' αυτό τον λόγο οι πλουσιότερες, πιο ελεύθερες χώρες έχουν περισσότερα αθλητικά στάδια, αίθουσες συναυλιών, θέατρα, πανεπιστήμια, βιβλιοθήκες και μουσεία.

Οι εργοδότες, για παράδειγμα, μπορεί να μην συμπαθούν τους μετανάστες, ειδικά αν προέρχονται από διαφορετική κουλτούρα, φυλή ή θρησκεία. Οι μετανάστες μπορούν να αντιδράσουν αποδεχόμενοι χαμηλότερους μισθούς για την ίδια εργασία, και συχνά το κάνουν. Οι εργοδότες που κάνουν διακρίσεις προσλαμβάνοντας μόνο τους ντόπιους εργαζόμενους, θα βρεθούν τότε σε ανταγωνιστικό μειονέκτημα. Η μισθολογική τους δαπάνη θα είναι μεγαλύτερη από εκείνη των ανταγωνιστών τους που είναι πρόθυμοι να προσλάβουν μετανάστες. Τα κέρδη τους θα είναι χαμηλότερα, ή θα πρέπει να χρεώνουν υψηλότερες τιμές και να χάνουν δουλειές. Αυτό είναι κακό για τις επιχειρήσεις. Απλά δεν συμφέρει εμπορικά τους εργοδότες να κάνουν διακρίσεις.

Ακόμη και στο εγχώριο εργατικό δυναμικό, η οικονομία της ελεύθερης αγοράς περιορίζει τις διακρίσεις. Για παράδειγμα, μπορεί να υπάρχει πολιτισμική αντίθεση στην εργασία των γυναικών, κάνοντας πιο δύσκολη για εκείνες της ανεύρεση εργασίας. Ωστόσο, οι εργοδότες που κάνουν διακρίσεις σε βάρος των γυναικών θα έχουν να διαλέξουν από πολύ μικρότερη δεξαμενή ταλέντων σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους που δεν κάνουν τέτοιες διακρίσεις. Ένα άλλο ενδιαφέρον παράδειγμα είναι οι κάστες στην Ινδία. Η άνοδος των βιομηχανιών υψηλής τεχνολογίας σε κέντρα όπως το Χιντεραμπάντ ενίσχυσε σημαντικά τις προοπτικές απασχόλησης των Ινδών εργαζομένων κατώτερης κάστας. Οι εργοδότες σε αυτήν την ανταγωνιστική βιομηχανία χρειάζονται ανθρώπους για το δυναμικό τους σε εγκεφάλους. Δεν έχουν την πολυτέλεια να κάνουν διακρίσεις βάσει κάστας ή άλλου πολιτισμικού παράγοντα. Αυτό που απέτυχαν να κάνουν οι νόμοι κατά των διακρίσεων δεκαετίες ολόκληρες, το πετυχαίνει το απλό ατομικό συμφέρον των ελεύθερων επιχειρηματιών σε λίγα μόλις χρόνια.

Η δημιουργικότητα ενός ελεύθερου λαού

Ένας λόγος για τον οποίο οι πιο ελεύθερες οικονομίες είναι πλουσιότερες, είναι ότι χρησιμοποιούν όλα τα διαθέσιμα ταλέντα. Με λιγότερες διακρίσεις να τους εμποδίζουν, όλοι οι πολίτες μιας ελεύθερης κοινωνίας είναι ελεύθεροι να βάζουν το μυαλό και τις ικανότητές τους να δουλεύουν. Αν δημιουργήσουν, βελτιώσουν και προσφέρουν προϊόντα που βελτιώνουν τη ζωή των άλλων, οι άνθρωποι θα τους ανταμείψουν αγοράζοντας τα προϊόντα τους. Έτσι, οι ελεύθερες κοινωνίες είναι πιο δημιουργικές και καινοτόμες, και επομένως αναπτύσσονται πιο γρήγορα.

Η οικονομική ελευθερία διοχετεύει το συμφέρον του κοινού σε κοινωνικά ωφέλιμες κατευθύνσεις. Κερδίζεις χρήματα παράγοντας ό,τι θέλουν οι άλλοι και είναι πρόθυμοι να σε πληρώσουν γ' αυτό. Και θέλεις να επιστρέψουν για να αγοράσουν περισσότερο και να πούνε σε όλους τους φίλους τους πόσο καλός είσαι. Αυτό κάνει τους παραγωγούς να εστιάζουν πολύ περισσότερο στους πελάτες τους παρά στους εαυτούς τους. Οι

περισσότεροι από τους γνωστούς επιχειρηματίες στις πιο ελεύθερες κοινωνίες λένε ότι έχουν κάνει την επιχείρησή τους επιτυχημένη ανταποκρινόμενοι στις επιθυμίες και τις ανάγκες των πελατών τους, όχι προσπαθώντας να αποσπάσουν περισσότερα κέρδη από εκείνους.

Αυτή η πραγματικότητα απέχει πολύ από την «πατάω επί πτωμάτων» καρικατούρα των ελεύθερων οικονομιών. Μια πραγματικά ελεύθερη οικονομία είναι ένα εξαιρετικά συνεργατικό σύστημα, το οποίο βασίζεται, όχι στον καταναγκασμό, αλλά στο εθελούσιο εμπόριο και τις συναλλαγές μεταξύ ελεύθερων ανθρώπων.

Η δημιουργία του κεφαλαίου

Εκτός από την ενθάρρυνση της καινοτομίας και της εξυπηρέτησης των πελατών, οι ελεύθερες οικονομίες γίνονται πλούσιες μέσω της δημιουργίας παραγωγικού κεφαλαίου. Είναι πολύ πιο εύκολο να πιάσεις ψάρια με ένα δίχτυ παρά με το χέρι, αλλά αυτό σημαίνει ότι για κάποιο χρονικό διάστημα θα πιάνεις λιγότερα ψάρια καθώς θα δουλεύεις για να φτιάξεις το δίχτυ σου. Απέχοντας από την κατανάλωση, μπορείς να δημιουργήσεις κεφάλαιο και να κάνεις τη μελλοντική παραγωγή πολύ πιο αποδοτική.

Αυτή είναι η βάση του καπιταλισμού. Οι άνθρωποι δημιουργούν κεφάλαια, όπως σπίτια, εργοστάσια και μηχανήματα, που κάνουν τη ζωή τους πιο εύκολη και την εργασία τους πιο παραγωγική (συχνά πολύ πιο παραγωγική: σκεφτείτε τη διαφορά στον κόπο που καταβάλλει κανείς καλλιεργώντας γεωργικές εκτάσεις με τρακτέρ αντί με άροτρα). Και η διαδικασία είναι σωρευτική: κάθε προσθήκη και βελτίωση στην παραγωγική τεχνολογία ενισχύει την παραγωγή και μειώνει ακόμη περισσότερο τον κόπο.

Μια ελεύθερη κοινωνία μπορεί να συσσωρεύει αυτό το παραγωγικό κεφάλαιο και να συνεχίζει να αυξάνει την παραγωγικότητα και την ευημερία της μόνο επειδή δίνει στους ανθρώπους τη δυνατότητα να έχουν δικά τους σπίτια, εργοστάσια, μηχανήματα και άλλα κεφαλαιουχικά αγαθά, χωρίς φόβο να τους τα δημεύσουν ή να τους τα κλέψουν. Προστατεύει τους ανθρώπους από τη δήμευση και έχει ηθικούς και νομικούς κανό-

νες για την ιδιοκτησία που κάνουν την κλοπή λιγότερο πιθανή.

Αυτή η προστασία της ιδιοκτησίας, μέσω του νόμου και της κουλτούρας, είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό χαρακτηριστικό μιας ελεύθερης κοινωνίας και μιας ελεύθερης οικονομίας. Άλλωστε, λίγοι αγρότες είναι πιθανό να μπουν στον κόπο να σπείρουν, να θερίσουν, να καλλιεργήσουν και να φροντίσουν την παραγωγή τους, εάν πιστεύουν ότι η συγκομιδή τους είναι πιθανό να κλαπεί από ληστές. Ομοίως, λίγοι άνθρωποι είναι πιθανό να εργαστούν περισσότερο από ό, τι πρέπει, αν το μεγαλύτερο μέρος του εισοδήματός τους πηγαίνει σε φόρους. Οι οικογένειες δεν θα αποταμιεύσουν εάν εξαπατηθούν και χάσουν τα χρήματά τους από τον συγκεκαλυμμένο φόρο του πληθωρισμού. Οι επιχειρηματίες είναι απίθανο να επενδύσουν στις επιχειρήσεις τους εάν τα περιουσιακά τους στοιχεία ενδέχεται να εθνικοποιηθούν χωρίς αποζημίωση. Τα προνόμια που στρεβλώνουν την αγορά για να ωφελήσουν ευνοούμενες ελίτ, κάνουν λιγότερο πιθανό να προσπαθήσει οποιοσδήποτε άλλος να αναπτύξει νέες επιχειρήσεις.

Και όσο μεγαλύτερη είναι αυτή η εκμετάλλευση από τους κλέφτες ή τις κυβερνήσεις, τόσο μεγαλύτερο είναι το αντικίνητρο για εργασία, αποταμίευση και πρόοδο. Ο Ιμπν Χαλντούν, ο μελετητής και νομικός του Ισλάμ του 14ου αιώνα, καταλάβαινε το θέμα πολύ καλά. Έγραψε:

Πρέπει να ξέρετε ότι οι επιθέσεις στην περιουσία των ανθρώπων τους αφαιρούν το κίνητρο να κερδίσουν και να αποκτήσουν περιουσία. Οι άνθρωποι τότε καταλήγουν να πιστεύουν ότι ο σκοπός και η μοίρα της απόκτησης περιουσίας είναι να τους την πάρουν. Όταν το κίνητρο να κερδίσουν ή να αποκτήσουν περιουσία χαθεί, οι άνθρωποι δεν καταβάλλουν πλέον προσπάθειες για να την αποκτήσουν. Η έκταση και ο βαθμός στον οποίο τα δικαιώματα ιδιοκτησίας τους παραβιάζονται, καθορίζουν την έκταση και το βαθμό στον οποίο οι προσπάθειες των υποκειμένων για απόκτηση ιδιοκτησίας χαλαρώνουν.⁹

9. Ιμπν Χαλντούν, *Μουκαντίμα: Μια Εισαγωγή στην Ιστορία*, 1377.

Ιδιοκτησία και πρόοδος

Αλλά η ασφάλεια της ιδιοκτησίας σας, σας δίνει ένα στήριγμα για το μέλλον, το δικό σας και της οικογενείας σας. Για παράδειγμα, εάν μπορείτε να είστε κύριος του σπιτιού σας - που σε πολλές χώρες οι περισσότεροι άνθρωποι δεν μπορούν - έχετε ένα ασφαλές μέρος απ όπου μπορείτε να φτιάξετε τη ζωή σας. Έχετε επίσης ένα περιουσιακό στοιχείο με το οποίο μπορείτε να δανειστείτε για να ξεκινήσετε μια επιχείρηση και να δημιουργήσετε το δικό σας παραγωγικό κεφάλαιο, αντί να είστε πάντα στο έλεος της πλούσιας ελίτ. Σας παρέχει ένα οικονομικό μαξιλάρι που σας επιτρέπει να πειραματιστείτε με νέα πράγματα - για παράδειγμα, να παραιτηθείτε από τη δουλειά σας και να ψάξετε για άλλη, ή να χρηματοδοτήσετε ένα νέο εγχείρημα.

Η ασφαλής ιδιοκτησία προάγει την εξειδίκευση και το εμπόριο, τα οποία αυξάνουν την ανθρώπινη παραγωγικότητα, και έτσι αυξάνει τον ανθρώπινο πλούτο. Η ζωή μας θα ήταν πολύ φτωχή εάν έπρεπε να κάνουμε τα πάντα μόνοι μας - να καλλιεργήσουμε την τροφή μας, να βρούμε το νερό μας, να ψάξουμε για τα καύσιμά μας, να φτιάξουμε τα ρούχα μας, να χτίσουμε τα σπίτια μας ή να αμυνθούμε σε περίπτωση επίθεσης. Λίγοι από εμάς έχουμε τις δεξιότητες να τα κάνουμε όλα αυτά, και θα χρειαζόμασταν τα κατάλληλα εργαλεία για να τα κάνουμε με ευκολία και αποτελεσματικότητα. Αλλά αν η ιδιοκτησία γίνεται σεβαστή, δεν χρειάζεται να τα κάνουμε όλα μόνοι μας. Οι άνθρωποι μπορούν να κατασκευάσουν τα ειδικά εργαλεία που χρειάζονται για να κάνουν μια εργασία πολύ αποτελεσματικά και στη συνέχεια να πουλήσουν τα προϊόντα τους σε μας τους υπόλοιπους. Ο αγρότης μπορεί να επενδύσει σε άροτρα και τρακτέρ, ο οικοδόμος σε σκάλες και φτυάρια, ο ράφτης σε αργαλειούς και ραπτομηχανές. Και μπορούν να γίνουν πολύ πιο επιδέξιοι στο επάγγελμά τους και καλύτεροι διαχειριστές της παραγωγής τους, από όσο όλοι οι πολυτάλαντοι αυτόρκες ερασιτέχνες θα μπορούσαν ποτέ να ελπίζουν ότι θα γίνουν. Μέσω αυτού του καταμερισμού εργασίας, όλοι απολαμβάνουμε προϊόντα καλύτερης ποιότητας, χαμηλότερα κόστη και ζωή με πολύ μεγαλύτερη αφθονία.

Αλλά και πάλι, αυτό είναι δυνατό μόνο εάν οι άνθρωποι είναι αρκετά ασφαλείς ώστε να δημιουργήσουν παραγωγικό κεφάλαιο και να ασχοληθούν με το εμπόριο, σίγουροι ότι δεν θα τους ληστέψουν και δεν θα τους εξαπατήσουν. Η εναλλακτική λύση είναι ζοφερή. Όπως γράφει παρακάτω ο Ίμπν Χαλντούν: «Όταν οι άνθρωποι δεν επιχειρούν πλέον για να βγάλουν τα προς το ζην και όταν σταματήσουν κάθε επικερδή δραστηριότητα, η υπόθεση του πολιτισμού καταρρέει και τα πάντα παρακμάζουν. Οι άνθρωποι διασκορπίζονται παντού προσπαθώντας να ζήσουν σε μέρη έξω από τη δικαιοδοσία της σημερινής τους κυβέρνησης». Αυτό είναι κάτι πολύ ξεκάθαρο σήμερα, καθώς βλέπουμε τη μετανάστευση από τις μη ελεύθερες στις πιο ελεύθερες χώρες.

Δημιουργώντας πλούτο σε βάρος κανενός

Μερικοί άνθρωποι φαντάζονται ότι ένας άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει περιουσία μόνο σε βάρος κάποιου άλλου. Αυτό δεν είναι αλήθεια. Η ελεύθερη οικονομία δημιουργεί στην πραγματικότητα περιουσία και προσθέτει αξία σε εκείνη που ήδη υπάρχει.

Η αξία δεν είναι φυσική ποιότητα των πραγμάτων. Είναι αυτό που σκέφτονται οι άνθρωποι για τα πράγματα. Οι πωλητές αποχωρίζονται τα αγαθά που πουλούν επειδή δίνουν σε αυτά μικρότερη αξία από ό,τι στα μετρητά των πελατών τους. Οι πελάτες πληρώνουν σε μετρητά επειδή δίνουν στα αγαθά που αγοράζουν μεγαλύτερη αξία από ότι στα χρήματα που καταβάλλουν για εκείνα. Ακόμα και τα παιδάκια στο σχολείο ανταλλάζουν παιχνίδια, πιστεύοντας ότι ωφελούνται δίνοντας κάτι που έχουν βαρεθεί, με αντάλλαγμα κάτι που θέλουν. Η ανταλλαγή τους έχει δημιουργήσει αξία. Κανείς δεν ζημιώνεται από τη συναλλαγή: πράγματι, καμιά πλευρά δεν θα δεχόταν τη συμφωνία εάν πίστευε ότι θα έχανε από αυτήν.

Ομοίως, εάν κάποιος φυτεύει σπόρους και καλλιεργεί σπαρτά εκεί που δεν υπήρχαν πριν και αν κάποιος άλλος είναι πρόθυμος να πληρώσει για αυτά τα προϊόντα, δημιουργείται νέα αξία από κάτι που παλιότερα ήταν μη παραγωγικό. Δημιουργήθηκε πλούτος χωρίς να κλαπεί από κανέναν.

Επίσης, εάν ένας επιχειρηματίας φτιάξει ένα εργοστάσιο για να κατασκευάζει παπούτσια, ρούχα, αυτοκίνητα ή κάποια νέα εφεύρεση που οι άνθρωποι είναι πρόθυμοι να αγοράσουν, και αν βγάλει λεφτά από τη διαδικασία, ποιον ληστεύει; Μπορεί να κάνει μια περιουσία, αλλά δεν έκλεψε τίποτα από κανέναν. Αντιθέτως, δημιούργησε αξία και την εξάπλωσε, εκεί όπου δεν υπήρχε πριν.¹⁰

Η ελεύθερη κοινωνία δεν είναι παρεοκρατικός καπιταλισμός

Κάποιοι υποστηρίζουν ότι στον καπιταλισμό τα πλούσια εταιρικά συμφέροντα εκμεταλλεύονται τους φτωχούς και οι πολιτικοί κλέβουν τον πλούτο από τις μάζες παρέχοντας μονοπώλια, προνόμια, επιχορηγήσεις και επιδοτήσεις στους επιχειρηματίες φίλους τους.

Αλλά σε μια πραγματικά ελεύθερη κοινωνία ο ανταγωνισμός καθιστά αδύνατα την εκμετάλλευση και τον «παρεοκρατικό καπιταλισμό». Οι επιχειρήσεις εξαρτώνται από τους πελάτες για την ίδια τους την ύπαρξη. Εάν δεν παρέχουν καλές υπηρεσίες, οι πελάτες θα τους εγκαταλείψουν για άλλους προμηθευτές. Και θα υπάρχουν πάντα άλλοι πιθανοί προμηθευτές, διότι σε μια ελεύθερη κοινωνία οι κυβερνήσεις δεν έχουν την εξουσία να δημιουργούν μονοπώλια, να προστατεύουν συγκεκριμένες εταιρείες ή να εμποδίζουν τους ανθρώπους να αναπτύξουν νέες επιχειρήσεις. Μια πραγματικά ελεύθερη οικονομία δημιουργεί ανταγωνισμό, ο οποίος ενισχύει τους καταναλωτές έναντι των παραγωγών: οι επιχειρήσεις θα κλείσουν εάν δεν παράγουν τα προϊόντα με την καλή σχέση ποιότητας - τιμής που θέλουν οι άνθρωποι. Κάποιες εταιρείες μπορεί να αναπτυχθούν πολύ - για παράδειγμα, σε τομείς όπως η κατασκευή αυτοκινήτων, που απαιτεί μεγάλη επένδυση κεφαλαίου. Όμως εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν πραγματικό ή δυνητικό ανταγωνισμό από άλλους μεγάλους επενδυτές που πιστεύουν ότι μπορούν να γίνουν καλύτεροι. Τα προβλήματα αρχίζουν μόνο

10. Αυτό το θέμα παρουσιάζεται ωραία από τον Άγγλο επιχειρηματία Σερ Ερνστ Μπεν [Sir Ernest Benn] στο *Why Freedom Works*, Sir Ernest Benn Ltd, London, 1964.

όταν οι αρχές καταπνίγουν τον ανταγωνισμό και αποθαρρύνουν ή εμποδίζουν την είσοδο νέων ανταγωνιστών στην αγορά.

Βεβαίως, είναι πολύ δύσκολο να διατηρηθεί ένας αληθινά ανοιχτός ανταγωνισμός. Ακόμη και στις πιο ελεύθερες κοινωνίες του κόσμου σήμερα, οι πολιτικοί επιβάλλουν κανόνες και κανονισμούς που μειώνουν-πολλές φορές απρόθετα-τον ανταγωνισμό και αποδυναμώνουν την ισχύ που έχουν οι καταναλωτές επάνω στους παραγωγούς. Και οι παραγωγοί πολύ συχνά συνωμοτούν για να φέρουν αυτό το αποτέλεσμα. Για παράδειγμα, οι εδραιωμένες εταιρείες ενδέχεται να πιάσουν τους πολιτικούς να ψηφίσουν κανονισμούς για την ποιότητα των προϊόντων και τις προδιαγραφές παραγωγής, ορίζοντας τι μπορεί να παραχθεί και πώς. Μπορεί να ισχυριστούν ότι αυτοί οι κανόνες είναι απαραίτητοι για την προστασία του κοινού από κακής ποιότητας αγαθά, αλλά το πραγματικό αποτέλεσμα είναι να προστατεύουν την επιχείρησή τους έναντι νέων ή μικρότερων προμηθευτών που μπορούν να παραγάγουν καινοτόμα προϊόντα με καινοτόμους τρόπους οι οποίοι δεν περιλαμβάνονται στους κανονισμούς. Ή μπορεί οι πολιτικοί να παρέμβουν πληρώνοντας με δημόσιο χρήμα για να σώσουν βιομηχανίες που βρίσκονται στα πρόθυρα της πτώχευσης ή απειλούνται από τον ξένο ανταγωνισμό, υποστηρίζοντας ότι πρέπει να προστατευθούν οι θέσεις εργασίας. Μπορεί ακόμη και να απαγορεύσουν τις ξένες εισαγωγές για να προστατεύσουν την εγχώρια βιομηχανία. Μια τέτοια πολιτική μπορεί να ανακουφίζει προσωρινά όσους εργάζονται σε αυτές τις βιομηχανίες, αλλά με κόστος για τους φορολογούμενους και τον λαό, οι οποίοι έχουν μετά λιγότερες επιλογές και πληρώνουν περισσότερα από όσα θα έπρεπε, για χειρότερης ποιότητας αγαθά.

Όσο περισσότερο απομακρύνεται μια κοινωνία από την ελευθερία και παρέχει αντ' αυτής οικονομική εξουσία στις αρχές, τόσο μεγαλύτερο περιθώριο έχουν οι παραγωγοί και οι πολιτικοί να συνωμοτήσουν για να εκμεταλλευτούν τους ανθρώπους προς ίδιον όφελος. Στοιχεία ενός τέτοιου παρεοκρατικού καπιταλισμού υπάρχουν παντού, αλλά το πρόβλημα είναι πολύ χειρότερο στις λιγότερο ελεύθερες οικονομίες. Πολλές φορές θεωρείται δεδομένο ότι όσοι παίρνουν εξουσία θα τη χρησιμο-

ποιήσουν για να πλουτίσουν οι ίδιοι, οι οικογένειές τους και οι φίλοι τους. Μπορεί ακόμη και να θεωρηθεί σημάδι αδυναμίας αν δεν το κάνουν.

Αλλά σε μια πραγματικά ελεύθερη κοινωνία οι αρχές δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν τη νομοθετική εξουσία ή τα χρήματα των φορολογουμένων για να παρέχουν ειδικά οικονομικά προνόμια στους φίλους τους. Υπάρχουν αυστηροί κανόνες για το πώς ασκείται η εξουσία και που δαπανώνται τα δημόσια κονδύλια. Οι παραγωγοί δεν μπορούν να πιέζουν τους ασκούντες εξουσία για να λαμβάνουν επιδοτήσεις και προστασία, γιατί δεν υπάρχει η εξουσία για να γίνονται τέτοιες χάρες.

Αυτό που δίνει στις επιχειρήσεις και στους πολιτικούς την εξουσία να εκμεταλλεύονται τους απλούς ανθρώπους είναι το έλλειμμα ελευθερίας, όχι ο ανταγωνιστικός καπιταλισμός.

Ο θρίαμβος της ελευθερίας

Μολονότι η οικονομική ελευθερία και το εμπόριο σπανίως είναι εντελώς ελεύθερα, έχουν καταφέρει, παρόλα αυτά, να βγάλουν ίσως και δύο δισεκατομμύρια ανθρώπους από την ακραία φτώχεια τα τελευταία 30 χρόνια. Αυτό είναι κάτι που οι συγκεκριμένες, ισχυρές κυβερνήσεις της Ρωσίας, της Κίνας και της Νοτιοανατολικής Ασίας δεν πέτυχαν ποτέ, μολονότι προσπαθούν μισόν αιώνα τώρα. Όμως, καθώς έχουν πέσει τα τείχη και οι εμπορικοί φραγμοί, ολοένα και περισσότερες χώρες έχουν εισέλθει στο παγκόσμιο εμπορικό σύστημα και ο πλούτος έχει διαχυθεί, ιδίως στους φτωχότερους ανθρώπους των πιο φτωχών χωρών που έχουν αγκαλιάσει τη νέα ελευθερία να εμπορεύονται διεθνώς. Μπορεί να υπάρξει πιο ωφέλιμη και παραγωγική αρχή στον πλανήτη από την ελευθερία;

3. ΟΙ ΘΕΣΜΟΙ ΜΙΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Κοινωνία χωρίς κράτος

Ελευθερία και κουλτούρα

ΣΕ ΜΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ, οι άνθρωποι ζουν ένα μεγάλο μέρος της ζωής τους χωρίς την παρουσία του κράτους. Αυτό δεν σχετίζεται μόνο με το παλιό ινδικό ανέκδοτο: «Η οικονομία αναπτύσσεται τη νύχτα, όταν η κυβέρνηση κοιμάται», αλλά κυρίως με το γεγονός ότι το κράτος δεν έχει κανένα ρόλο να παίξει στις περισσότερες από τις δραστηριότητες που είναι πραγματικά σημαντικές για τους ανθρώπους.

Οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν είναι απομονωμένα άτομα. Το αντίθετο, είναι κοινωνικά πλάσματα. Αναζητούν τη συντροφιά των άλλων και προσπαθούν να ενταχθούν και να συνεργαστούν με άλλους με πολλούς τρόπους. Μπορεί να είναι ενεργά μέλη θρησκευτικών ομάδων. Μπορεί να συμμετέχουν σε συλλόγους και ενώσεις και να συναναστρέφονται με άλλους που απολαμβάνουν τα ίδια πράγματα, όπως το τραγούδι, το διάβασμα, η μαγειρική, το ψάρεμα, τα σπορ, οι συλλογές. Μπορεί να συγκεντρώνονται και να κάνουν ομάδες με άλλους σαν του ίδιους, είτε είναι νέοι, είτε ηλικιωμένοι, είτε συμμαθητές, είτε νέοι γονείς, είτε άτομα με παρόμοιες αναπηρίες. Μπορεί να διαχειρίζονται κουζίνες ή ξενώνες για άπορους και άστεγους. Αυτή είναι η λεγόμενη κοινωνία των πολιτών.

Και παρά την ελευθερία δράσης και μετακίνησης που απολαμβάνουν οι άνθρωποι στις πιο ελεύθερες κοινωνίες, οι πολίτες τους μοιράζονται κυρίως και σέβονται κοινές αξίες, κουλτούρες και παραδόσεις. Τα ελεύθερα άτομα, ιδίως οι νέοι, μπορεί μερικές φορές να αμφισβητούν το παλιό· πράγματι, έτσι ανακαλύπτονται καλύτερες πρακτικές και έρχεται

η πρόοδος. Αλλά η ελευθερία δεν είναι εχθρός της κουλτούρας. Ακόμη και οι μετανάστες που δεν μοιράζονται μια συγκεκριμένη κουλτούρα πρέπει τουλάχιστον να σέβονται την επικρατούσα κουλτούρα προκειμένου να γίνουν αποδεκτοί στην κοινωνία. Μπορεί να χρειαστεί να μάθουν τη γλώσσα για να εξασφαλίσουν απασχόληση. Και μπορεί στην αρχή να μην καταλαβαίνουν τις παραδόσεις και τις ηθικές αρχές της χώρας που τους φιλοξενεί, πρέπει όμως να τις καταλάβουν γρήγορα, ώστε να μην προσβάλλονται και να ευημερήσουν. Όχι ότι θα υφίσταντο σοβαρές διακρίσεις: σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι άνθρωποι αντιμετωπίζονται ως ίσοι. Αλλά κανείς στον γηγενή πληθυσμό - ή οποιοσδήποτε άλλος - δεν θα θελήσει να κάνει παρέα με ανθρώπους που θεωρεί δυσάρεστους, ή με όσους δεν σέβονται τα ήθη του ή δεν μπορούν να επικοινωνήσουν σωστά μαζί του.

Οι άνθρωποι επιθυμούν τη συντροφιά των άλλων και τη χρειάζονται για να εξασφαλίζουν ευκαιρίες και να προωθούν τα συμφέροντά τους. Έτσι, όταν βρίσκεται κανείς στο περιθώριο, μπαίνει σε πολύ μειονεκτική θέση. Οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία ίσως να μην μοιράζονται όλοι τις αξίες ο ένας του άλλου, αλλά με απλούς ανθρώπινους όρους, συμφέρεται να τους ανέχονται. Η ελευθερία της σκέψης, της έκφρασης και της δράσης που έχουν οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία, σέβεται απαραίτητα την επικρατούσα κουλτούρα, ηθική και παραδόσεις.

Ποιος χρειάζεται το κράτος;

Αυτό το άτυπο δίκτυο αμοιβαίων συμφερόντων, συνεργασίας, καθήκοντος, εμπιστοσύνης και εξάρτησης, ενισχύει σημαντικά τη ζωή μας. Αλλά δεν χρειάζεται το κράτος για να λειτουργήσει. Συνεργαζόμαστε μεταξύ μας και ευημερούμε μέσω της συμμετοχής μας σε διάφορες ομάδες, χωρίς την εμπλοκή των αρχών.

Ακόμη και στον τομέα του δικαίου, που μπορεί κανείς να σκεφτεί ότι είναι μια αναμφισβήτητη κρατική λειτουργία, αποφασίζουμε τα περισσότερα πράγματα μεταξύ μας.

Οι συμβάσεις σε μια ελεύθερη κοινωνία ούτε σχεδιάζονται ούτε επιβάλλονται από το κράτος, αλλά καταρτίζονται από τα ενδιαφερόμενα μέρη, τα οποία περιγράφουν τους όρους που

είναι διατεθειμένα να δεχθούν και συμφωνούν σε αυτούς οικειοθελώς. Όσοι συνάπτουν συμβάσεις συμφωνούν συχνά οι όποιες διαφορές τους να κρίνονται από ανεξάρτητη δεικνυσία και όχι από την κρατική δικαιοσύνη, η οποία μπορεί να είναι πολύ πιο αργή, πολύ πιο ακριβή και πολύ λιγότερο δίκαιη από την ιδιωτική εναλλακτική λύση.

Εάν ο ίδιος ο πληθυσμός είναι αρκετά ομοιογενής, αυτό βοηθά στη δημιουργία τέτοιων άτυπων και συνεργατικών κοινωνικών σχέσεων. Εάν οι περισσότεροι άνθρωποι προέρχονται από την ίδια φυλή ή θρησκεία, θα μοιράζονται αξίες και θα τους είναι ευκολότερο να συνάπτουν συμφωνίες με εμπιστοσύνη. Σε αυτό δεν βοήθησαν τα αποικιακά καθεστώτα και οι μεταπολεμικές διεθνείς διασκέψεις που χάραξαν εν νέου τα παραδοσιακά σύνορα και συγκέντρωσαν στα ίδια κράτη διαφορετικές εθνοτικές ομάδες. Πολλές χώρες που σπαράσσονται τελευταία από συγκρούσεις, όπως η Συρία, η Λιβύη, ο Λίβανος ή το Ιράκ, δεν υπήρχαν πριν από έναν αιώνα· είναι δημιουργήματα των πολιτικών, όχι των λαών. Οι Βρετανοί έκαναν παρόμοια λάθη στην Αφρική και την ινδική υποήπειρο, συγκεντρώνοντας μαζί διαφορετικές φυλετικές ή εθνοτικές ομάδες υπό την ίδια αποικιακή διοίκηση.

Δεν είναι περίεργο ότι έχουμε τόσα πολλά ευάλωτα κράτη, στα οποία οι κυβερνήσεις δεν μπορούν ούτε καν να προστατεύσουν τη ζωή και την περιουσία των πολιτών τους. Τέτοια κράτη δεν προσφέρουν γόνιμο έδαφος για να αναπτυχθεί μια ελεύθερη κοινωνία και μια ελεύθερη οικονομία. Άπαξ και καταστραφεί μια συνεργατική κουλτούρα δεν είναι εύκολο να δημιουργηθεί ξανά, και δεν υπάρχουν δεσμοί αμοιβαίου σεβασμού και εμπιστοσύνης επάνω στους οποίους μπορεί να βασιστεί η συνεργασία. Το καλύτερο που μπορεί να ελπίζει κανείς σε μια τέτοια περίπτωση είναι οι διάφορες ομάδες να είναι σε θέση να καταρτίζουν κανόνες που θα τους επιτρέπουν τη συνύπαρξη, ακόμα και αν δεν συνεργάζονται κανονικά μεταξύ τους. Αλλά η συνύπαρξη και η συνεργασία διαφορετικών λαών είναι πάντοτε πολύ πιο εύκολη όταν δημιουργούνται οι συνθήκες μιας ελεύθερης κοινωνίας, με την προοπτική του αμοιβαίου οφέλους που προκύπτει.

Γιατί το κράτος πρέπει να είναι περιορισμένο

Τι πρέπει να κάνει το κράτος;

Λίγοι άνθρωποι σήμερα πιστεύουν ότι το κράτος πρέπει να ελέγχει κάθε μέρος της ζωής μας. Όλοι πιστεύουμε ότι ο ρόλος του κράτους πρέπει να είναι κατά κάποιον τρόπο περιορισμένος. Οι περισσότεροι δεχόμαστε ότι χρειαζόμαστε την κυβέρνηση για να αποφασίζει ή να κάνει πράγματα που πρέπει να αποφασίζονται ή να γίνονται συλλογικά, αλλά δεν πρέπει να παρεμβαίνει σε πράγματα που μπορούμε να κάνουμε πολύ καλά από μόνοι μας. Και οι περισσότεροι σκεπτόμενοι άνθρωποι καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι πρέπει να τίθενται περιορισμοί στους ηγέτες μας για να αποτρέπεται η από μέρους τους υπέρβαση εξουσίας.

Το ζήτημα δεν είναι τόσο το μέγεθος του κράτους, αλλά το τι είναι εκεί για να αποφασίζει και να κάνει και πώς το αποφασίζει και το κάνει. Δεδομένου ότι η ελεύθερη κοινωνία και η οικονομία της βασίζονται στην εμπιστοσύνη, οι πολίτες των ελεύθερων κοινωνιών περιμένουν φυσικά από το κράτος τους να τους προστατεύει από απάτες και κλοπές. Δεν θα θέλαμε όμως οι αρχές να καταδικάζουν κάποιους σε ισόβια γιατί δεν έκοψαν εισιτήριο στο λεωφορείο, ούτε να τοποθετούν κάμερες σε όλα τα σπίτια γιατί μπορεί κάποιιοι να κατεβάζουν παράνομα μουσική από το διαδίκτυο. Η κρατική δράση πρέπει να είναι ανάλογη του προβλήματος.

Ένας άλλος λόγος για τον οποίο το κράτος πρέπει να έχει περιορισμένο πεδίο δράσης είναι ότι οι αποφάσεις που λαμβάνονται από ιδιώτες – για το κατά πόσον θα εμπορευθούν ένα προϊόν, για παράδειγμα - είναι καθαρά οικειοθελείς. Αλλά οι αποφάσεις που λαμβάνονται από το κράτος - για παράδειγμα, να σταματήσουν οι άνθρωποι να εμπορεύονται ένα συγκεκριμένο προϊόν - απαιτούν τη χρήση βίας για να είναι αποτελεσματικές. Η χρήση βίας είναι κάτι κακό, ακόμα και αν είναι μερικές φορές απαραίτητη. Όταν παίρνουμε πολιτικές αποφάσεις, πρέπει να σταθμίζουμε το όφελος το οποίο πετυχαίνουν, με το κακό της βίας στην οποία στηρίζονται. Δεν πρέπει να βιαζόμαστε να επιδιώκουμε το όφελος χωρίς να σκεφτόμαστε τη βλάβη.

Και η οικονομική και κοινωνική ζωή χρειάζονται ελευθερία για να αναπτυχθούν. Αναπτύσσονται μέσω μιας σταδιακής διαδικασίας δοκιμής και λάθους σε μικρή κλίμακα. Πολλοί καινοτόμοι άνθρωποι δοκιμάζουν πολλές διαφορετικές ιδέες - ένα νέο προϊόν, για παράδειγμα, ή μια νέα μέθοδο διδασκαλίας. Οι ιδέες που δεν λειτουργούν σύντομα εγκαταλείπονται, αλλά εκείνες που βελτιώνουν τη ζωή αντιγράφονται και διαδίδονται από άλλους ανθρώπους. Ωστόσο, ο κρατικός έλεγχος των οικονομικών και κοινωνικών θεσμών αρνείται στους καινοτόμους ανθρώπους οποιοδήποτε πεδίο δράσης: η διαρκής αλλά σταδιακή διαδικασία δοκιμής και λάθους επιβραδύνεται.

Επιπλέον, όταν τα κράτη παρεμβαίνουν, το κάνουν γενικά σε μεγάλη κλίμακα. Λαμβάνουν αποφάσεις για ολόκληρο τον πληθυσμό επάνω σε θέματα όπως ποια προϊόντα πρέπει να παραχθούν, ή ποιες μέθοδοι διδασκαλίας πρέπει να υιοθετηθούν. Αναπόφευκτα, αυτό επιβραδύνει την καινοτομία και μαζί την πρόοδο. Και όταν τα κράτη κάνουν λάθη - όπως είναι αναπόφευκτο να κάνουν - πρόκειται για τεράστια, καταστροφικά λάθη.

Γιατί να έχουμε κράτος;

Υπάρχουν όμως σοβαροί λόγοι για να έχουμε ένα κράτος το οποίο κάνει συγκεκριμένα πράγματα. Μπορεί να χρειαζόμαστε μια αρχή για να αποφασίζει και να επιβάλλει ορισμένους βασικούς κανόνες για το πώς ενεργούμε - για παράδειγμα, να αποφασίζει σε ποια πλευρά του δρόμου θα οδηγούμε, ή να διασφαλίζει ότι τηρούμε τις συμβάσεις μας.

Επιπλέον, μπορεί να υπάρχουν κάποια έργα που είναι προς το συμφέρον όλων να γίνονται, αλλά που είναι απίθανο να γίνουν (ή να γίνουν καλά) από έναν ιδιώτη. Αυτά είναι τα λεγόμενα δημόσια αγαθά. Η άμυνα και η αστυνόμευση είναι δύο παραδείγματα: ενώ όλοι επωφελοούνται από μια καλύτερη ασφάλεια, γιατί να προσφερθεί κάποιος εθελοντικά να υπηρετήσει; Ένα άλλο παράδειγμα είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση που πνίγει τον αέρα των πόλεων σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες. Η χρήση καθαρών καυσίμων για θέρμανση, η τοποθέ-

τηση καταλυτικών μετατροπών σε αυτοκίνητα και η εγκατάσταση φίλτρων αποβλήτων στις καμινάδες των εργοστασίων, θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη λύση του προβλήματος και τη βελτίωση της ζωής γενικά. Αλλά οι άνθρωποι δεν θα προσφερθούν εθελοντικά να το κάνουν, όταν γνωρίζουν ότι όλοι οι άλλοι θα μπορούσαν χωρίς καμιά θυσία να γίνουν απλώς «λαθρεπιβάτες» και να απολαύσουν καθαρότερο αέρα σε βάρος τους. Έτσι, μπορούμε να πάρουμε πολιτικές αποφάσεις για αυτά τα ζητήματα και να αναγκάσουμε τους πάντες να περιορίσουν τη ρύπανσή τους, ή να τους φορολογήσουμε ώστε να πληρώνουν για την αστυνομία και την ασφάλεια. Τότε πετυχαίνουμε πράγματα τα οποία παράγουν ευρύτατα οφέλη, αλλά δεν τα προσφέρει η αγορά.

Ορισμένοι υποστηρικτές της ελευθερίας - θα μπορούσαμε να τους ονομάσουμε ελευθεριστές - θα υποστήριζαν ότι δεν χρειαζόμαστε καθόλου το κράτος. Λένε ότι οι ελεύθερες κοινωνίες είναι εξαιρετικά καλές στο να βρίσκουν τρόπους συνεργασίας και τρόπους να προσφέρουν οφέλη σε όλους, όπως μέσω της φιλανθρωπίας, ή να βρίσκουν έξυπνους τρόπους για να αποθαρρύνουν τον λαθρεπιβατισμό περιορίζοντας τα οφέλη μόνο στους ανθρώπους που πληρώνουν. Δεν είναι καν πεπεισμένοι ότι χρειαζόμαστε το κράτος για να επιβάλλει τις συμβάσεις ή να προστατεύει τη ζωή μας από επιθέσεις και την περιουσία μας από κλοπές, καθώς πιστεύουν ότι τα άτομα ή οι ομάδες μπορούν να τα κάνουν όλα αυτά αρκετά καλά από μόνα τους.

Άλλοι υποστηρικτές της ελεύθερης κοινωνίας - οι κλασικοί φιλελεύθεροι - υποστηρίζουν ότι τουλάχιστον κάποιες πολιτικές αποφάσεις και κάποια κρατική εξουσία χρειάζονται για να μας προστατεύουν, να επιβάλλουν την τήρηση των συμφωνιών και να παρέχουν δημόσια αγαθά - αν και πρέπει να περιορίζονται σε αυτές τις λειτουργίες. Οι ελευθεριστές, ωστόσο, εξακολουθούν να φοβούνται ότι αν κάνουμε την παραμικρή παραχώρηση στο κράτος, του ανοίγουμε απλά την όρεξη: όλα σχεδόν τα κράτη του κόσμου σήμερα έχουν βρει ρόλους για τον εαυτό τους - σε βάρος του λαού - που υπερβαίνουν αυτές τις βασικές λειτουργίες.

Ερώτηση: σίγουρα το κράτος πρέπει να παρέχει πράγματα όπως η άμυνα;

Όχι. Σίγουρα υπάρχουν κάποια πράγματα που πρέπει να αποφασίζονται συλλογικά, όπως το αν θα πάμε σε πόλεμο, πολύ λίγα όμως είναι εκείνα τα οποία δεν μπορούν να παρασχεθούν ιδιωτικά. Πολλές χώρες παραχωρούν τουλάχιστον κάποιες από τις αμυντικές τους λειτουργίες σε ιδιωτικές εταιρείες, οι οποίες κατασκευάζουν τα οχήματα, τα πλοία, τα αεροσκάφη και τον εξοπλισμό, χτίζουν και συντηρούν τα στρατόπεδα και παρέχουν τρόφιμα και επιμελητειακή υποστήριξη.

Δεν ήταν πολύς καιρός πριν που πιστεύαμε ότι μόνο το κράτος μπορούσε να παραδίδει την αλληλογραφία, να διαχειρίζεται τις τηλεπικοινωνίες, να λειτουργεί τους σιδηροδρόμους, να παρέχει νερό, φυσικό αέριο και ηλεκτρικό ρεύμα, να χτίζει δρόμους, νοσοκομεία και φυλακές, ή ακόμα και να παράγει ατσάλι και να κατασκευάζει αυτοκίνητα. Τώρα όλα αυτά τα κάνουν ιδιωτικές εταιρείες. Και επειδή έχουν ανταγωνισμό, η ποιότητα που είναι υποχρεωμένες να προσφέρουν είναι υψηλότερη.

Απόψεις για την προσωπική και οικονομική ελευθερία

Η απόφαση για το κατά πόσον ο ρόλος του κράτους πρέπει να επεκταθεί, δεν είναι απλό θέμα «αριστεράς - δεξιάς». Οι άνθρωποι διαφωνούν όχι μόνο για το κατά πόσον οι αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται ατομικά ή συλλογικά, αλλά και για το κατά πόσον το ζήτημα πρέπει να αφορά τόσο τις προσωπικές όσο και τις οικονομικές μας αποφάσεις.

Μπορούμε να καταγράψουμε τέσσερις διαφορετικές απόψεις.

Την πρώτη ομάδα μπορούμε να την ονομάσουμε ατομικιστές. Οι ατομικιστές θεωρούν ότι τα άτομα πρέπει να είναι ελεύθερα για να παίρνουν τις δικές τους αποφάσεις τόσο για την προσωπική, όσο και για την οικονομική τους ζωή.

Διαμετρικά αντίθετοι είναι οι απολυταρχικοί, οι οποίοι υπο-

στηρίζουν τον συλλογικό έλεγχο τόσο της προσωπικής, όσο και της οικονομικής συμπεριφοράς.

Η τρίτη ομάδα είναι εκείνοι που υποστηρίζουν την ατομική ελευθερία στις οικονομικές αποφάσεις, αλλά την άσκηση συλλογικής εξουσίας στις προσωπικές επιλογές των ανθρώπων. Μπορούμε να τους ονομάσουμε συντηρητικούς (αν και ο όρος σημαίνει διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικές κουλτούρες). Αυτό το μείγμα οικονομικής ελευθερίας και κοινωνικού ελέγχου είναι κοινό χαρακτηριστικό πολλών ασιατικών χωρών.

Η τελευταία ομάδα είναι εκείνοι που θέλουν συλλογικό έλεγχο στην οικονομική ζωή, αλλά θα άφηναν τα άτομα να διαχειριστούν την προσωπική τους ζωή.

Είναι ιδιαίτερα δύσκολο να βρούμε ένα καλό όνομα για αυτήν την τελευταία ομάδα. Στις Ηνωμένες Πολιτείες θα τους λέγανε φιλελεύθερους [liberals], αλλά πρόκειται για μια πολύ παραπλανητική χρήση της λέξης. Στις περισσότερες άλλες χώρες, φιλελεύθερος σημαίνει κλασικός φιλελεύθερος – κάποιος που πιστεύει ότι χρειάζεται κάποιο πλαίσιο κρατικών κανόνων, αλλά οι περισσότερες οικονομικές και προσωπικές αποφάσεις πρέπει να αφήνονται στα άτομα. Στην πραγματικότητα, ο εν λόγω όρος έχει κλαπεί από Αμερικανούς πολιτικούς και διανοούμενους που πιστεύουν στην προσωπική ελευθερία, αλλά θέλουν το κράτος να έχει μεγαλύτερο έλεγχο στην οικονομική ζωή.

Όλες αυτές οι μονολεκτικές περιγραφές είναι μάλλον ανακριβείς τρόποι για να περιγράψει κανείς αυτό που στην πραγματικότητα είναι ένα φάσμα απόψεων για τα οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα. Υπάρχει μεγάλο εύρος απόψεων ακόμη και μέσα σε κάθε ομάδα. (Οι ατομικιστές, για παράδειγμα, εκτείνονται από τους ελευθεριστές, που πρεσβεύουν την απόλυτη ελευθερία, μέχρι τους κλασικούς φιλελεύθερους, που θέλουν έναν περιορισμένο ρόλο για το κράτος. Οι απολυταρχικοί, στο μεταξύ, εκτείνονται από τους ολοκληρωτιστές, που πρεσβεύουν τον ολοκληρωτικό έλεγχο, μέχρι τους κρατιστές, που αφήνουν έναν περιορισμένο ρόλο στη λήψη ιδιωτικών αποφάσεων).

Παρόλα αυτά, είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε ότι οι πολιτικές απόψεις δεν μπορούν να περιγραφούν επαρκώς από ένα απλό

φάσμα «αριστερά-δεξιά», το οποίο βάζει στο ίδιο σακί ανθρώπους με εντελώς διαφορετικές απόψεις για την κοινωνία. Είναι πιο χρήσιμο να το σκεφτούμε από την άποψη τού πόση ελευθερία θεωρούν οι άνθρωποι ότι πρέπει να υπάρχει σε δύο διαφορετικές πλευρές της ζωής, την οικονομική και την προσωπική.

Γιατί ατομική επιλογή;

Υπάρχουν καλοί λόγοι για να προτιμήσουμε την ελευθερία τόσο στην οικονομική, όσο και στην προσωπική ζωή. Κατ' αρχάς, οι άνθρωποι ξέρουν τις δικές τους ανάγκες πολύ καλύτερα από ότι θα μπορούσαν ποτέ να τις γνωρίζουν απόμακρες κυβερνήσεις. Νιώθουν τις δικές τους ελπίδες, τους φόβους, τα όνειρα, τις επιθυμίες, τις ανάγκες, τους πόθους και τις φιλοδοξίες τους. Έχουν μεγαλύτερη επίγνωση των δικών τους περιστάσεων και εκείνων των φίλων, της οικογένειας και της κοινότητας που αγαπούν και επιδιώκουν να βοηθήσουν. Γνωρίζουν πολύ καλύτερα τις ευκαιρίες που τους ανοίγονται και τα προβλήματα που διαφορετικές ενέργειες μπορεί να προκαλέσουν. Επομένως, βρίσκονται μακράν σε καλύτερη θέση να παίρνουν αποφάσεις σχετικά με τη ζωή τους και το μέλλον τους.

Υπάρχει επίσης το ηθικό επιχείρημα ότι οι άνθρωποι για τους οποίους αποφασίζουν άλλοι δεν είναι πλήρεις ανθρώπινες υπάρξεις αλλά απλοί δούλοι. Και χωρίς καμία προσωπική ευθύνη για ό,τι συμβαίνει, ποτέ δεν μαθαίνουν από τις επιτυχίες και τα λάθη τους. Μπορεί να υποφέρουν από τα δεινά της κακής πολιτικής των αρχών, λίγα όμως πράγματα μπορούν να κάνουν για να αποτρέψουν την επανάληψή τους και έτσι δεν βλέπουν το λόγο να προσπαθήσουν. Όμως, τα άτομα που απολαμβάνουν τα οφέλη των επιτυχιών τους και υφίστανται το κόστος των λαθών τους, έχουν ισχυρό κίνητρο να επαναλάβουν ό,τι λειτουργεί και να αποφύγουν ό,τι δεν λειτουργεί.

Η ποικιλομορφία προάγει την πρόοδο

Υπάρχει επίσης πλεονέκτημα στην ποικιλομορφία. Οι άνθρωποι που είναι ελεύθεροι να παίρνουν τις δικές τους αποφάσεις, θα ενεργήσουν με διάφορους τρόπους. Μπορούν να επιλέξουν τις ενέργειες που θεωρούν κατάλληλες για τη δική τους

περίπτωση. Μπορούν να δοκιμάσουν διαφορετικούς τρόπους ζωής - «πειράματα του ζην», όπως το αποκάλεσε ο Άγγλος φιλόσοφος Τζον Στιούαρτ Μιλ [John Stuart Mill] στο δοκίμιό του «Περί ελευθερίας» του 1859.¹¹ Κάποια από αυτά μπορεί να είναι επιτυχημένα, κάποια άλλα όχι. Αλλά όλοι μπορούμε να μάθουμε από αυτά και να προωθήσουμε τη δική μας πρόοδο, να κάνουμε περισσότερα από αυτά που λειτουργούν και λιγότερα από αυτά που δεν λειτουργούν.

Σε μια απολυταρχική κοινωνία, αντίθετα, επικρατεί μόνο ένας τρόπος για να γίνονται όλα, επειδή οι αποφάσεις λαμβάνονται συλλογικά. Τυχόν λάθη είναι καταστροφικά για όλους. Ακόμη και αν η επίσημη προσέγγιση πετύχει, δεν μας επιτρέπεται να δοκιμάσουμε κάτι άλλο που μπορεί να λειτουργούσε ακόμα καλύτερα. Η λήψη αποφάσεων είναι πιο αργή και πιο γραφειοκρατική. Η πρόοδός μας σε έναν τέτοιο κόσμο είναι αργή και συχνά οδυνηρή.

Σε μια ελεύθερη οικονομία, οι παραγωγοί παίρνουν συνεχή ανατροφοδότηση από τους πελάτες τους. Κάθε στιγμή της κάθε ημέρας, οι άνθρωποι επιλέγουν τα προϊόντα που προτιμούν έναντι άλλων. Σταθμίζουν διαρκώς την τιμή, την αξιοπιστία, το μέγεθος, το σχήμα, το χρώμα και τα υπόλοιπα ποιοτικά χαρακτηριστικά για κάθε προϊόν που αγοράζουν. Αυτές οι διαφορετικές προτιμήσεις μεταδίδονται αμέσως στους παραγωγούς, που βλέπουν τι πουλάει και τι όχι. Έχοντας στο νου τους ότι οι ανταγωνιστές τους κάνουν το ίδιο, οι προμηθευτές θα κινηθούν όσο πιο γρήγορα μπορούν για να παράγουν περισσότερα από αυτά που θέλουν οι άνθρωποι και λιγότερα από αυτά που δεν θέλουν. Και θα παρακινηθούν να πειραματιστούν με την εισαγωγή νέων και διαφορετικών προϊόντων που ελπίζουν ότι θα αρέσουν στους πελάτες τους ακόμα περισσότερο.

Συγκρίνετε πάλι την παραπάνω εικόνα με μια οικονομία στην οποία οι αρχές αποφασίζουν τι θα παραχθεί. Δεν έχει σημασία αν οι αρχές ελέγχουν ολόκληρη την οικονομία ή κάποιους το-

11. John Stuart Mill, 'On liberty', 1859, στο John Stuart Mill, *On Liberty and Other Essays*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

μείς της, όπως συνήθως συμβαίνει: η λήψη αποφάσεων σχετικά με το τι πρέπει να παραχθεί και πώς, θα εξακολουθήσει να είναι αργή και αδέξια. Στην καλύτερη περίπτωση, οι πελάτες είναι σε θέση να εκφράζουν τις επιλογές τους κάθε λίγα χρόνια, στις εκλογές. Δεν ψηφίζουν όμως για συγκεκριμένα προϊόντα και ιδιότητες: εάν έχουν πράγματι επιλογή, ψηφίζουν για ένα πακέτο πολιτικών επιλογών που θα μπορούσε να περιλαμβάνει τα πάντα, από την άμυνα, την παιδεία και την υγεία, μέχρι την άρδευση, τη γεωργία και τις αγροτικές μεταφορές. Οι αρχές δεν έχουν τίποτα σαν τη διαρκή, κινητήρια ανατροφοδότηση που παρέχουν οι πελάτες στους προμηθευτές σε μια οικονομία της αγοράς. Δεν υπάρχει μεγάλη πίεση στις αρχές για καινοτομία και οι καταναλωτές δεν παίρνουν αυτό που πραγματικά θέλουν.

Τα συμπιεστικά αποτελέσματα της παρέμβασης

Λίγες χώρες υπάρχουν σήμερα όπου η κυβέρνηση διαχειρίζεται - ή προσπαθεί να διαχειριστεί - ολόκληρη την παραγωγή του έθνους. Πολύ συνηθέστερο είναι οι κυβερνήσεις να ελέγχουν συγκεκριμένους τομείς - ιδιαίτερα εκείνους που θεωρούνται ουσιώδεις, όπως η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, η εκπαίδευση, η γεωργία ή η αστυνόμευση - ή να προσπαθούν να κατευθύνουν την παραγωγή γενικότερα μέσω επιδοτήσεων, ανώτατων τιμών και ρυθμίσεων στις επιχειρήσεις.

Ακόμα και όταν οι κυβερνήσεις προσπαθούν να διαχειριστούν μόνο λίγους τομείς, τα προβλήματα της αργής και αδέξιας λήψης αποφάσεων παραμένουν, ειδικά όταν οι τομείς είναι εκείνοι με την πιο κρίσιμη σημασία. Η κυβέρνηση μπορεί να διαχειρίζεται μόνο την παραγωγή τροφίμων, για παράδειγμα: αλλά αν δεν καταφέρει να παράγει τα τρόφιμα που χρειάζονται οι άνθρωποι σε επαρκείς ποσότητες, το αποτέλεσμα θα μπορούσε να είναι εκτεταμένος λιμός.

Ομοίως, προσπάθειες της κυβέρνησης να κατευθύνουν την παραγωγή γενικότερα, παράγουν την ίδια αναντιστοιχία προσφοράς και ζήτησης. Για παράδειγμα, οι πολιτικοί μπορεί να προσπαθήσουν να διατηρήσουν χαμηλές τις τιμές ορισμένων αγαθών ή υπηρεσιών - όπως τα τρόφιμα, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ή τα επιτόκια - επιβάλλοντας ανώτατα όρια τιμών.

Τότε όμως οι παραγωγοί κερδίζουν λιγότερο. Η τιμή που παίρνουν δεν αξίζει την προσπάθεια που καταβάλλουν για την παραγωγή. Έτσι παράγουν λιγότερο, ή εγκαταλείπουν τον κλάδο εντελώς.

Το αποτέλεσμα είναι οι ελλείψεις. Με τις τεχνητά χαμηλές τιμές που επιβάλλονται νομοθετικά, οι παραγωγοί θα προμηθεύουν λιγότερα, αλλά οι καταναλωτές θα θέλουν να αγοράσουν περισσότερα. Τα τρόφιμα μπορεί επισήμως να είναι φθηνά, αλλά δεν θα υπάρχουν καν στα ράφια· τα επιτόκια μπορεί να είναι χαμηλά, αλλά δάνεια δεν θα δίνονται· η περίθαλψη μπορεί να είναι δωρεάν, αλλά οι άνθρωποι θα κάνουν ουρές για να την έχουν.

Παρόμοια προβλήματα προκύπτουν όταν οι κυβερνήσεις προσπαθούν να κατευθύνουν την παραγωγή επιδοτώντας την παραγωγή συγκεκριμένων αγαθών ή υπηρεσιών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, για παράδειγμα, επιδοτεί και προστατεύει εδώ και καιρό τον αγροτικό της τομέα, υποτίθεται για να εξασφαλίσει την ισχυρή και συνεχή προσφορά τροφίμων, στην πραγματικότητα όμως για να προστατεύσει τους μη αποδοτικούς Ευρωπαίους αγρότες από τον διεθνή ανταγωνισμό (και να αγοράσει τη στήριξη αυτής της πολιτικά σημαντικής ομάδας). Οι επιδοτήσεις έχουν ενθαρρύνει τη μαζική υπερπαραγωγή, με «βουνά» ανεπιθύμητου βουτύρου και «θάλασσες» απούλητου κρασιού.

Υπάρχουν όμως και άλλες συνέπειες, λιγότερο ορατές. Οι μεγαλύτεροι κερδισμένοι από τις ευρωπαϊκές αγροτικές επιδοτήσεις ήταν οι μεγαλύτεροι γαιοκτήμονες, όχι οι φτωχότεροι αγρότες. Εκτεταμένη ήταν και η διαφθορά, με τους αγρότες να ζητούν επιδοτήσεις για τρόφιμα που ποτέ δεν παρήγαγαν. Υπάρχουν αμέτρητες παρόμοιες ιστορίες από όλον τον κόσμο, και μάλιστα από την ιστορία: στο βιβλίο του 1776 *Ο πλούτος των εθνών*, ο Σκωτσέζος οικονομολόγος Άνταμ Σμιθ [Adam Smith] διαμαρτυρόταν για τα πλοία ρέγγας που ήταν έτσι εξοπλισμένα ώστε περισσότερο να μεγιστοποιούν τις επιδοτήσεις τους, παρά την ψαριά τους.¹²

Η επιδότηση οποιασδήποτε μορφής παραγωγής κατευθύνει πόρους προς αυτόν τον τομέα και τους αφαιρεί από άλλους,

12. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, 1776, Βιβλίο IV, κεφ. V.

όπου ο χρόνος, η προσπάθεια και το κεφάλαιο μπορούν να αξιοποιηθούν καλύτερα. Για παράδειγμα, πολλές κυβερνήσεις επιδοτούν αυτή τη στιγμή την ακριβή αιολική και ηλιακή ενέργεια, παίρνοντας χρήματα από ιδιώτες και επιχειρήσεις που θα μπορούσαν να βρουν πολύ πιο αποδοτικούς τρόπους για να τα επενδύσουν. Αυτή είναι τροχοπέδη στην οικονομική ανάπτυξη, η οποία υπονομεύει τη μακροπρόθεσμη ευημερία του λαού.

Αποφάσεις από τους λίγους

Ένας άλλος λόγος για να προτιμά κανείς τη λήψη αποφάσεων από τα άτομα και όχι από τις αρχές είναι ότι οι επιλογές γίνονται από πολλούς και όχι από λίγους ισχυρούς. Αναπόφευκτα, οι αρχές που λαμβάνουν τις αποφάσεις για όλους πρέπει να έχουν την ισχύ να εφαρμόζουν τις αποφάσεις τους. Αλλά οι αρχές αποτελούνται από ανθρώπους· και τους ζητάμε πάρα πολλά όταν ζητάμε να αντισταθούν στον πειρασμό να χρησιμοποιήσουν αυτήν την ισχύ για να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα και εκείνα της οικογένειάς τους, των φίλων τους, της γειτονιάς τους, του σογιού τους, ή του πολιτικού τους κόμματος. Οι συμβάσεις και τα μονοπώλια δίνονται στους συνεργάτες τους. Ένας δυσανάλογος όγκος δημόσιων δαπανών πηγαινει στις περιφέρειες των πολιτικών. Οι θέσεις εργασίας στο δημόσιο, την αστυνομία και τη δικαιοσύνη πηγαινουν στους ευνοούμενους, αντί να κατανέμονται αξιοκρατικά.

Αλλά όσο λιγότερα θέματα αποφασίζονται πολιτικά και όσο περισσότερα από τα ίδια τα άτομα, τόσο μικρότερο είναι το περιθώριο για τέτοιου είδους διαφθορά. Η κυβέρνηση μπορεί να επικεντρωθεί στον πρωταρχικό της ρόλο που είναι να ελαχιστοποιεί τον καταναγκασμό, αντί να επωφελείται από αυτόν.

Μερικές φορές η κλοπή είναι αρκετά αδιόρατη για να τη δει κανείς. «Δεν υπάρχει άλλη τέχνη που να μαθαίνει μια κυβέρνηση γρηγορότερα», έγραψε ο πατέρας της σύγχρονης οικονομίας Άνταμ Σμιθ, «από το πώς να τραβάει λεφτά από τις τσέπες των ανθρώπων».¹³ Δανειζόμενες, για παράδειγμα, οι κυβερνήσεις, μπορούν να ξεοδεύουν σε έργα χάρη στα οποία κερδίζουν

13. Στο ίδιο, Βιβλίο V, κεφ. II, Μερ II, παράρτ. σε άρθρ. I & II.

τις εκλογές και πλουτίζουν τους υποστηρικτές τους, μεταφέροντας το κόστος σε άλλους. Μπορούν ακόμη και να περάσουν το κόστος στην επόμενη γενιά. Εάν το χρέος τους γίνει πολύ απειλητικό, μπορούν απλά να τυπώσουν χρήμα και να εξοφλήσουν τους πιστωτές τους σε υποτιμημένο νόμισμα. Αλλά μια τέτοια κλοπή, φανερή ή κρυφή, αποθαρρύνει τη δημιουργία πλούτου. Καθίσταται λιγότερο πιθανό να ξεκινήσουν οι άνθρωποι νέες επιχειρήσεις και να δημιουργήσουν παραγωγικό κεφάλαιο, με αποτέλεσμα να φτωχοποιείται ολόκληρη η κοινωνία.

Η κυβέρνηση μιας αληθινά ελεύθερης κοινωνίας δεν θα είχε το δικαίωμα να δανείζεται παρά μόνο σε ακραίες καταστάσεις, και ακόμα και αυτό θα ήταν περιορισμένο. Ούτε θα είχε μονοπώλιο στο νόμισμα ώστε να μπορεί να τυπώνει περισσότερα χρήματα όταν τα χρειάζεται. Και οι φόροι σε μια ελεύθερη κοινωνία θα ήταν χαμηλοί και θα εισπράττονταν από μια ευρεία βάση - δεν θα τους φορτώνονταν οι πολιτικοί αντίπαλοι, ή μειονότητες όπως «οι πλούσιοι». Οι φόροι θα ήταν απλοί, διαφανείς, εύκολοι να πληρωθούν και προβλέψιμοι. Δεν θα συλλέγονταν από δημόσιες ή ιδιωτικές υπηρεσίες που έχουν συμφέρον να αυξήσουν το ποσό που εισπράττουν από τους φορολογούμενους.

Το πατερναλιστικό επιχείρημα

Μια πολύ συνηθισμένη άποψη μεταξύ των ελίτ που κυβερνούν είναι ότι πρέπει να παίρνουν όλες αυτές τις αποφάσεις επειδή ο λαός, σαν τα παιδιά, είναι ανίκανος να τις παίρνει για τον εαυτό του. Αλλά η άποψη είναι αντιφατική: υποτιμά τον «λαό» από τον οποίο υποτίθεται ότι πηγάζει η εξουσία των ελίτ. Και είναι παράλογο να υποστηρίζουμε ότι οι άνθρωποι έχουν αρκετή συλλογική σοφία για να εκλέγουν τη σωστή κυβέρνηση, αλλά δεν έχουν αρκετή ατομική σοφία για να διαχειρίζονται την ίδια τους τη ζωή.

Σίγουρα υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες ολόκληρη η κοινωνία θα ωφελούνταν αν οι άνθρωποι συμπεριφέρονταν λίγο καλύτερα. Αλλά οι περισσότερες αφορούν ηθικά ζητήματα στα οποία δεν είναι δουλειά του νόμου να επιβάλει το σωστό. Και ενώ θα μπορούσαμε να παροτρύνουμε ηθικά τους ανθρώπους

να κάνουν πράγματα που θα βοηθούσαν τους άλλους, η κυβέρνηση μιας ελεύθερης κοινωνίας δεν μπορεί να το κάνει. Είναι εξουσιοδοτημένη μόνο να εμποδίζει την πρόκληση βλάβης στους άλλους, όχι να αναγκάζει τους ανθρώπους να ωφελούν τους άλλους. Υπάρχει ένα επιχείρημα «δημοσίων αγαθών» για να κάνει τους ανθρώπους να συμβάλλουν σε ορισμένα κοινά έργα όπως η άμυνα, αλλά τέτοιες περιπτώσεις είναι σπάνιες.

Είναι αλήθεια ότι οι άνθρωποι συχνά επιδεικνύουν εκπληκτική απάθεια σε θέματα όπως ο τρόπος παροχής των κρατικών υπηρεσιών. Αλλά αυτό γίνεται συνήθως επειδή ξέρουν ότι η διαμαρτυρία είναι χάσιμο χρόνου, αφού τίποτα δεν πρόκειται να αλλάξει. Εάν κάτι βελτιωνόταν πραγματικά από την εμπλοκή των ανθρώπων, θα διαμαρτύρονταν περισσότεροι.

Ερώτηση: Έχουμε όλοι ευθύνες έναντι της κυβέρνησης;

Όχι. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, η κυβέρνηση έχει ευθύνες απέναντι σε μας. Σε πολλά μέρη του κόσμου οι κυβερνήσεις εγκαθιδρύθηκαν και παραμένουν στην εξουσία μόνο με τη βία. Αυτή δεν είναι μια νόμιμη μορφή διακυβέρνησης. Η κυβέρνηση μιας ελεύθερης κοινωνίας είναι αυτή που σχηματίζεται από τον λαό ως οργανισμός που αποφασίζει ή κάνει τα λίγα πράγματα που πρέπει να αποφασίζονται ή να γίνονται συλλογικά (όπως η άμυνα) ή αμερόληπτα (όπως η δικαιοσύνη). Είναι εκεί για να υπηρετεί τους πολίτες - όχι το αντίστροφο.

Τρόποι περιορισμού της κυβέρνησης

Δημοκρατία

Στις σπάνιες περιπτώσεις που οι συλλογικές αποφάσεις είναι αναπόφευκτες, μια ελεύθερη κοινωνία διαβουλεύεται με ολόκληρο τον πληθυσμό, καθώς ολόκληρος ο πληθυσμός επηρεάζεται από το αποτέλεσμα. Με άλλα λόγια, υπάρχει μια μορφή δημοκρατίας.

Όχι ότι ολόκληρος ο πληθυσμός λαμβάνει κάθε απόφαση - αυτό θα ήταν υπερβολικά δυσκίνητο και χρονοβόρο. Συνήθως, όλος ο πληθυσμός εκλέγει αντιπροσώπους για να αποφασίζουν για λογαριασμό του. Αυτοί οι αντιπρόσωποι δεν είναι απλοί απεσταλμένοι που μεταφέρουν τυφλά τις απόψεις των εκλογέων τους· καταθέτουν τη δική τους κρίση στη διαδικασία.

Η δημοκρατία δεν είναι το ίδιο πράγμα με τον λαϊκισμό. Η πλειοψηφία του λαού μπορεί να πιστεύει ότι οι θρησκευτικές ή εθνικές μειονότητες πρέπει να σφαγιαστούν, αλλά η κυβέρνηση μιας ελεύθερης κοινωνίας δεν μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο. Υπάρχει για να εμποδίζει τη βλάβη στους άλλους, όχι για να τη διευκολύνει. Ένα παλιό ανέκδοτο περιγράφει τη δημοκρατία σαν δύο λύκους και ένα πρόβατο που αποφασίζουν τι θα φάνε το βράδυ. Αλλά σε μια ελεύθερη κοινωνία υπάρχουν όρια στις εξουσίες των πλειοψηφιών, ώστε να προστατεύονται οι μειονότητες.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα δεν είναι πώς επιλέγουμε κυβερνήσεις, αλλά πώς τις περιορίζουμε. Οι κυβερνήσεις αποτελούνται από ανθρώπους: η εξουσία που ασκούν μπορεί να τους διαφθείρει. Προκειμένου να διασφαλιστεί η ελευθερία, πρέπει να υπάρχει κάποιος μηχανισμός για την απομάκρυνση των ηγετών μας. Οι εκλογές σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν είναι μόνο για να εκλέγουμε ηγέτες, αλλά και για να απαλλασσόμαστε από αυτούς.

Ορισμένοι απολυταρχικοί υποστηρίζουν ότι οι εκλογές απλώς προκαλούν αστάθεια, καθώς διάφορες κυβερνήσεις, ίσως με ριζικά διαφορετικές πολιτικές, ψηφίζονται και καταψηφίζονται. Αλλά επειδή η εξουσία των κυβερνήσεων είναι περιορισμένη σε μια ελεύθερη κοινωνία, η έκταση της όποιας αστάθειας μειώνεται. Εάν οι κυβερνήσεις είναι νόμιμες, υπάρχουν μικρότερες, όχι μεγαλύτερες πιθανότητες να προκληθεί αστάθεια ικανή να φέρει αποδιοργάνωση, από ό, τι αν δεν είναι. Μέσω της βίας των όπλων, μια παράνομη κυβέρνηση μπορεί να παραμείνει στην εξουσία για μεγάλο χρονικό διάστημα· αλλά οι μόνες πραγματικές εναλλακτικές είναι είτε οι περιοδικές, ειρηνικές εκλογές, είτε οι περιστασιακές, αιματηρές επαναστάσεις. Στις ελεύθερες κοινωνίες προτιμώνται οι εκλογές, οι οποίες

περιορίζουν τον καταναγκασμό και τη βία και επιτρέπουν στην αλλαγή και την πρόοδο να έρθουν γρηγορότερα.

Ορισμένες προϋποθέσεις είναι απαραίτητες για να γίνονται αποδεκτές οι εκλογές ως νόμιμες. Για παράδειγμα, πρέπει να υπάρχει πραγματική επιλογή κομμάτων. Οι εκλογές δεν είναι ελεύθερες αν υπάρχει ένας μόνο υποψήφιος: σε μια ελεύθερη κοινωνία θα υπάρχει πάντα ποικιλία απόψεων. Αυτό συνεπάγεται με τη σειρά του ότι οι διαφορετικοί υποψήφιοι πρέπει να είναι σε θέση να εκφράζουν και να δημοσιεύουν τις απόψεις τους, καθώς και να είναι ελεύθεροι να επικρίνουν άλλους υποψηφίους και κόμματα. Και οι άνθρωποι πρέπει να μπορούν να ψηφίζουν τους υποψηφίους που προτιμούν χωρίς φόβο αντιποίνων, άρα η ψήφος πρέπει να είναι μυστική. Ορισμένες χώρες βάζουν όρια στις προεκλογικές δαπάνες για να εξασφαλίζουν ότι οι πλούσιοι υποψήφιοι ή τα πλούσια κόμματα δεν θα έχουν πλεονέκτημα. Πολλές θεσπίζουν σταθερά χρονικά διαστήματα μεταξύ των εκλογών, αντί να επιτρέπουν στην τρέχουσα κυβέρνηση να αποφασίζει πότε πρέπει να διεξαχθούν.

Δημόσια λήψη αποφάσεων

Οι κυβερνήσεις των περισσότερων μη ελεύθερων χωρών πήραν την εξουσία με τη βία. Μερικές την κρατάνε με τη βία, αν και πολλές έχουν βρει τρόπους να εμφανίζονται ως νόμιμες - θέτοντας τους εαυτούς τους ως μοναδικούς θεματοφύλακες της θρησκευτικής ή πολιτιστικής κληρονομιάς, για παράδειγμα. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, αντίθετα, η κυβέρνηση υπάρχει μόνο για πολύ περιορισμένους σκοπούς και με τη συναίνεση του λαού.

Παρόλα αυτά, οι κυβερνήσεις συχνά παρεκκλίνουν πολύ από τους σκοπούς της αποτροπής βλαπτικών ενεργειών και της πραγματοποίησης σε συλλογικό επίπεδο εκείνων που δεν μπορούν να γίνουν ατομικά. Για παράδειγμα, πολλές φορές μονοπωλούν την παροχή δημοσίων αγαθών. Ενώ οι αποφάσεις αναφορικά με το ποια δημόσια αγαθά πρέπει να παρέχονται θα έπρεπε ίσως να είναι συλλογικές, η παροχή των αγαθών μπορεί να γίνεται, συνολικά ή εν μέρει, από ιδιωτικούς φορείς. Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις, για παράδειγμα, μπορούν να

παρέχουν φροντίδα στους φτωχούς και τους άρρωστους. Και όσον αφορά την πρόληψη της βλάβης σε άλλους - όπως οι επιπτώσεις της ρύπανσης - ο βαθμός της βλάβης μπορεί να είναι δύσκολο να μετρηθεί και η κρατική παρέμβαση μπορεί στην πραγματικότητα να μην είναι εντελώς δικαιολογημένη.

Εάν κάποιες αποφάσεις πρέπει να λαμβάνονται συλλογικά, βάσει ποιων κανόνων πρέπει να γίνεται κάτι τέτοιο; Το ιδανικό θα ήταν η ομοφωνία: όλοι συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων και καμία δράση δεν αναλαμβάνεται αν δεν συμφωνούν όλοι. Δεδομένου ότι οι άνθρωποι είναι απίθανο να ψηφίσουν μια συλλογική δράση που θεωρούν ότι θα τους βλάψει, σε αυτή την περίπτωση είναι μικρή η πιθανότητα να βλαφτούν άτομα ή ομάδες από τις συλλογικές αποφάσεις.

Αλλά η ομοφωνία είναι δύσκολο να επιτευχθεί. Καταρχάς, θα ήταν πολύ χρονοβόρο για κάθε άτομο να αφιερώσει χρόνο προκειμένου να μελετήσει και να ψηφίσει για κάθε πρόταση. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο εκλέγουμε αντιπροσώπους. Και η επίτευξη οποιασδήποτε συμφωνίας θα ήταν πολύ δύσκολη, διότι κάθε άτομο θα μπορούσε να ασκήσει βέτο σε ολόκληρο το σχέδιο. Ως εκ τούτου, οι συλλογικές αποφάσεις - μέσω λαϊκών εκλογών, δημοψηφισμάτων ή ψήφων στη βουλή - λαμβάνονται γενικά με πλειοψηφία. Η πλειοψηφία μπορεί να είναι απλή (50% +1) ή ενισχυμένη (δύο τρίτων για παράδειγμα). Αυτή η πρακτική μειώνει τη δυσκολία λήψης αποφάσεων, ενώ εξασφαλίζει παράλληλα ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται από το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και όχι από μικρές ελίτ.¹⁴

Το ατομικό συμφέρον των ψηφοφόρων

Υπάρχει μια ιστορία για έναν Ρωμαίο αυτοκράτορα ο οποίος, όταν του ζήτησαν να κρίνει τους διαγωνιζόμενους σε έναν διαγωνισμό τραγουδιού, άκουσε το έναν και έδωσε το βραβείο στο άλλον, με το σκεπτικό ότι ο δεύτερος δεν μπορεί να είναι χειρότερος. Και σήμερα οι άνθρωποι έχουν την τάση να πιστεύουν

14. Για μια πιο λεπτομερή περίληψη αυτού και των επόμενων επιχειρημάτων, βλ. Eamonn Butler, *Public Choice - a Primer*, Institute of Economic Affairs, London, 2012.

ότι κάθε φορά που δεν είμαστε ικανοποιημένοι από το τι παράγει μια ελεύθερη κοινωνία και μια ελεύθερη οικονομία, η κρατική δράση πρέπει να βελτιώσει τα πράγματα. Αν η αγορά αποτύχει να παράσχει δημόσια αγαθά, όπως η άμυνα ή η πρόνοια για παράδειγμα, πρέπει αντ' αυτής να τα παράσχει το κράτος. Ή αν ένα εργοστάσιο μολύνει τον αέρα, χρειάζεται κρατική δράση για να το σταματήσει. Αλλά δεν έπεται απαραίτητα κάτι τέτοιο.

Οι αγορές ενδέχεται να μην ανταποκριθούν στις ανάγκες μας σε κάποιες περιπτώσεις. Αλλά όταν μιλάμε για «αποτυχία της αγοράς», πρέπει να θυμόμαστε ότι υπάρχει και η κρατική αποτυχία. Ακόμη και σε σχετικά ελεύθερες κοινωνίες, οι κυβερνήσεις δεν είναι αντικειμενικές, συνετές, ψύχραιμες και κοινωνικά ευαίσθητες δυνάμεις. Το ατομικό συμφέρον διαπερνά την κυβέρνηση, από πάνω προς τα κάτω.

Οι άνθρωποι φαντάζονται τις εκλογές ως το μέσο για να προσδιορίσουν το «δημόσιο συμφέρον» και να το θέσουν σε ισχύ. Αλλά σε μια ελεύθερη κοινωνία υπάρχουν πολλά διαφορετικά συμφέροντα, και αυτά τα συμφέροντα συγκρούονται. Οι ψηφοφόροι που θέλουν χαμηλότερους φόρους αντιτίθενται σε άλλους που θέλουν περισσότερες δημόσιες δαπάνες. Εκείνοι που θα ωφεληθούν από μια νέα εθνική οδό αντιτίθενται σε εκείνους τα σπίτια των οποίων θα κατεδαφιστούν. Οι εκλογές δεν κατοχυρώνουν «το» δημόσιο συμφέρον. Απλώς εξισορροπούν πολλά ανταγωνιστικά συμφέροντα. Οι συλλογικές αποφάσεις λαμβάνονται σε αυτή τη βάση σύγκρουσης.

Το ατομικό συμφέρον των πολιτικών

Ακριβώς όπως οι ψηφοφόροι έχουν τα δικά τους συμφέροντα να υπηρετήσουν, έτσι έχουν και οι πολιτικοί. Πολλοί βλέπουν το αξίωμα ως τρόπο για να γίνουν πλούσιοι ή να βλάψουν τους εχθρούς τους. Θα μπορούσαν ακόμη και να θεωρηθούν αδύναμοι εάν δεν εκμεταλλευτούν έτσι τη θέση τους. Και ακόμα και σε πιο ελεύθερες κοινωνίες, η διαφθορά μπορεί να είναι πρόβλημα.

Ακόμα κι αν οι πολιτικοί θέλουν πραγματικά να υπηρετήσουν τον λαό, πρέπει πρώτα να πάρουν την εξουσία. Πρέπει να συγκεντρώσουν αρκετές ψήφους για να εκλεγούν. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι πρέπει να εκφράζουν την ευρεία κοινή γνώμη.

Μπορεί να κερδίσουν περισσότερες ψήφους απευθυνόμενοι σε μικρές, μη αντιπροσωπευτικές μειονότητες.

Μικρές ομάδες με ισχυρά συμφέροντα κυριαρχούν στην πολιτική διαδικασία επειδή έχουν κάτι συγκεκριμένο να κερδίσουν από μια ευνοϊκή πολιτική - όπως μια επιδότηση για τις επιχειρήσεις τους. Όντας μικροί με μεγάλα κίνητρα, είναι εύκολο να οργανωθούν και πιο πιθανό να κάνουν εκστρατείες και να ασκήσουν πιέσεις. Αλλά πολύ ευρύτερες ομάδες, όπως οι καταναλωτές ή οι φορολογούμενοι, με λιγότερο συγκεκριμένες απόψεις, είναι πιο δύσκολο να οργανωθούν και έχουν μικρότερο κίνητρο να το κάνουν, γιατί το κόστος των μέτρων, όπως η επιδότηση της βιομηχανίας, κατανέμεται αδιόρατα μεταξύ όλων.

Συνασπισμοί και αλληλοεξυπηρετήσεις

Η επικράτηση των μειοψηφικών απόψεων γίνεται ακόμη μεγαλύτερη όταν ομάδες συμφερόντων συμμαχούν με άλλες για να ενώσουν τις ψήφους τους. Ένας συνασπισμός αρκετών ομάδων, που όλες απειλούν να εγκαταλείψουν έναν υποψήφιο, ασκεί ακόμη μεγαλύτερη πίεση στον υποψήφιο από ό,τι η κάθε ομάδα μόνη της.

Οι ίδιες παραχωρήσεις σε ειδικά συμφέροντα γίνονται και στο νομοθετικό σώμα. Οι πολιτικοί που απεγνωσμένα επιθυμούν προγράμματα δημόσιων δαπανών στην περιοχή τους, μπορούν να ανταλλάξουν ψήφους με άλλους που το ίδιο απεγνωσμένα θέλουν άλλα έργα. Αλλά το αποτέλεσμα αυτών των αλληλοεξυπηρετήσεων του τύπου «ψηφίστε το μέτρο μου για να ψηφίσω το δικό σας» είναι ότι οι περισσότερες τέτοιες προτάσεις πετυχαίνουν και το κράτος μεγαλώνει περισσότερο από όσο πραγματικά θέλουν όλοι.

Και όταν αυτοί οι νόμοι τεθούν σε ισχύ, ακόμα περισσότερα ατομικά συμφέροντα μπαίνουν στο παιχνίδι. Οι αξιωματούχοι που έχουν εξουσιοδοτηθεί να τους διαχειρίζονται θα έχουν τα δικά τους συμφέροντα. Η θέση και η αμοιβή τους εξαρτώνται εν μέρει από το γεγονός ότι διαθέτουν πολύ προσωπικό και - συνειδητά ή ασυνειδητά - μπορεί να κάνουν τη γραφειοκρατική διαδικασία πιο περίπλοκη για να δικαιολογήσουν αυτό το περισσότερο προσωπικό, μια τακτική γνωστή ως «οικοδόμηση αυτοκρατορίας». Επιπλέον, θα δεχτούν περισσότερες πιέσεις

από μικρές ομάδες συμφερόντων παρά από το ευρύ κοινό, οπότε μπορεί να υποκύψουν περισσότερο στα ειδικά συμφέροντα, και ίσως μάλιστα δωροδοκηθούν από αυτά.

Θέτοντας τους κανόνες

Συνοψίζοντας, κατά την επιλογή κυβερνήσεων, τη θέσπιση νόμων και την εφαρμογή των νόμων, οι μειονότητες με συγκεκριμένα συμφέροντα μετράνε περισσότερο από τις πλειοψηφίες με πιο διάχυτες απόψεις. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται πολιτικά αντανakλούν ελάχιστα τις ευρείες απόψεις του λαού. Και ο δημόσιος τομέας έχει μια εγγενή τάση να μεγαλώνει πολύ πέρα από αυτό που οι περισσότεροι άνθρωποι θέλουν, πέρα από αυτό που είναι λογικό και πολύ πέρα από αυτό που χρειάζεται για να διατηρηθεί μια ελεύθερη κοινωνία, μέχρι το σημείο, πράγματι, που η ελευθερία ουσιαστικά διαβρώνεται.

Οι πιο ελεύθερες κοινωνίες υιοθετούν διάφορους κανόνες προσπαθώντας να περιορίσουν αυτά τα προβλήματα. Οι εκλογές είναι καθοριστικό στοιχείο. Αλλά δεν συγκρατούν πολύ αποτελεσματικά τους πολιτικούς και τους αξιωματούχους. Γίνονται σπάνια και κυριαρχούνται συχνά από μεγαλύτερα κόμματα, γεγονός που επιβραδύνει την αλλαγή. Απαιτούνται ισχυρότεροι περιορισμοί.

Συνταγματική συμφωνία

Ένας συνήθης τρόπος για να περιοριστεί η πολιτική διαδικασία είναι η υιοθέτηση ενός συντάγματος που συμφωνείται από όλους, ή με συντριπτική πλειοψηφία, και το οποίο ορίζει τους κανόνες με τους οποίους διεξάγονται οι εκλογές και λαμβάνονται οι πολιτικές αποφάσεις. Αν όλοι πρέπει να συμφωνήσουν στους κανόνες, είναι αδύνατο για τις κυβερνήσεις να επιβάλουν κανόνες που προορίζονται για δικό τους όφελος - για παράδειγμα, να θέσουν υπό απαγόρευση τους υποψηφίους της αντιπολίτευσης, ή να επιβάλλουν δυσανάλογους φόρους στους ψηφοφόρους της.

Η πολιτική διαδικασία μπορεί να περιοριστεί περαιτέρω με τη διάκριση των εξουσιών. Η ιδέα είναι αντί η νομοθετική εξουσία να ασκείται όλη από ένα άτομο ή ένα σώμα, να μοιραστεί σε διαφορετικά θεσμικά όργανα, καθένα από τα οποία μπορεί

να μπλοκάρει, να τροποποιήσει ή να περιορίσει αυτά που μπορούν να κάνουν τα άλλα. Για αυτό το λόγο ονομάζεται συχνά σύστημα ελέγχων και ισορροπιών.

Εάν ένα μόνο όργανο, όπως ένα πολιτικό γραφείο ή ένα νομοθετικό συμβούλιο, έχει όλη την εξουσία, οι πολιτικές πλειοψηφίες και τα συντεχνιακά συμφέροντα σίγουρα θα προσπαθήσουν να το καταλάβουν για δικό τους όφελος. Αλλά εάν το σύνταγμα χωρίζει την εξουσία μεταξύ δύο διαφορετικών κυβερνητικών σωμάτων, καθιστά πιο δύσκολη την κατάληψη της εξουσίας από ομάδες συμφερόντων. Εάν αυτά τα σώματα εκλέγονται με διαφορετικούς τρόπους, θα είναι ακόμη δυσκολότερο για τις ίδιες ομάδες συμφερόντων να κυριαρχήσουν και στα δύο. Εάν οποιοδήποτε από τα δύο σώματα μπορεί να μπλοκάρει ή να τροποποιήσει τις αποφάσεις που λαμβάνονται στο άλλο, καθιστά ακόμα πιο δύσκολες την αλληλοεξυπηρέτηση και την εκμετάλλευση των μειοψηφιών.

Επιπροσθέτως, σε αυτό το σύστημα ελέγχων και ισορροπιών, πολλά από τα συντάγματα των πιο ελεύθερων κοινωνιών ορίζουν επίσης έναν πρόεδρο ως εκπρόσωπο ολόκληρου του λαού, ο οποίος (ελπίζει κανείς ότι) μπορεί να σταθεί υπεράνω της πολιτικής σύγκρουσης και να ασκήσει βέτο σε νόμους που βλάπτουν τις μειοψηφίες.

Μια άλλη δικλείδα κατά της εκμετάλλευσης είναι η ανεξάρτητη δικαιοσύνη. Η τελευταία είναι απαραίτητη για μια ελεύθερη κοινωνία. Οι δικαστές δεν πρέπει να είναι κομματικοποιημένοι, και πρέπει να μπορούν να προσβάλλουν τους αντισυνταγματικούς νόμους και την εκμετάλλευση των μειοψηφιών χωρίς φόβο αντιποίνων από τους πολιτικούς.

Τα συντάγματα θέτουν μερικές φορές και άλλους περιορισμούς στις δραστηριότητες των κυβερνήσεων, όπως οι ισοσκελισμένοι προϋπολογισμοί, που επιβάλλουν ότι οι προϋπολογισμοί πρέπει να ισοσκελίζονται σε ορισμένο χρονικό διάστημα (για παράδειγμα τρία έως πέντε έτη), και θέτουν όρια στον επίσημο δανεισμό και στο σύνολο του δημόσιου χρέους. Κάποια συντάγματα θέτουν όρια ακόμη και στο ποσοστό του εθνικού εισοδήματος που μπορεί να δαπανήσει η κυβέρνηση, προκειμένου να περιορίσουν την εγγενή της τάση για μεγέθυνση. Επιπλέον,

ενδέχεται να υπάρχουν όρια θητείας, έτσι ώστε οι πολιτικοί να μην μπορούν να παραμείνουν στην εξουσία για χρόνια, και ρήτρες λήξης ισχύος, που εμποδίζουν τις κρατικές υπηρεσίες να υπάρχουν πέρα από το διάστημα στο οποίο είναι χρήσιμες.

Ενισχυμένες πλειοψηφίες

Ένας περαιτέρω τρόπος για την προστασία των μειοψηφιών είναι η ψηφοφορία με ενισχυμένη πλειοψηφία. Η ελευθερία θα ήταν πολύ επισφαλής, για παράδειγμα, αν οι κυβερνώντες μπορούσαν να αλλάξουν τους συνταγματικούς κανόνες με μια απλή ψήφο στη βουλή. Έτσι, μια ελεύθερη κοινωνία βάζει πολύ μεγαλύτερα εμπόδια, όπως την ψήφο των δύο τρίτων και στα δύο σώματα, ή εξίσου υψηλά ποσοστά σε δημοψηφίσματα, ή σε μεμονωμένες περιφέρειες ή κρατίδια.

Σε θέματα όπου είναι εύκολο να καταστούν οι μειοψηφίες αντικείμενο εκμετάλλευσης με πολύ επιζήμιους τρόπους, οι αποφάσεις πρέπει να απαιτούν πολύ μεγάλες πλειοψηφίες. Για παράδειγμα, είναι εύκολο να σχεδιαστούν φόροι ιδιαίτερα επαχθείς για συγκεκριμένες ομάδες. Κάποιοι υποστηρικτές της ελεύθερης κοινωνίας απαιτούν επομένως οι φορολογικοί κανόνες - όχι ο φορολογικός συντελεστής αλλά ποιος πληρώνει ποιους φόρους - να αποφασίζονται ομοφώνως έτσι ώστε να προστατεύεται η μειοψηφία, ακόμη και αν η πλειοψηφία είναι συντριπτική.

Ο αιχμάλωτος λαός

Στην οικονομία της αγοράς είστε ελεύθεροι να πάτε αλλού, εάν αισθάνεστε ότι ένας έμπορος σας εξαπατά, ή η αξία αυτών που σας παρέχει δεν ανταποκρίνεται στα χρήματά σας. Αλλά αν η κυβέρνηση σας σας εξαπατά ή σας εκμεταλλεύεται, δεν μπορείτε να πάτε πουθενά. Μπορεί ίσως να φύγετε από τη χώρα, αλλά δεδομένων των γλωσσικών και άλλων εμποδίων, η μετανάστευση δεν είναι επιλογή για τους περισσότερους. Αυτή η κατάσταση είναι μια συνταγή καταναγκασμού. Έτσι γίνεται ακόμα σημαντικότερο να διασφαλιστεί ότι ο ρόλος και οι ενέργειες της κυβέρνησης και κάθε μέρους της είναι προσεκτικά καθορισμένα και περιορίζονται αυστηρά σε εκείνα που απαιτούνται για τη διατήρηση και τη διεύρυνση της ελευθερίας του πληθυσμού.

4. ΙΣΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ

Ισότητα στην ελεύθερη κοινωνία

ΠΟΛΛΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ φαντάζονται ότι οι ελεύθερες κοινωνίες πρέπει να είναι πολύ άνισες. Άλλωστε, επιτρέπουν στους ανθρώπους να επιδιώκουν και να συγκεντρώνουν μεγάλο πλούτο. Κάτι τέτοιο (λέει το επιχείρημα) πρέπει να δημιουργεί μεγάλη οικονομική ανισότητα.

Αλλά το επιχείρημα είναι λάθος. Όπως είδαμε, η ανισότητα εισοδήματος στις ελεύθερες και στις μη ελεύθερες χώρες είναι σχεδόν ίδια. Αν μη τι άλλο, οι πιο ελεύθερες κοινωνίες είναι ελαφρώς πιο ίσες.

Επιπλέον, οι μη ελεύθερες κοινωνίες έχουν άλλες, μη οικονομικές ανισότητες, τις οποίες δεν έχουν οι πιο ελεύθερες κοινωνίες. Κάθε πολίτης μιας ελεύθερης κοινωνίας μπορεί να επιδιώξει να αυξήσει τον πλούτο και το εισόδημά του βρίσκοντας μια καλύτερη δουλειά, ή συμμετέχοντας σε επικερδείς εμπορικές δραστηριότητες. Σε μη ελεύθερες κοινωνίες αυτό δεν είναι πάντα εφικτό. Οι δημόσιες θέσεις εργασίας μπορεί να είναι ανοιχτές μόνο σε όσους σπηρίζουν το κυβερνών κόμμα, ή σε φίλους και συνεργάτες των κυβερνώντων. Ο νόμος ή η προκατάληψη μπορεί να απαγορεύει στις γυναίκες, τις εθνοτικές μειονότητες ή άλλες ομάδες να εργάζονται σε ορισμένα επαγγέλματα. Οι άνθρωποι μιας συγκεκριμένης φυλής ή κάστας μπορεί να περιορίζονται στις υποδεέστερες δουλειές. Στους μετανάστες μπορεί να απαγορεύεται η ίδρυση επιχειρήσεων, ή ακόμη και το άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού.

Ακόμη και μεταξύ εκείνων που εργάζονται, οι ανισότητες εξακολουθούν να υφίστανται. Στη Σοβιετική Μόσχα, για παράδειγμα, το αποκλειστικό πολυκατάστημα ΓΚΟΥΜ [GUM] στην Κόκκινη Πλατεία ήταν ανοιχτό μόνο στους τουρίστες με σκληρό νόμισμα και σε ανώτερους αξιωματούχους του Κόμματος. Μόνο οι τελευταίοι μπορούσαν να έχουν οδηγό και λιμουζίνα Ζιλ [Zil] - η κυκλοφορία σταματούσε για να περάσουν - ή να απολαμβάνουν διακοπές για ένα μήνα σε σπα στο δάσος. Τα διαμερίσματα και οι ντάτσες διατίθεντο από τις αρχές, οι οποίες ευνοούσαν τους φίλους τους με τα καλύτερα σπίτια.

Οι παραπάνω είναι ανισότητες από τις οποίες δεν υπάρχει διαφυγή: εκείνοι που τις υφίστανται ίσως δεν έχουν καν δικαίωμα να ψηφίσουν ή να προωθήσουν την αλλαγή του νόμου. Αντιθέτως, όλα τα μέλη μιας ελεύθερης κοινωνίας μπορούν τουλάχιστον να επιδιώξουν να βρουν μια καλή δουλειά ή να ιδρύσουν μια επιχείρηση και να αποκτήσουν πλούτο και εισόδημα. Μπορεί να μην πετύχουν όλοι, αλλά δεν υπάρχει κανείς να τους σταματήσει.

Είδη ισότητας

Η ισότητα σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν έχει ως στόχο να δώσει στους ανθρώπους τον ίδιο πλούτο, το ίδιο εισόδημα ή το ίδιο βιοτικό επίπεδο. Έχει στόχο να διασφαλίσει ότι οι άνθρωποι αντιμετωπίζονται το ίδιο.

Η ισότητα στην αντιμετώπιση εκδηλώνεται με τέσσερις σημαντικούς τρόπους.¹⁵ Οι πολίτες μιας ελεύθερης κοινωνίας έχουν ηθική ισότητα: έχουν όλοι το ίδιο δικαίωμα να κάνουν επιλογές για τον εαυτό τους, να λαμβάνονται υπόψη και να αντιμετωπίζονται με σεβασμό από τους άλλους. Υπάρχει ισότητα ενώπιον του νόμου: ο νόμος τους προστατεύει και τους αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο, ανεξάρτητα από τη φυλή, τη θρησκεία, το φύλο, τον πλούτο ή τις οικογενειακές σχέσεις. Έχουν

15. Μια καλή περιγραφή αυτών των θεμάτων μπορεί κανείς να βρει στο *Principles for a Free Society* του Nigel Ashford, Jarl Hjalmarson Foundation, Stockholm, 2003.

πολιτική ισότητα: όλοι μπορούν να ψηφίσουν και να εκλεγούν. Και έχουν ίσες ευκαιρίες: δεν υπάρχουν αυθαίρετα εμπόδια στην εργασία ή την εκπαίδευση ή σε οποιονδήποτε άλλο δρόμο προς την προσωπική πρόοδο.

Ηθική ισότητα

Σε μια ελεύθερη κοινωνία, όλοι οι άνθρωποι θεωρούνται το ίδιο άξιοι να λαμβάνονται υπόψη και να γίνονται σεβαστοί. Έχουν όλοι το ίδιο δικαίωμα να κάνουν επιλογές για τη ζωή τους, υπό την προϋπόθεση ότι δεν προκαλούν βλάβη σε άλλους.

Αυτή η άποψη βασίζεται σε μια βαθιά πεποίθηση αναφορικά με την ανθρώπινη φύση, την οποία όλοι μοιραζόμαστε. Όλοι θέλουμε να κάνουμε τις δικές μας επιλογές, ανεξάρτητα από την εθνικότητα, τη θρησκεία ή το φύλο μας· και όλοι θέλουμε να σέβονται οι άλλοι αυτό μας το δικαίωμα. Ο κανόνας σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι να «κάνεις αυτό που θέλεις οι άλλοι να σου κάνουν».

Αυτό δεν σημαίνει ότι οι άνθρωποι είναι εξίσου ηθικοί στις πράξεις τους. Εκείνοι που επιτίθενται ή ληστεύουν τους άλλους δεν ενεργούν ηθικά. Κάποιοι μπορεί να αφηφούν σκόπιμα κοινωνικές ή σεξουαλικές συμβάσεις. Αλλά η ζωή τους εξακολουθεί να έχει αξία. Η παράβαση του νόμου ή η ανηθικότητά τους μπορεί να επιφέρει ποινή ή αποδοκιμασία ανάλογη με το παράπτωμά τους. Αλλά δεν επιτρέπει την αντιμετώπισή τους με αυθαίρετη ή υπερβολική σκληρότητα και ταπείνωση.

Ισότητα ενώπιον του νόμου

Ο νόμος σε μια ελεύθερη κοινωνία προστατεύει και τιμωρεί τους ανθρώπους αμερόληπτα. Οι παραβάτες δεν έχουν διαφορετική μεταχείριση από την αστυνομία, τα δικαστήρια ή τις φυλακές εξαιτίας κάποιου προσωπικού χαρακτηριστικού που δεν σχετίζεται με το έγκλημα, όπως ο πλούτος, οι σχέσεις, η κάστα, το φύλο, η θρησκεία ή η εθνικότητα. Οι πολίτες δεν μπορούν να υποβάλλονται σε αυθαίρετη σύλληψη ή παρενόχληση, μόνο και μόνο επειδή αυτοί που έχουν εξουσία τους αντιπαθούν. Όλοι έχουν την ίδια πρόσβαση στη δικαιοσύνη σε περίπτωση βλάβης ή ληστείας από άλλους, ανεξάρτητα από

το ποιοι είναι και ανεξάρτητα από το πόσο διαπρεπείς είναι αυτοί που κατηγορούνται.

Στα αγάλματα πάνω από τα δικαστικά μέγαρα σε όλο τον κόσμο, η φιγούρα της δικαιοσύνης απεικονίζεται συνήθως να κρατά μια ζυγαριά στο ένα χέρι και ένα σπαθί στο άλλο. Αλλά το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό είναι ότι η φιγούρα είναι τυφλή. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, η δικαιοσύνη είναι τυφλή σε όλα εκτός από τα γεγονότα κάθε υπόθεσης.

Πολιτική ισότητα

Μια άλλη μορφή ισότητας που πηγάζει από τη φύση των ανθρώπων είναι η πολιτική ισότητα. Τα συμφέροντα και οι απόψεις όλων πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Έτσι, ο κάθενας σε μια ελεύθερη κοινωνία έχει δικαίωμα ψήφου στις εκλογές ή στα δημοψηφίσματα και κανείς δεν έχει περισσότερες από μία ψήφους. Αυτό εξασφαλίζει ότι τα συμφέροντα όλων λαμβάνονται υπόψη από τους υποψηφίους και τους εκλεγμένους πολιτικούς.

Υπάρχουν πολύ περιορισμένες εξαιρέσεις. Δεν επιτρέπουμε κανονικά στα παιδιά να ψηφίζουν, πιστεύοντας ότι δεν έχουν ακόμη ωριμάσει αρκετά ώστε να εκφράζουν μια γνώμη για το πώς πρέπει να κυβερνώνται αυτά και οι άλλοι. Ομοίως, τα άτομα με σοβαρές διανοητικές αναπηρίες μπορεί επίσης να στερηθούν την ψήφο· αλλά μια τέτοια ανικανότητα πρέπει να αξιολογείται ανεξάρτητα, ώστε να μην μπορούν οι κυβερνώσες ελίτ να αποκλείουν τους αντιπάλους τους με τέτοια προσχήματα.

Οι γνώμες δίστανται αναφορικά με το κατά πόσον πρέπει να επιτρέπεται στους καταδικασθέντες εγκληματίες να ψηφίζουν. Σε κάποιες χώρες, οι φυλακισμένοι χάνουν το δικαίωμα της ψήφου, με το σκεπτικό ότι κάποιος που έχει παραβιάσει σοβαρά τους νόμους δεν πρέπει να συμμετέχει στη διαδικασία δημιουργίας τους. Σε άλλες, αποκλείονται όσοι φυλακίζονται για τα πιο σοβαρά αδικήματα. Και όμως, σε κάποιες άλλες οι εγκληματίες θεωρούνται ότι έχουν δικαίωμα ψήφου λόγω της κοινής μας ανθρώπινης φύσης.

Η αρχή της πολιτικής ισότητας σημαίνει ότι οι γυναίκες δικαιούνται να ψηφίζουν όπως και οι άνδρες - αν και ακόμη και

σε σχετικά ελεύθερες κοινωνίες το δικαίωμα αυτό αναγνωρίστηκε μόλις πριν από έναν αιώνα και κάτι.

Η Νέα Ζηλανδία ήταν η πρώτη που έδωσε στις ενήλικες γυναίκες το δικαίωμα ψήφου το 1893. Η Αυστραλία το έκανε το 1902, αν και οι περιορισμοί στην ψήφο των Αβοριγίνων γυναικών συνεχίστηκαν μέχρι το 1962. Οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες επέτρεψαν την ψήφο στις γυναίκες λίγο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αν και η Γαλλία άργησε μέχρι το 1944 και η Ελβετία μέχρι το 1971.

Οι όποιες εξαιρέσεις στο δικαίωμα ψήφου πρέπει να είναι αυστηρά περιορισμένες. Είναι πολύ εύκολο για τις αρχές στις μη ελεύθερες χώρες να αρνηθούν στους εχθρούς τους την ψήφο στέλνοντάς τους στη φυλακή ή κηρύσσοντάς τους διανοητικά ανίκανους, ή με πολλές άλλες δικαιολογίες. Σε αυτή την περίπτωση υπάρχει κατάχρηση εξουσίας.

Στο μέτρο του δυνατού, η ψήφος κάθε ατόμου πρέπει επίσης να μετρά το ίδιο. Για παράδειγμα, πρέπει να υπάρχουν περίπου ίσοι αριθμοί εκλογέων σε κάθε εκλογική περιφέρεια από την οποία επιλέγονται αντιπρόσωποι. Μεγαλύτερες περιφέρειες σημαίνει ότι κάθε ψηφοφόρος έχει μικρότερο λόγο στο αποτέλεσμα. Η μόνη δικαιολογία για την ύπαρξη διαμερισμάτων με πολύ διαφορετικά μεγέθη είναι η ωμή πραγματικότητα της γεωγραφίας. Τα εκλογικά όρια πρέπει να αποφασίζονται από ανεξάρτητα όργανα, έτσι ώστε να μην μπορούν να στρεβλώνονται προς όφελος κυρίαρχων ομάδων.

Μαζί με το δικαίωμα ψήφου, ο καθένας έχει ίσο δικαίωμα να εκλέγεται σε δημόσιο αξίωμα. Δεν υπάρχουν έδρες στη βουλή από τις οποίες να αποκλείονται άτομα συγκεκριμένου φύλου, φυλής ή θρησκείας. Το εκλογικό σύστημα πρέπει να διαφυλάσσει αυτή την ισότητα, εξασφαλίζοντας, για παράδειγμα, ότι ο καθένας μπορεί να εκλέγεται χωρίς να φοβάται ότι θα απειληθεί ή θα εκφοβηθεί - ιδιαίτερα από τις κρατικές αρχές. Αυτό σημαίνει ότι οι υποψήφιοι πρέπει να είναι ελεύθεροι να κάνουν εκστρατείες και να μιλούν, να δημοσιεύουν και να μεταδίδουν τις απόψεις τους και την κριτική τους σε άλλους υποψήφιους, και μάλιστα στους νόμους και στο σύνταγμα. Οι εκλογές υποτίθεται ότι είναι ένας αγώνας ιδεών και δεν μπορούν να δι-

εξαχθούν ελεύθερες εκλογές αν καταστέλλονται οι ιδέες και η ελευθερία του λόγου. Σε κάποιες ανελεύθερες χώρες, η κριτική στην κυβέρνηση αποτελεί ποινικό αδίκημα· στις πιο ελεύθερες κοινωνίες, μια τέτοια κριτική είναι ένα απόλυτα φυσιολογικό μέρος του καθημερινού πολιτικού διαλόγου.

Ισότητα ευκαιριών

Η ισότητα ευκαιριών σημαίνει ότι τα άτομα δεν πρέπει να αντιμετωπίζουν αυθαίρετα εμπόδια στην επίδιωση των φιλοδοξιών τους, στην εκπαίδευση, στην εργασία ή σε οποιαδήποτε άλλη πτυχή της ζωής. Η φυλή τους δεν πρέπει να τους στερεί θέση στο σχολείο ή σε μια αθλητική ομάδα, για παράδειγμα. Η πολιτική τους άποψη ή το φύλο τους δεν πρέπει να τους στερεί την ευκαιρία μιας δουλειάς, ούτε η φτώχεια ή η κοινωνική τάξη να τους εμποδίζουν να παντρεύονται κάποιον που η οικονομική του κατάσταση είναι διαφορετική.

Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι τα σχολεία ή οι εργοδότες ή οποιοσδήποτε άλλος είναι αναγκασμένοι να δέχονται τον οποιονδήποτε, ανεξάρτητα από τις ικανότητές του. Ένα σχολείο μπορεί να δεχτεί μόνο εκείνους που θα περάσουν κάποιες εξετάσεις, και ένας εργοδότης μπορεί να ζητήσει συστάσεις και εμπειρία. Μια ελεύθερη γυναίκα δεν είναι υποχρεωμένη να παντρευτεί έναν άντρα επειδή εκείνος την ερωτεύτηκε. Η ισότητα των ευκαιριών σημαίνει μόνο ότι δεν υπάρχουν αυθαίρετα εμπόδια στον δρόμο κανενός και ότι οι άνθρωποι δεν εξαναγκάζονται να κάνουν κάτι που δεν θέλουν. Για παράδειγμα, οι κανονισμένοι γάμοι συνηθίζονται σε κάποιους πολιτισμούς και είναι απόλυτα αποδεκτοί σε μια ελεύθερη κοινωνία, υπό την προϋπόθεση ότι και τα δύο μέρη συμφωνούν. Αλλά οι άνθρωποι δεν μπορούν να εξαναγκάζονται να παντρευτούν ενάντια στις επιθυμίες τους, ακόμη και αν το απαιτούν οι γονείς τους. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, κάποιος αρκετά μεγάλος για να παντρευτεί θεωρείται αρκετά μεγάλος και για να επιλέγει για τον εαυτό του. Όπως και κάθε άλλη σύμβαση, ο γάμος είναι άκυρος εάν όποιος από τους συζύγους έχει εξαναγκαστεί σε αυτόν.

Αν και οι άνθρωποι δεν πρέπει να αντιμετωπίζουν κοινωνικά εμπόδια στις επιλογές της ζωής τους, υπάρχουν οπωσ-

δίποτε φυσικές ανισότητες. Κάποιος που γεννήθηκε κωφός είναι απίθανο να γίνει συνθέτης ή διευθυντής ορχήστρας (αν και ο Μπετόβεν το κατάφερε αργότερα στη ζωή του). Ένας άνθρωπος χωρίς άκρα δεν μπορεί να ανεβεί στα βουνά. Και τα παιδιά ξεκινούν από διαφορετικό σημείο το καθένα στη ζωή του, ανάλογα με την οικογενειακή τους κατάσταση: οι γονείς του ενός μπορεί να του αγοράζουν βιβλία και να το βοηθάνε με τις εργασίες στο σχολείο, ενώ οι γονείς του άλλου μπορεί να το παραμελούν.

Ερώτηση: Οι φτωχοί δεν είναι ελεύθεροι να αγοράσουν λιμουζίνες, έτσι δεν είναι;

Ναι, είναι ελεύθεροι. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, ο καθένας είναι ελεύθερος να αγοράζει είδη πολυτελείας, έστω και αν λίγοι έχουν την οικονομική δυνατότητα να το κάνουν. Είναι θέμα δυνατότητας, όχι ελευθερίας· οι φτωχότεροι άνθρωποι δεν έχουν την αγοραστική δύναμη να αγοράσουν ένα μεγάλο αυτοκίνητο· αλλά κανένα άτομο ή αρχή δεν τους εμποδίζει. Ο καθένας μπορεί να φιλοδοξεί να αποκτήσει πολυτελή προϊόντα εργαζόμενος σκληρά για να κερδίσει χρήματα, αποταμιεύοντας ή και δανειζόμενος.

Να θυμάστε επίσης ότι ακόμη και οι φτωχότερες οικογένειες στις πλουσιότερες και πιο ελεύθερες κοινωνίες του κόσμου απολαμβάνουν σήμερα πράγματα όπως η οικιακή θέρμανση, το φως, ο ηλεκτρισμός και το τρεχούμενο νερό που ήταν πολυτέλειες μόλις πριν από μερικές δεκαετίες. Στις ανελεύθερες κοινωνίες, αντίθετα, οι άνθρωποι δεν μπορούν ούτε καν να ονειρευτούν πράγματα όπως ένα μεγαλύτερο σπίτι ή ένα πιο εύφορο χωράφι, εκτός εάν οι αρχές τούς τα παραχωρήσουν.

Κάποιοι στη Δύση υποστηρίζουν ότι, αν και τα παιδιά αρχίζουν διαφορετικά στη ζωή, τα σχολεία πρέπει να έχουν ως στόχο να εξασφαλίζουν ότι θα φτάσουν στην ίδια θέση μέχρι τη στιγμή που θα ενηλικιωθούν και θα μπουν στην αγορά

εργασίας. Κατά συνέπεια, τα σχολεία κατευθύνουν τεράστιους πόρους στη διορθωτική εκπαίδευση και «χαμπλώνουν» τα πιο έξυπνα παιδιά αντί να τα ωθούν στο μέγιστο δυναμικό τους. Αλλά, στην πραγματικότητα, δεν μπορούμε να αντισταθμίσουμε τις φυσικές διαφορές - και ο μόνος τρόπος για την αντιστάθμιση των κοινωνικών διαφορών θα ήταν η εφιαλτική προοπτική το κράτος να παίρνει τα παιδιά από τους γονείς τους μόλις γεννιούνται και να τα ανατρέφει με πανομοιότυπο τρόπο.

Θετικές διακρίσεις

Ορισμένες χώρες προσπάθησαν να αντισταθμίσουν τις φυσικές διαφορές και να καταργήσουν τις προκαταλήψεις με προγράμματα θετικών διακρίσεων. Αυτό μπορεί να σημαίνει απλώς ότι προσεγγίζουν μειονότητες που μπορεί να μην φαντάζονται ότι υπάρχουν ευκαιρίες στη διάθεσή τους - έξυπνα αλλά φτωχά παιδιά, για παράδειγμα, που μπορεί να μην σκεφτούν ποτέ να κάνουν αίτηση σε κορυφαίο πανεπιστήμιο - και τις ενθαρρύνουν να δοκιμάσουν. Μια τέτοιου είδους δράση και ενθάρρυνση είναι αποδεκτή, καθώς αυξάνει απλά τις επιλογές που προσφέρονται σε αυτές τις ομάδες.

Ωστόσο, η θετική διάκριση μπορεί να πάρει τη μορφή της προτίμησης μειονοτικών ομάδων - για παράδειγμα, την επιβολή ποσοτώσεων στα σχολεία και τους εργοδότες ώστε να δέχονται υποχρεωτικά μεγαλύτερο ποσοστό μειονοτικών υποψηφίων. Μέχρι ένα σημείο, αυτό μπορεί να λειτουργήσει: αναμφισβήτητα, οι θετικές διακρίσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες από τη δεκαετία του 1960 επέτρεψαν στους μαύρους να δείξουν τις ικανότητές τους στα σχολεία και στους χώρους εργασίας, βοηθώντας έτσι να καταρριφθούν οι προκαταλήψεις των λευκών εναντίον τους. Αλλά οι θετικές διακρίσεις δεν είναι συμβατές με μια ελεύθερη κοινωνία. Παρόλο που μπορεί να συμβάλουν στην κατάργηση της προκατάληψης και, ως εκ τούτου, στην πρόωψη της ελευθερίας, εννοούν, ωστόσο, συγκεκριμένες ομάδες αντί να τις μεταχειρίζεται ισότιμα.

Κάποιοι είναι υπέρ των ποσοτώσεων με το σκεπτικό ότι αντισταθμίζουν παρελθούσες αρνητικές διακρίσεις κατά των μειονοτήτων. Αλλά τα περασμένα είναι περασμένα: οι διακρίσεις υπέρ κά-

ποιων ανθρώπων σήμερα δεν επανορθώνουν την αδικία που έγινε σε κάποιους άλλους της ίδιας μειονότητας στο παρελθόν. Και μια τέτοια πολιτική μπορεί να θεωρηθεί άδικη από την πλειοψηφία, η οποία πρέπει να πετυχαίνει υψηλότερα στάνταρντ για να πάει στο ίδιο σχολείο ή να έχει τις ίδιες ευκαιρίες απασχόλησης. Η μειονότητα μπορεί να φτάσει να θεωρείται ως η νέα προνομιούχος τάξη και μπορεί να υπάρξει έντονη δυσαρέσκεια ή ακόμα και βία κατά της πολιτικής και των μειονοτήτων που επωφελούνται από αυτήν.

Αρνητικές διακρίσεις

Φυσικά, οι διακρίσεις δεν έχουν πάντοτε σκοπό πάντοτε να βοηθήσουν τις μειονότητες, φυσικά. Πολύ πιο συχνά, οι διακρίσεις αφορούν την περίπτωση όπου η πλειοψηφία ψηφίζει γι' αυτήν δικαιώματα, προνόμια και προτιμήσεις που δεν είναι διαθέσιμα στις μειοψηφικές ομάδες. Η Μαλαισία και η Νότια Αφρική είναι δύο προφανή παραδείγματα, αλλά ο κόσμος είναι γεμάτος από περιπτώσεις στις οποίες ο νόμος κάνει διακρίσεις έναντι μειονοτικών πληθυσμών αποκλειστικά λόγω της φυλής, της θρησκείας, της γλώσσας, των σεξουαλικών τους προτιμήσεων ή των πολιτικών τους απόψεων.

Και πάλι, τέτοιες διακρίσεις δεν έχουν θέση σε μια ελεύθερη κοινωνία: σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι άνθρωποι είναι ίσοι ενώπιον του νόμου και καμία ομάδα δεν μπορεί να ψηφίσει για τον εαυτό της ειδικά προνόμια. Πολύ συχνά, αυτό το είδος διακρίσεων έχει μετατραπεί σε ευθεία δίωξη των μειονοτικών πληθυσμών. Στερημένοι από τα δικαιώματα που απολαμβάνει η πλειοψηφία, τα μέλη της μειονότητας δεν έχουν κανέναν τρόπο να βελτιωθούν. Μπορεί να καταλήξουν να θεωρούνται κατώτερη τάξη, ακόμη και υπάνθρωποι. Και όταν στερηθούν την ανθρώπινη υπόστασή τους, δεν υπάρχει όριο στην ταπείνωση και την κακομεταχείριση που μπορεί να υποστούν.

Ισότητα του αποτελέσματος

Όταν οι περισσότεροι μιλάνε για ισότητα, δεν εννοούν το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης σύμφωνα με τις αρχές της ηθικής ισότητας, της ισότητας ενώπιον του νόμου, της πολιτικής ισότητας και της ισότητας των ευκαιριών. Εννοούν την ισότητα

στα υλικά οφέλη όπως ο πλούτος, το εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο. Και πολλοί υποστηρίζουν κάποια μορφή αναδιανομής από τους πλούσιους στους φτωχούς, προκειμένου να εξισωθούν αυτά τα οφέλη.

Στατιστικές εισοδηματικής ανισότητας

Εκείνοι που συνηγορούν υπέρ της ισότητας των αποτελεσμάτων συχνά αναφέρουν μια στατιστική που ονομάζεται συντελεστής Τζίνι [Gini], ο οποίος πήρε το όνομά του από τον Ιταλό στατιστικολόγο και κοινωνιολόγο Κοράντο Τζίνι [Corrado Gini]. Πρόκειται για έναν δείκτη ανισότητας σε μεγέθη όπως το εισόδημα. Ο συντελεστής Τζίνι 0 σημαίνει ότι υπάρχει πλήρης ισότητα, ο συντελεστής 1 σημαίνει ότι υπάρχει πλήρης ανισότητα (όπως όταν ένα άτομο έχει όλο το εισόδημα).

Διάφορα ιδρύματα όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και η Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών των ΗΠΑ (CIA) προσπαθούν να μετρήσουν τους συντελεστές Τζίνι των διαφόρων χωρών και έτσι να τις κατατάξουν με όρους ανισότητας. Τέτοιες κατατάξεις δείχνουν ότι οι περισσότερες από τις προηγμένες χώρες έχουν συντελεστές που κυμαίνονται από 0,25 έως περίπου 0,5 - που σημαίνουν υψηλό επίπεδο ισότητας. Η μεγαλύτερη ανισότητα εμφανίζεται στις αφρικανικές χώρες, με πρώτη τη Νότιο Αφρική με συντελεστή περίπου 0,7.

Πρέπει να αντιμετωπίζουμε με σκεπτικισμό αυτούς τους υπολογισμούς και ακόμη περισσότερο την πρόταση για βίαιη εξίσωση των εισοδημάτων στις χώρες υψηλού συντελεστή. Πρώτον, λίγες χώρες έχουν αξιόπιστα στοιχεία για τα εισοδήματα, καθιστώντας τον συντελεστή Τζίνι έναν εξίσου αξιόπιστο δείκτη (που μπορεί να είναι ο λόγος για τον οποίο οι διάφοροι οργανισμοί που τον υπολογίζουν καταλήγουν σε διαφορετικούς αριθμούς). Δεύτερον, οι μεγάλες διαφορές εισοδήματος μπορεί να αντανakλούν κοινωνικές τάσεις που είναι στην πραγματικότητα θετικές. Μπορεί να υποδηλώνουν ταχεία ανάπτυξη νέων τεχνολογιών ή αύξηση της ευημερίας στις πόλεις, η οποία δεν έχει φτάσει ακόμη στην ύπαιθρο. Θα ήταν παράλογο να καταπνίξουμε αυτή την αυξανόμενη ευημερία μειώνοντας τα εισοδήματα των εργαζομένων στα συστή-

ματα πληροφορικής των πόλεων, προς όφελος των αγροτών που ζουν στα όρια της επιβίωσης. Αντ' αυτού, πρέπει να καταστήσουμε εφικτό για τους φτωχότερους ανθρώπους να γίνουν μέτοχοι αυτής της ευημερίας, αίροντας τα εμπόδια (όπως είναι οι περιορισμοί στην ελεύθερη μετακίνηση) που δεν τους επιτρέπουν σήμερα να το κάνουν.

Ένα άλλο πρόβλημα με τις στατιστικές είναι ότι συγκρίνουν τα «ακαθάριστα» εισοδήματα, αγνοώντας τους φόρους που πληρώνουν οι άνθρωποι και τις κρατικές παροχές (πρόνοια, συντάξεις, δωρεάν υγειονομική περίθαλψη και άλλα) που λαμβάνουν. Για να πάρουμε ένα ελαφρώς διαφορετικό είδος μέτρησης από το Ηνωμένο Βασίλειο, τα ακαθάριστα εισοδήματα του υψηλότερου 10% των εργαζομένων είναι περίπου 30 φορές υψηλότερα από αυτά του κατώτατου 10%, κάτι που μοιάζει με τεράστια ανισότητα. Όμως, μετά την πληρωμή των φόρων και αφού έχουν λάβει οι άνθρωποι τις διάφορες κρατικές παροχές, το ποσοστό είναι ένα πολύ πιο μετριοπαθές 6. Οι άνθρωποι εξακολουθούν να αναφέρουν τον πρώτο αριθμό για να δικαιολογήσουν περαιτέρω αναδιανομή, αλλά πρόκειται για δόλια χρήση στατιστικών στοιχείων.

Ισότητα εισοδήματος ή πλούτου;

Η ιδέα ότι οι άνθρωποι πρέπει να απολαμβάνουν ίσα οφέλη από τη συμμετοχή τους στην κοινωνία ονομάζεται εξισωτισμός. Αλλά μπορεί να είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε την ακριβή έννοια αυτού του όρου, εν μέρει λόγω των ίδιων του των αντιφάσεων.

Οι εξισωτιστές δεν είναι και πολύ σαφείς για το αν θέλουν ισότητα των εισοδημάτων ή του πλούτου. Αν εννοούν ότι τα εισοδήματα πρέπει να είναι ίσα, πρέπει να αποδεχτούν ότι οι μεγάλες διαφορές στον πλούτο είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα υπάρξουν και πάλι. Ο ένας μπορεί να αποταμιεύει και να επενδύει το εισόδημά του με σύνεση και να συσσωρεύσει κεφάλαιο και πλούτο, ενώ ο άλλος με το ίδιο εισόδημα μπορεί να το χάσει στο τζόγο ή να το ξοδέψει για άμεση ικανοποίηση. Λίγο καιρό μετά, ο πλούτος τους θα είναι πολύ διαφορετικός.

Επίσης, εάν όλες οι δουλειές πληρώνονται εξίσου, θα υπάρ-

ξει μια μαζική υπερπροσφορά για δουλειές εύκολες και ευχάριστες και μια τεράστια έλλειψη ατόμων πρόθυμων να κάνουν δουλειές δύσκολες και δυσάρεστες. Γιατί να κάνει κάποιος τον κόπο να δουλέψει σκληρά αν αμείβεται το ίδιο με τον τεμπέλη συνάδελφό του;

Η δουλειά επίσης είναι κάτι περισσότερο από το υλικό εισόδημα. Υπάρχει αυτό που οι οικονομολόγοι ονομάζουν ψυχολογικό εισόδημα - να έχεις ευχάριστους συνεργάτες, για παράδειγμα, ή να εργάζεσαι σε ένα ωραίο μέρος της χώρας, ή σε μια βολική και με καλές υποδομές περιοχή της πόλης. Αυτά τα πλεονεκτήματα μπορεί να αξίζουν πολλά για όσους τα απολαμβάνουν, αλλά δεν είναι πράγματα που μπορούν να εξισωθούν.

Εάν, από την άλλη πλευρά, οι εξισωτιστές εννοούν ότι πρέπει να εξισωθεί ο πλούτος, θα εξακολουθούν να υπάρχουν μεγάλες διαφορές στα εισοδήματα ανάλογα με τις δεξιότητες και τα talέντα των ανθρώπων και τη ζήτηση των εργοδοτών για αυτούς. Και αν κάποιος αποταμίευσε και αύξησε τον πλούτο τους, ενώ άλλοι ξόδεψαν και τον μείωσαν, οι περιουσίες τους σύντομα θα αποκλίνουν. Τι θα κάνεις μετά; Ο Γουίλφρεντ Πικλς [Wilfred Pickles], ο οικοδεσπότης του δημοφιλούς ραδιοφωνικού παιγνιδιού του 1950, «Προσπάθησε!» [«Have A Go»], ξεκινούσε ρωτώντας τους διαγωνιζόμενους για τον εαυτό τους και τις φιλοδοξίες τους. Κάποιος του είπε κάποτε: «Η φιλοδοξία μου είναι να συγκεντρώσω όλα τα χρήματα του κόσμου και να τα μοιράσω εξίσου σε όλους». Υπήρξε έντονο χειροκρότημα σε αυτό το φιλανθρωπικό συναίσθημα. Δυστυχώς ο διαγωνιζόμενος το χάλασε προσθέτοντας: «Και όταν θα είχα ξοδέψει το μερίδιό μου, θα το ξανακάναμε». Σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο είναι δύσκολο να κρατήσεις τον πλούτο ίσο.

Επομένως, τα ίδια αποτελέσματα, είτε του εισοδήματος είτε του πλούτου, είναι και αφύσικα και ασταθή. Για να τα εξισώσεις και να διατηρήσεις ίσα και τα δύο, θα χρειαζόταν μια μαζική επίθεση στην ελευθερία και την περιουσία. Θα έπρεπε να πάρεις πλούτο με τη βία από κάποιους και να τον δώσεις σε κάποιους άλλους - και να το κάνεις ξανά και ξανά για να κρατάς τα πράγματα κάπως ίσα.

Κάποιες μορφές πλούτου είναι αδύνατον να σπάσουν και να

αναδιανεμηθούν: Ένα πολύπλοκο, λειτουργικό εργοστάσιο που παράγει πλούτο θα μπορούσε να σπάσει στα οικοδομικά υλικά και τα μέρη των μηχανών, αλλά μετά δεν θα παρήγαγε τίποτα. Ούτε θα μπορούσε να πωληθεί για να αναδιανεμηθούν τα χρήματα - σε έναν κόσμο ίσου πλούτου, κανένα άτομο δεν θα είχε τους πόρους για να το αγοράσει.

Τέτοιες πολιτικές αναδιανομής θα ήταν καταναγκαστικές και εξαιρετικά αναποτελεσματικές. Θα αρνούσαν στους ανθρώπους τους καρπούς της δικής τους εργασίας και θα εξάλειφαν όλα τα κίνητρα για εργασία και αποταμίευση. Θα κατέστρεφαν τον πλούτο αντί να τον αναδιανείμουν. Και θα απαιτούσαν τεράστια πολιτική εξουσία για να επιβληθούν, η οποία είναι ασύμβατη με μια ελεύθερη κοινωνία.

Οι μηχανισμοί της αναδιανομής

Ένα άλλο πρόβλημα είναι να αποφασιστεί ποιοι ακριβώς πρέπει να συμμετέχουν στη διαδικασία αναδιανομής. Συνήθως, οι εξισωτιστές στις πλούσιες χώρες αναφέρονται στους κατοίκους της χώρας τους, ή το πολύ σε μια ομάδα παρόμοιων χωρών. Και αυτό επειδή για να μοιραστείς εισόδημα ή πλούτο εξίσου με τον υπόλοιπο κόσμο θα σήμαινε (ακόμη και αν ήταν εφικτό) τεράστια πώση του βιοτικού επιπέδου για τους ανθρώπους στις πλούσιες χώρες. Δεν είναι αυτή μια πολιτική που μπορεί να γίνει ειρηνικά αποδεκτή.

Οι εξισωτιστές στις φτωχές χώρες, αντίθετα, έχουν γενικά ένα παγκόσμιο όραμα ισότητας: η κατανομή του πλούτου των πλούσιων χωρών, όπως ισχυρίζονται, θα έκανε τεράστια διαφορά στους φτωχοποιημένους πληθυσμούς τους. Αλλά πρόκειται για ένα άπιαστο όνειρο, αφού οι πλουσιότερες χώρες ποτέ δεν θα συμφωνούσαν.

Ούτε η αναδιανομή αυτή θα εξασφάλιζε πλούτο με διάρκεια στους φτωχούς. Ο πλούτος δεν είναι ένα «παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος». Δεν υπάρχει μια σταθερή πηγή πλούτου ώστε ένα άτομο να γίνεται πλουσιότερο μόνο αν κάποιος άλλο γίνει φτωχότερο. Ο πλούτος δημιουργείται μέσω της καινοτομίας, του επιχειρείν, του εμπορίου και του κεφαλαίου. Η καταστροφή του παραγωγικού κεφαλαίου εκείνων που το έχουν, δεν προ-

σφέρει τίποτα σε εκείνους που δεν το έχουν. Μια καλύτερη πολιτική είναι να αντιμετωπιστούν τα αντικίνητρα, όπως ο πόλεμος και η κλοπή, τα οποία αποθαρρύνουν τους ανθρώπους των φτωχότερων χωρών να συγκεντρώνουν δικά τους κεφάλαια.

Αυτά τα ερωτήματα σχετικά με το τι θα αναδιανεμηθεί, προς και από ποιον, καθιστούν σαφές ότι δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ συμφωνία για το πώς θα μοιάζει μια πολιτική αναδιανομής. Ωστόσο, για να λειτουργήσει η αναδιανομή, πρέπει να υπάρχει ένα σαφές σχέδιο στο οποίο όλοι να συμμορφώνονται. Ελλείψει συμφωνίας, ο μόνος τρόπος για να επιτευχθεί είναι με τη βία.

Η υποταγή δια της βίας στην υλική ισότητα θα αφαιρούσε τελείως το κίνητρο σε όποιον προσπαθούσε για κάτι καλύτερο. Από τη στιγμή που κάθε υλικό όφελος που θα πετύχαινε κανείς μέσω της καινοτομίας, του επιχειρείν ή της σκληρής δουλειάς θα του το έπαιρναν, γιατί να προσπαθήσει να πετύχει; Και υπάρχει μία ακόμη πιο βαθιά απώλεια από αυτό για την ανθρωπότητα. Το επιχειρείν είναι δημιουργικό: οι άνθρωποι που προσπαθούν να παράγουν καλύτερα αγαθά και υπηρεσίες, ανακαλύπτουν νέα προϊόντα, διαδικασίες και τεχνολογίες που βελτιώνουν τη ζωή όλων. Καταπνίγοντας το επιχειρείν και τη δημιουργικότητα, ο εξισωτισμός αποκλείει την προοπτική της διαρκούς βελτίωσης στις υλικές συνθήκες ζωής ολόκληρου του κόσμου.

Ισότητα και δικαιοσύνη

Δύο έννοιες της δικαιοσύνης

Πολλοί άνθρωποι που είναι υπέρ της αναδιανομής του πλούτου ή των εισοδημάτων, ισχυρίζονται ότι είναι «άδικο» κάποιος να είναι πλουσιότερος από άλλους και μερικοί να είναι ενδεχομένως μακράν πλουσιότεροι από τους πολύ φτωχούς. Αυτή η «κοινωνική αδικία» συνδυάζεται με το γεγονός ότι ο πλούτος των ανθρώπων δεν αντανakλά απαραίτητα την «αξία τους στην κοινωνία».

Το παραπάνω επιχειρήμα, ωστόσο, καταχράται τη λέξη «δικαιοσύνη»-για την οποία όλοι δεχόμαστε ότι είναι κάτι καλό και επιθυμητό το οποίο οφείλεται στον καθέναν μας ως ανθρώπινο ον - και της δίνει ένα εντελώς διαφορετικό νόημα, εκείνο της ισότητας.

Η αρχική έννοια της δικαιοσύνης αφορά τη συμπεριφορά που περιμένει κανείς από τον άλλον. Αν κάποιος παραβεί μια σύμβαση ή κλέψει, λέμε ότι ενήργησε άδικα, διότι μια τέτοια συμπεριφορά απαγορεύεται σύμφωνα με την αρχή της μη-βλάβης και σύμφωνα με τους νομικούς και ηθικούς κανόνες μας. Με άλλα λόγια, αυτή η έννοια της δικαιοσύνης, που ονομάζεται αντιμεταθετική δικαιοσύνη, αφορά το πώς συμπεριφέρονται τα ανθρώπινα όντα. Ισχύει μόνο όταν οι άνθρωποι ενεργούν σκοπίμως. Αν κάποιος αρρωστήσει με γρίπη ή υποστεί σωματική αναπηρία, πρόκειται για ατυχία αλλά όχι για αδικία, διότι κανείς δεν ενήργησε άδικα.

Η δεύτερη χρήση της λέξης «δικαιοσύνη», που ονομάζεται μερικές φορές διανεμητική δικαιοσύνη, δεν αφορά τη συμπεριφορά μεταξύ ατόμων, αλλά τη διανομή των πραγμάτων μεταξύ τους. Ωστόσο, σε μια ελεύθερη κοινωνία, η διανομή του πλούτου ή του εισοδήματος που προκύπτει είναι απλώς το αποτέλεσμα της οικειοθελούς οικονομικής δραστηριότητας όπου όλοι ακολουθούν τους νομικούς και ηθικούς κανόνες. Δεν μπορεί να είναι «άδικη», διότι κανείς δεν ενήργησε άδικα. Κανείς δεν αποσκοπούσε σε αυτό το συγκεκριμένο αποτέλεσμα· πρόκειται απλώς για ένα γεγονός της ζωής.¹⁶

«Αξία στην κοινωνία»

Η χρήση του όρου «κοινωνική δικαιοσύνη» θεωρεί εσφαλμένα ότι η κοινωνία είναι σαν ένα άτομο που αποφασίζει την κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος. Αλλά η «κοινωνία» δεν έχει δική της βούληση: μόνο τα άτομα μπορούν να λαμβάνουν αποφάσεις και να ενεργούν βάσει αυτών. Και τα άτομα διαφωνούν έντονα στα θέματα κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής. Ένας λόγος για τον οποίο η ιδέα της «κοινωνικής δικαιοσύνης» ασκεί έλξη σε τόσους πολλούς ανθρώπους είναι η τεράστια ασοριστία της ως προς το ακριβές αποτέλεσμα, η οποία αποκρύπτει τις διαφωνίες.

16. Αυτό και τα επόμενα θέματα αναλύονται στο F. A. Hayek, *The Mirage of Social Justice*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1978.

Όταν προσπαθούμε να σκεφτούμε με τι μπορεί να μοιάζει μια «κοινωνικά δίκαιη» κατανομή των ανταμοιβών, η αδυναμία να συμφωνήσουμε γίνεται εμφανής. Οι περισσότεροι συμφωνούν ότι η πλήρης ισότητα των εισοδημάτων δεν είναι ο σωστός στόχος, διότι τότε τα άτομα θα ανταμείβονταν το ίδιο, ασχέτως του πόσο τεμπέληδες ή μη συνεργάσιμοι επέλεξαν είναι. Είναι ξεκάθαρο ότι η ανταμοιβή πρέπει να λαμβάνει υπόψη την προσπάθεια ή τα επιτεύγματα. Επομένως, μια κοινή αντίληψη είναι ότι αντί της πλήρους ισότητας, οι ανταμοιβές πρέπει να κατανέμονται στους ανθρώπους ανάλογα με την «αξία τους στην κοινωνία».

Αλλά ποιος θα κρίνει την «αξία» ενός ατόμου «στην κοινωνία»; Η κοινωνία δεν είναι άτομο και δεν έχει δικές της αξίες. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να αποδώσουν «αξία» σε κάτι που δεν έχει δικές του αξίες. Μόνο τα άτομα έχουν αξίες, και αυτές οι αξίες είναι πολύ διαφορετικές και συχνά συγκρούονται. Μια ομάδα ανθρώπων μπορεί να δίνει αξία στην απόδοση ενός μποξέρ, ενώ άλλοι μπορεί να δίνουν αξία στην απόδοση ενός βιολογίστα· είναι αδύνατο να πούμε ποιος αποδίδει τη μεγαλύτερη «αξία στην κοινωνία», επειδή η ευχαρίστηση διαφορετικών ανθρώπων δεν μπορεί να συγκριθεί. Πώς θα μπορούσαμε ποτέ να αποφασίσουμε την «αξία για την κοινωνία» μιας νοσοκόμας, ενός χασάπη, ενός ανθρακωρύχου, ενός δικαστή, ενός δύτη, ενός οικονομικού επιθεωρητή, ενός εφευρέτη κάποιου σωτήριου φαρμάκου ή ενός καθηγητή μαθηματικών;

Διανομή βάσει προσόντων

Μια άλλη πρόταση των εξισωτιστών είναι ότι οι ανταμοιβές πρέπει να διανέμονται με βάση τα «προσόντα». Αλλά και πάλι, δεν υπάρχει κανένας αντικειμενικός τρόπος για να αποφασιστεί ποια είναι τα σχετικά «προσόντα» διαφορετικών ανθρώπων και πώς πρέπει να ανταμείβονται. Διαφορετικοί άνθρωποι μπορεί να έχουν πολύ διαφορετικές απόψεις για το πόσο σημαντικά τυχαίνει να είναι διαφορετικά χαρίσματα.

Ακόμα και τότε υπάρχουν πρακτικά ζητήματα στην αξιολόγηση των προσόντων. Πρέπει να ανταμειφθούν τα «προσόντα» ενός ατόμου που επενδύει χρόνια σε μόχθο αλλά αποτυγχάνει, πρέπει να τιμωρηθεί κάποιος που παρέχει αξία σε εκατομμύρια

επειδή η επιτυχία του ήταν αποτέλεσμα της τύχης; Δεν θέλουμε να ενθαρρύνουμε την άσκοπη προσπάθεια: η οικονομική πρόοδος αφορά την αύξηση της αξίας αυτού που παράγουμε και τη μείωση της θυσίας που απαιτείται για αυτήν. Η ανταμοιβή των ανθρώπων για την προσωπική θυσία απλώς θα ενθάρρυνε τη θυσία και όχι την υπηρεσία στους άλλους. Καμία οικονομία δεν θα λειτουργούσε επάνω σε μια τέτοια αρχή.

Οι ανταμοιβές της αγοράς δεν αντανακλούν την ηθική και προσωπική αξία των παραγωγών, ούτε το χρόνο και την προσπάθεια που καταβάλλουν για να φέρουν τα αγαθά και τις υπηρεσίες τους στην αγορά. Δεν έχει σημασία αν τα προϊόντα τους απαίτησαν χρόνια μόχθου και επένδυσης, ή ήταν αποτέλεσμα τύχης. Αλλά οι ανταμοιβές της αγοράς αντανακλούν την ευχαρίστηση και την αξία που οι άνθρωποι προσφέρουν στους άλλους. Οι πελάτες πληρώνουν τους παραγωγούς για τα αγαθά και τις υπηρεσίες που παράγουν, επειδή γι' αυτούς έχουν αξία. Και κατ' αυτήν την πολύ αληθινή έννοια, οι ανταμοιβές της αγοράς εξαρτώνται από την αξία που προσφέρουν οι άνθρωποι σε άλλα μέλη της κοινωνίας. Αντανακλούν επίσης τη σπανιότητα και το ταλέντο των παραγωγών, τον αριθμό των πελατών που θέλουν την υπηρεσία, και τον επείγοντα χαρακτήρα ή τη σημασία που αποδίδουν οι αγοραστές στην απόκτησή της.

Διανομή ανάλογα με τις ανάγκες

Μια άλλη πρόταση του εξισωτισμού είναι ότι οι πόροι πρέπει να διανέμονται σύμφωνα με τις «ανάγκες». Αλλά πάλι, ποιος αποφασίζει τι είναι η «ανάγκη»; Δεν υπάρχει σαφής διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους έχοντες και τους μη έχοντες ανάγκη. Η οικονομική κατάσταση των ανθρώπων ποικίλει πολύ· έχουν διαφορετικό πλούτο και εισόδημα, αλλά αυτό μπορεί να κυμαίνεται σε μεγάλο βαθμό. Επίσης, ζουν σε πιο ωραία ή πιο άσχημα μέρη, έχουν διαφορετικές σωματικές και ψυχικές ιδιότητες, και εργάζονται με διαφορετικούς ανθρώπους σε διαφορετικές δουλειές. Αυτά τα μη οικονομικά οφέλη, όπως το να έχει κανείς μια ευχάριστη δουλειά με φιλικούς συναδέλφους, είναι αδύνατο να μετρηθούν.

Το αν οι άνθρωποι έχουν «ανάγκη» ή όχι είναι, επομένως, ζήτημα κρίσης, και διαφορετικοί άνθρωποι θα το έκριναν δια-

φορετικά. Η αναδιανομή με βάση την ανάγκη θα ήταν εφικτή μόνο εάν δινόταν σε κάποια πολιτική αρχή η εξουσία να κρίνει τι είναι «ανάγκη» και να ενεργεί βάσει αυτής της κρίσης. Αλλά οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν θα μπορούσαν ποτέ να συμφωνήσουν για να δώσουν τέτοια εξουσία σε οποιαδήποτε αρχή, γιατί θα αποκτούσε πλήρη εξουσία επάνω στη ζωή τους. Δεν θα ήταν πλέον ελεύθεροι άνθρωποι, αλλά σκλάβοι.

Ούτε η ύπαρξη ανάγκης δημιουργεί υποχρέωση σε άλλους. Ένα άτομο με νεφρική ανεπάρκεια μπορεί να έχει ανάγκη από νέο νεφρό. Αλλά αυτό δεν υποχρεώνει κανέναν άλλο να δωρίσει ένα από τα δικά του. Οι στενοί συγγενείς μπορεί να αισθάνονται ηθικό και οικογενειακό καθήκον να δωρίσουν, ενώ ακόμα και άγνωστοι μπορεί να παρακινηθούν από συμπόνια. Αλλά παραμένει επιλογή τους. Μπορούμε να ενθαρρύνουμε και να επικροτούμε τέτοιες ενέργειες, αλλά μια ελεύθερη κοινωνία δεν μπορεί να εξαναγκάσει τα άτομα να κάνουν θυσίες για να βοηθήσουν τους άλλους.

Μια ελεύθερη οικονομία διανέμει τα πράγματα, όχι μέσω κάποιου καταναγκασμού, αλλά μέσω των αξιών που οι αγοραστές δίνουν στα διάφορα αγαθά και υπηρεσίες που παράγει μια οικονομία της αγοράς. Εάν οι άνθρωποι προτιμούν τα βιολογικά από τα εκτρεφόμενα ψάρια, για παράδειγμα, ή τα παπούτσια από τα πέδιλα, τότε αυτά είναι που θα παραχθούν. Και διανέμει επίσης πόρους μέσα από τις αξίες που εκφράζουν οι άνθρωποι κάνοντας φιλανθρωπικές δωρεές. Αυτές οι αποφάσεις επαφίενται στους ιδιώτες: η ιδέα ότι μόνο το κράτος μπορεί να γνωρίζει ποιοι σκοποί αξίζουν τη στήριξη, απορρίπτεται σε μια ελεύθερη κοινωνία.

Περαιτέρω βλάβη από τον εξισωτισμό

Ένα βλαπτικό αποτέλεσμα της εξισωτικής εστίασης στην «κοινωνική δικαιοσύνη» είναι ότι αποκρύπτει την ιδέα και την πραγματικότητα της γνήσιας, αντιμεταθετικής δικαιοσύνης. Οι βασικές αρχές που κάνουν μια κοινωνία ελεύθερη - όπως η ισότητα ενώπιον του νόμου - συσκοτίζονται και απαξιώνονται από αυτόν τον νέο όρο. Με την αναδιανομή, δεν μπορεί να υπάρξει ίση μεταχείριση: αντί να μεταχειριζόμαστε όλοι τους ανθρώπους το ίδιο, θα έπρεπε να παίρνουμε διαφορετικά ποσά από κάθε εισφέροντα και να δίνουμε διαφορετικά ποσά σε κάθε αποδέκτη.

Οι υλικές επιθυμίες επιμένουν

Ενώ η πραγματική δικαιοσύνη υπάρχει για να επιλύει συγκρούσεις, η «κοινωνική δικαιοσύνη» στην πραγματικότητα τις δημιουργεί. Μόλις μια κυβέρνηση προσπαθήσει να αναδιανείμει εισόδημα με βάση τα προσόντα, ή την ανάγκη, ή την αξία στην κοινωνία, θα βρεθεί να πιέζεται από πολλές διαφορετικές ομάδες, που όλες θα ισχυρίζονται ότι οι ανταμοιβές τους πρέπει να αυξηθούν. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει πραγματικός τρόπος για να διαλέξει κανείς μεταξύ τους, αυτή η πολιτική σύγκρουση θα οδηγήσει σε αυθαίρετες αποφάσεις. Η ωμή εξουσία κρίνει τελικά τα πράγματα, κάτι ασύμβατο με μια ελεύθερη κοινωνία.

Και τα άτομα θα προσπαθήσουν να βρουν τρόπους για να παρακάμψουν το σύστημα προκειμένου να ωφεληθούν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους. Αυτή ήταν σίγουρα η εμπειρία των ανθρώπων στη Σοβιετική Ένωση, όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού ασκούσε πιθανότατα κάποια παράνομη δραστηριότητα για τη βελτίωση του βιοτικού της επιπέδου. Η αναγκαστική υλική ισότητα απλά μετατρέπει ανθρώπους, σε άλλη περίπτωση νομοταγείς, σε έθνος εγκληματιών.

Ο ρόλος των πλουσίων

Οι ανισότιπες του εισοδήματος και του πλούτου έχουν επίσης θετικές λειτουργίες. Η επιθυμία των ανθρώπων να κερδίζουν περισσότερα και να γίνονται πλούσιοι είναι ένα ισχυρό κίνητρο. Τους παρακινεί να αναζητούν καλύτερες δουλειές και να επνοούν, να παράγουν και να διανέμουν καλύτερα προϊόντα τα οποία βελτιώνουν τη ζωή άλλων ανθρώπων. Οι πλούσιοι δραματίζουν σημαντικό ρόλο ως δοκιμαστές αυτών των νέων αγαθών.

Τα περισσότερα νέα προϊόντα κυκλοφορούν στην αγορά ως αγαθά πολυτελείας – καθώς δεν έχουν δημιουργήσει μια μαζική αγορά, παράγονται σε μικρές ποσότητες με υψηλό κόστος. Έτσι, αγοράζονται και δοκιμάζονται από τους πλουσιότερους ανθρώπους. Η ανατροφοδότηση από αυτούς τους ανθρώπους δίνει τη δυνατότητα στους παραγωγούς να καθορίσουν το επίπεδο ζήτησης για το προϊόν, καθώς και το πού και πώς χρειάζεται βελτίωση. Τους επιτρέπει να εγκαταλείψουν τα ελαττώμα-

τικά προϊόντα προτού δεσμευτούν σε μεγάλες παραγωγές, και να βελτιώσουν την ποιότητα των προϊόντων που φτάνουν στη μαζική αγορά. Με αυτόν τον τρόπο, η εμπειρία των πλούσιων, πρωτοπόρων πελατών ωφελεί τους πάντες.

Οι άνθρωποι με πλούτο και υψηλά εισοδήματα έχουν και άλλους σημαντικούς κοινωνικούς ρόλους. Έχουν τους πόρους για να πειραματιστούν με καινούργια προϊόντα και υπηρεσίες, τα οποία διευρύνουν την επιλογή και τροφοδοτούν τη διαδικασία βελτίωσης. Μπορούν να επιχορηγούν τα έργα τέχνης, εκπαίδευσης και έρευνας που πιστεύουν ότι το κράτος παραμελεί. Και έχουν την οικονομική δυνατότητα να αμφισβητήσουν μια καταπιεστική εξουσία, προωθώντας νέες πολιτικές ιδέες που οι κρατικοί αξιωματούχοι ίσως θεωρούν βαθιά απειλητικές. Όλα αυτά είναι σημαντικοί παράγοντες που πρέπει να λάβουμε υπόψη αν θέλουμε να διατηρήσουμε μια ελεύθερη κοινωνία.

Η καταστροφή του κεφαλαίου

Δεν είναι όλοι εξίσου καλοί στη διαχείριση των παραγωγικών πόρων. Εκείνοι που κάνουν καριέρα ως επιχειρηματίες πρέπει να είναι: αν θέλουν να έχουν κέρδη από τις επιχειρήσεις τους, πρέπει να ξέρουν πώς να διαχειρίζονται τα ρίσκα και να συγκεντρώνουν παραγωγικούς πόρους προκειμένου να παράγουν καλύτερα και φθηνότερα αγαθά. Αλλά η αναδιανομή θα αφαιρούσε πόρους από τα χέρια αυτών των επιδέξιων επαγγελματιών και θα τους σκόρπιζε σε άλλους. Αυτό σημαίνει απώλεια κεφαλαίου και δημιουργίας κεφαλαίου. Αλλά το κεφάλαιο είναι αυτό που κάνει την οικονομία παραγωγική· με λιγότερα κεφάλαια να δημιουργούνται και περισσότερους πόρους απλώς να καταναλώνονται, η μακροπρόθεσμη ευημερία της κοινωνίας αναπόφευκτα θα μειωθεί.

Η ανισότητα συμβάλλει επίσης στην οικονομική πρόοδο. Τα υψηλά κέρδη των επιτυχημένων παραγωγών λειτουργούν ως μαγνήτης, προσελκύνοντας τους ανθρώπους και τους πόρους στις δραστηριότητες που μπορούν να αποφέρουν μεγαλύτερη αξία, και απομακρύνοντάς του από τις λιγότερο παραγωγικές και άξιες χρήσεις. Έτσι, οι άνθρωποι και οι πόροι έλκονται από τις δραστηριότητες που αυξάνουν περισσότερο τα μελλοντικά εισοδήματα. Πρόκειται για μια συνεχή, δυναμική, αναπτυσσόμενη διαδικασία.

Η ανισότητα που τόσοι πολλοί άνθρωποι αντιπαθούν είναι, στην πραγματικότητα, η ίδια η έλξη που κατευθύνει τους ανθρώπους και τους πόρους στις πιο παραγωγικές χρήσεις τους, αυξάνοντας την ευημερία παντού. Αν αναδιανείμουμε τα εισοδήματα επιδιώκοντας την ισότητα, εμποδίζουμε αυτή την ελκτική δύναμη και χάνουμε τη μελλοντική αξία, την παραγωγή και την ανάπτυξη που θα μπορούσε να δημιουργήσει. Όταν τόσοι πολλοί φτωχοί εξαρτώνται από τη βελτίωση της οικονομίας, έπεται ότι εκείνοι θα υποφέρουν περισσότερο. Πώς μπορούμε να αποκαλούμε «κοινωνική δικαιοσύνη» κάτι τέτοιο;

Φορολογία και πρόνοια

Η ολοκληρωτική ισότητα του πλούτου ή των εισοδημάτων μπορεί να είναι ένας αδύνατος στόχος, αλλά πολλές κυβερνήσεις προσπαθούν να τον πλησιάσουν, με προσδευτικούς φόρους οι οποίοι βαρύνουν με υψηλότερους φορολογικούς συντελεστές τους πιο πλούσιους. Αλλά αυτοί οι φόροι μπορεί να είναι πολύ επιζήμιοι. Μειώνοντας το κέρδος από το επιχειρείν και την προσπάθεια, αποθαρρύνουν αυτές τις χρήσιμες δραστηριότητες και μαζί την απασχόληση και την πρόοδο που φέρνουν.

Ακόμα χειρότερα, οι φόροι αυτοί συχνά επιβάλλονται στην αποταμίευση και στο κεφάλαιο. Οι φόροι επί των αποταμιεύσεων αφήνουν τους ανθρώπους με λιγότερα χρήματα να επενδύσουν σε επιχειρηματικές δραστηριότητες οι οποίες αυξάνουν την ευημερία ολόκληρης της κοινωνίας. Οι φόροι επί του κεφαλαίου σημαίνουν ότι λιγότεροι πόροι θα χρησιμοποιηθούν για τη δημιουργία επενδυτικών αγαθών, μειώνοντας τη μελλοντική ευημερία ολόκληρης της κοινότητας.

Σε μια ελεύθερη κοινωνία, το εμπόριο και οι συναλλαγές είναι καθαρά εθελούσια. Οι παραγωγοί κερδίζουν χρήματα μόνο με τη δημιουργία προϊόντων και υπηρεσιών που οι άλλοι άνθρωποι θέλουν και είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν. Οι άνθρωποι που γίνονται πλούσιοι δεν κλέβουν κανέναν. Δεν είναι ένοχοι για καμιά αδικία. Δεν θα επιτρέπαμε σε έναν ληστή να τους κλέψει με το σκεπτικό ότι αυτό θα μείωνε την υλική ανισότητα: γιατί λοιπόν να επιτρέπουμε στις κυβερνήσεις να το κάνουν;

5. ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΟ

Η οικονομία της ελεύθερης αγοράς

Το οικονομικό σύστημα σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι η οικονομία της ελεύθερης αγοράς. Λειτουργεί μέσω της οικειοθελούς ανταλλαγής αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ ανθρώπων - μερικές φορές απευθείας, αλλά συνήθως μέσω των χρημάτων. Τα άτομα είναι ελεύθερα να επιλέγουν εάν, πώς, πότε, πού και με ποιον θα εργάζονται, θα δαπανούν, θα επενδύουν, θα αποταμιεύουν και θα εμπορεύονται. Κανείς δεν υποχρεώνεται σε τέτοιες συναλλαγές.

Κανόνες για την προώθηση της συνεργασίας

Η οικονομία της ελεύθερης αγοράς δεν είναι ασύδοτη· οι άνθρωποι δεν μπορούν να κάνουν ό,τι θέλουν, ανεξάρτητα από τις συνέπειες για τους άλλους. Η αρχή της μη-βλάβης εξακολουθεί να επικρατεί. Και υπάρχει ένα νομικό πλαίσιο, το οποίο καλύπτει την απόκτηση, την κυριότητα και την ανταλλαγή περιουσίας, τα δικαιώματα των ανθρώπων στην εργασία τους και την εκτελεστικότητα των συμβάσεων. Αυτοί οι κανόνες δεν καλύπτουν μόνο τη συμπεριφορά των ατόμων, αλλά και ομάδες όπως συνεταιρισμούς, εταιρείες και φιλανθρωπικές οργανώσεις. Ο ρόλος του κράτους είναι να διατηρεί τους κανόνες που προστατεύουν την περιουσία και την ελευθερία των ανθρώπων, και να επιβάλλει την τήρηση των συμβάσεών τους.

Αλλά αυτός ο ρόλος είναι περιορισμένος. Οι κανόνες δεν

υπάρχουν για να κατευθύνουν το εμπόριο, αλλά για να το διευκολύνουν. Είναι σαν μια εστία φωτιάς. Και είναι σημαντικό η ενέργεια της οικονομίας της αγοράς να μην πνίγεται από υπερβολικούς κανόνες και κανονισμούς. Αλλά οι βασικοί κανόνες ιδιοκτησίας, συναλλαγής και συμβάσεων επιτρέπουν στους ανθρώπους να συνεργάζονται, με όποιο τρόπο επιλέγουν, προς αμοιβαίο όφελος, με βάση την εμπιστοσύνη, την αξιοπιστία και την ασφάλεια. Αυτό ενθαρρύνει τη μεγαλύτερη οικονομική συνεργασία και πολλαπλασιάζει τα πολλά οφέλη που απορρέουν από αυτήν.

Τα οφέλη της εθελούσιας συναλλαγής

Είναι εύκολο να φαντάζεται κανείς ότι μόνο οι πωλητές ωφελούνται από το εμπόριο. Άλλωστε, καταλήγουν με περισσότερα χρήματα μετά τη συμφωνία, ενώ ο αγοραστής καταλήγει με λιγότερα. Αυτό κάνει κάποιους να πιστεύουν ότι οι πωλητές είναι άπληστοι και ενδιαφέρονται για το δικό τους κέρδος, όχι για τους άλλους ανθρώπους.

Αυτό είναι λάθος. Ποιο είναι άλλωστε το νόημα των χρημάτων; Τις εποχές που τα χρήματα ήταν φτιαγμένα από χρυσό και ασήμι, είχαν τουλάχιστον κάποια χρησιμότητα ως μέταλλο που θα μπορούσε να γίνει κοσμήματα και στολίδια. Αλλά τα χρήματα από χαρτί και βασικά μέταλλα δεν έχουν και πολλές άλλες χρήσεις. Το μόνο χρήσιμο πράγμα που μπορείτε να κάνετε με αυτά είναι να τα ανταλλάξετε με άλλα αγαθά και υπηρεσίες.

Με άλλα λόγια, τα χρήματα είναι μέσο συναλλαγής. Ο αγοραστής τα ανταλλάσσει με ένα αγαθό ή μια υπηρεσία· ο πωλητής τα ανταλλάσσει στη συνέχεια με διάφορα αγαθά και υπηρεσίες από κάποιον άλλον. Και οι δύο θεωρούν ότι ωφελήθηκαν από τη συμφωνία. Διαφορετικά δεν θα συμφωνούσαν.

Πώς το εμπόριο δημιουργεί αξία

Δεδομένου ότι κανείς δεν θα ανταλλάξει ένα πράγμα με ένα άλλο που αξίζει λιγότερο, πώς καταλήγουν και οι δύο ωφελημένοι; Ο λόγος είναι ότι η αξία, όπως και η ομορφιά, είναι εκεί που θέλεις να τη δεις. Δεν είναι κάποια επιστημονική ιδιότητα των αντικειμένων, όπως το βάρος ή το μέγεθος. Είναι αυτό

που κάθε άτομο αντιλαμβάνεται για αυτό το αντικείμενο. Σε μια βροχερή χώρα δεν θα έδινε κανείς μεγάλη αξία σε ένα ποτήρι νερό· αλλά στην έρημο μάλλον θα το θεωρούσαν πολύτιμο. Ένα καινούργιο ρούχο της μόδας μπορεί να είναι για τους εφήβους κάτι που πρέπει οπωσδήποτε να αποκτήσουν, ενώ για τους γονείς τους μπορεί να είναι γελοίο.

Ακριβώς επειδή οι άνθρωποι διαφέρουν στο πώς αξιολογούν τα πράγματα, μπορεί ο καθένας να κερδίζει από τη συναλλαγή. Ο πελάτης που αγοράζει ένα κοτόπουλο από τον έμπορο δίνει μεγαλύτερη αξία στο κοτόπουλο από ό,τι στα χρήματα που ανταλλάσσει με αυτό. Αλλά ο έμπορος δίνει στα χρήματα περισσότερη αξία από ό,τι στο κοτόπουλο. Το ίδιο συμβαίνει όταν ο έμπορος χρησιμοποιεί στη συνέχεια τα χρήματα για να αγοράσει άλλα πράγματα- ψωμί, ας πούμε. Ο έμπορος δίνει στο ψωμί μεγαλύτερη αξία από ό,τι στα χρήματα που ζητά ο φούρναρης. Και οι τρεις κερδίζουν, γι' αυτό και όλοι συμφωνούν οικειοθελώς να προβούν σε αυτές τις συναλλαγές.

Στην πραγματικότητα, όσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά στην αξία που δίνουν στο κοτόπουλο, στα χρήματα και στο ψωμί, τόσο περισσότερο κερδίζουν από τη συναλλαγή τους. Το μόνο που πρέπει να συμφωνήσουν είναι οι κανόνες με τους οποίους ανταλλάσσουν τα πράγματα - οι κανόνες της ιδιοκτησίας, της εντιμότητας και των συμβάσεων, που αποτελούν το πλαίσιο της οικονομίας της ελεύθερης αγοράς. Πέρα από αυτό, τα μέρη σε κάθε συμφωνία ενδιαφέρονται εξ ολοκλήρου για το ατομικό τους συμφέρον: ο καθένας κάνει τις συναλλαγές του για να ωφεληθεί τον εαυτό του, όχι για να ωφεληθεί το άλλο άτομο.

Ωστόσο, ακολουθώντας αυτούς τους κανόνες, ο καθένας ωφελεί ακούσια τους άλλους - σαν να καθοδηγείται από ένα «αόρατο χέρι», όπως το έθεσε ο Άνταμ Σμιθ.¹⁷ Μολονότι τους κινεί μόνο το ατομικό τους συμφέρον, συνεργάζονται πρόθυμα μεταξύ τους.

Μέσω του χρήματος, ο καθένας μας μπορεί τώρα να συναλλάσσεται - και να συνεργάζεται - όχι μόνο με άλλους στην

17. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, 1776, Τόμος IV, κεφ. II, παρ. IX.

ίδια αγορά, αλλά με εκατομμύρια άλλους σε χώρες που δεν θα επισκεφθούμε ποτέ, των οποίων τις γλώσσες δεν μπορούμε να μιλήσουμε και των οποίων τον πολιτισμό και την πολιτική μπορεί να μην εγκρίνουμε. Σε αυτές τις αμέτρητες καθημερινές συναλλαγές, κάθε πλευρά κερδίζει. Οι άνθρωποι συνεργάζονται. Δημιουργείται αξία. Οι άνθρωποι βελτιώνουν την κατάστασή τους. Η ανθρωπότητα ευημερεί.

Οι φτωχοί κερδίζουν περισσότερο

Είναι τόσο φυσικό και επωφελές αυτό το σύστημα ελεύθερης συναλλαγής, ώστε έχει εξαπλωθεί παντού. Υπάρχει ακόμη και παράνομα, ή γίνεται ανεκτό, στις χώρες που βάσει ιδεολογίας απορρίπτουν τις ελεύθερες αγορές. Πολλές χώρες (συμπεριλαμβανομένων πολλών στην Ασία) οι οποίες δεν παρέχουν στους πολίτες τους μεγάλη ελευθερία σε προσωπικά και κοινωνικά θέματα, τους παρέχουν, ωστόσο, σημαντική οικονομική ελευθερία.

Πράγματι, το εμπόριο και οι συναλλαγές υπήρξαν σημαντικοί παράγοντες στα πρώτα χρόνια του ισλαμικού κόσμου και στην κατοπινή του εξάπλωση. Το άνοιγμα των παγκόσμιων εμπορικών δρόμων δημιούργησε τον τεράστιο πλούτο της Αναγεννησιακής Ευρώπης, ο οποίος με τη σειρά του έφερε την άνθηση της τέχνης, του πολιτισμού και της γνώσης. Η Αμερική άκμασε μέσω των εμπορικών δεσμών της με την Ευρώπη και μετά με την Κίνα.

Αλλά δεν είναι οι πλούσιοι εκείνοι που ενισχύονται περισσότερο από αυτό το αυξανόμενο κύμα ανθρώπινης ευημερίας. Εκεί όπου εξαπλώθηκε η οικονομική ελευθερία, το βιοτικό επίπεδο των φτωχών σημείωσε τη μεγαλύτερη άνοδο. Όπως το έθεσε ο Αμερικανός οικονομολόγος Μίλτον Φρίντμαν [Milton Friedman], στην Αυτοκρατορική Ρώμη το οικιακό τρεχούμενο νερό ήταν μια αδιανόητη πολυτέλεια· αλλά ένας Ρωμαίος συγκλητικός δεν το χρειαζόταν, επειδή είχε υπηρέτες να τρέχουν για να του το φέρνουν.¹⁸ Οι φτωχοί της Αυτοκρατορικής Ρώμης

18. Milton Friedman and Rose Friedman, *Free to Choose*, Harcourt Brace Jovanovich, New York, 1980, p. 147.

ζούσαν μέσα στη βρωμιά· αλλά οι φτωχοί της σύγχρονης Ρώμης θεωρούν πλέον την πολυτέλεια του ζεστού και του κρύου τρεχούμενου νερού δεδομένη.

Αυτό το αποτέλεσμα φαίνεται έντονα στο πρόσφατο άνοιγμα του διεθνούς εμπορίου και στη διάδοση των αρχών της αγοράς σε χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία: σε τρεις μόλις δεκαετίες, ίσως ένα δισεκατομμύριο ή και περισσότεροι άνθρωποι βγήκαν από την ακραία φτώχεια. Πολλά ακόμα εκατομμύρια μπορούν πλέον να φιλοδοξούν ότι θα γίνουν μέλη της μεσαίας τάξης και θα απολαμβάνουν πολυτέλειες όπως τα κινητά τηλέφωνα, οι τηλεοράσεις και τα αυτοκίνητα, καθώς και ότι θα δουλεύουν σε δροσερά, στεγνά, άνετα γραφεία και εργοστάσια και όχι έξω στη γη με όλους τους καιρούς.

Πώς να γίνετε πλούσιοι

Οι παραγωγοί πρέπει να υπηρετούν τους πελάτες

Σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι πελάτες έχουν επιλογή. Δεν εξαναγκάζονται να αγοράζουν από συγκεκριμένους παραγωγούς, όπως τα μονοπώλια που διαχειρίζονται οι κυβερνήσεις ή οι φίλοι τους. Οι πάροχοι ενδέχεται να προσπαθήσουν να συνεννοηθούν για να αυξήσουν τις τιμές, αλλά είναι δύσκολο να σταθεί μια τέτοια συμφωνία, αφού οποιοσδήποτε από αυτούς θα μπορούσε να την αθετήσει μειώνοντας τις τιμές του για να προσελκύσει περισσότερους πελάτες. Παράλληλα, άλλοι πάροχοι είναι ελεύθεροι να μπουκ στην αγορά και να ανταγωνιστούν τις επιχειρήσεις που προσπαθούν να διατηρήσουν τις τιμές υψηλές.

Επομένως, σε μια πραγματικά ανταγωνιστική οικονομία ελεύθερης αγοράς, οι παραγωγοί δεν έχουν καμία δυνατότητα να εκμεταλλεύονται τους πελάτες τους. Αν δεν παράγουν αυτό που θέλουν οι πελάτες, με την ποιότητα που θέλουν και σε τιμή ελκυστική, σύντομα θα χάσουν τις δουλειές τους. Τα άτομα δεν είναι αιχμάλωτα της εξουσίας των εταιρειών. Αντίθετα, οι παραγωγοί επιβιώνουν μόνο ανταποκρινόμενοι στις μεταβαλλόμενες απαιτήσεις του κοινού.

Μια εταιρεία μπορεί να είναι μεγάλη, αλλά εξακολουθεί να αντιμετωπίζει τον ανταγωνισμό. Μια μεγάλη επιχείρηση πιθανότατα παράγει πολλά διαφορετικά προϊόντα και δραστηριοποιείται σε πολλούς διαφορετικούς τομείς. Αλλά δεν αντιμετω-

πίζει μόνο δυνητικό ανταγωνισμό από άλλες μεγάλες εταιρείες. Πολλές μικρότερες εταιρείες μπορούν επίσης να την ανταγωνιστούν σε συγκεκριμένους τομείς. Μικρότερες εταιρείες με λιγότερα γενικά έξοδα ενδέχεται να είναι σε θέση να παράγουν μερικά από τα προϊόντα της μεγάλης εταιρείας καλύτερα ή φθηνότερα. Νέες και καινοτόμες εταιρείες μπορεί να παράγουν νέα προϊόντα τα οποία καθιστούν ένα ή περισσότερα από τα προϊόντα της μεγάλης εταιρείας απαρχαιωμένα.

Είναι μύθος λοιπόν ότι ο καπιταλισμός οδηγεί σε όλο και μεγαλύτερες επιχειρήσεις και τελικά σε μονοπώλια, καθώς οι επιχειρήσεις επιδιώκουν οικονομίες κλίμακας. Η κλίμακα έχει κι αυτή το κόστος της: οι μεγάλοι οργανισμοί είναι πολύ δύσκολοι στη διεύθυνσή τους και αργοί. Είναι διδακτικό να ρίξουμε μια ματιά σε ένα οποιοδήποτε δυτικό περιοδικό, ας πούμε πενήντα χρόνια παλιό. Λίγες από τις εταιρείες που διαφημιζόνταν τότε εξακολουθούν να υπάρχουν σήμερα. Όλες έχουν ξεπεραστεί από ανταγωνιστικές εταιρείες, οι οποίες ξεκίνησαν μικρές αλλά ήταν πιο καινοτόμες ή οικονομικά αποδοτικές.

Καμία διατήρηση της οικονομικής ισχύος

Έτσι, δεν υπάρχει καμία διαγενεακή διατήρηση της οικονομικής ισχύος από τις εταιρείες, ούτε από τους ανθρώπους που τις διαχειρίζονται. Τα άτομα μπορούν να γίνουν πλούσια σε μια ελεύθερη οικονομία, αλλά μόνο όσο εξυπηρετούν το κοινό και προσελκύουν πελάτες. Πράγματι, «από το μηδέν στο μηδέν σε τρεις γενιές» είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο στις πιο ελεύθερες κοινωνίες: οι άνθρωποι στήνουν εταιρείες και κερδίζουν χρήματα για τις οικογένειές τους, αλλά μέχρι να μπουν τα εγγόνια τους στην επιχείρηση, άλλες εταιρείες έχουν αρχίσει να τους βγάζουν εκτός ανταγωνισμού.

Πρόκειται για ένα πολύ πιο δίκαιο σύστημα από εκείνο στο οποίο οι ελίτ ελέγχουν την πρόσβαση τόσο στην πολιτική όσο και στην οικονομική εξουσία, εξασφαλίζοντας τη διατήρησή της για τους ίδιους και τις οικογένειές τους. Σε μια ελεύθερη οικονομία, οποιοσδήποτε με ταλέντο και αποφασιστικότητα μπορεί να δημιουργήσει πλούτο - υπό την προϋπόθεση ότι εξυπηρετεί άλλους ανθρώπους. Η πιθανότητα να γίνει κανείς πλούσιος δεν

περιορίζεται στους φίλους, την οικογένεια ή το κόμμα εκείνων που βρίσκονται στην εξουσία, ούτε σε όσους ανήκουν σε συγκεκριμένες εθνοτικές ή θρησκευτικές ομάδες. Πράγματι, μερικοί από τους πιο επιτυχημένους ανθρώπους στις ελεύθερες κοινωνίες είναι μετανάστες, οι οποίοι έρχονται με διαφορετικές εμπειρίες και ιδέες και παράγουν νέα προϊόντα ή υπηρεσίες που οι άνθρωποι επιθυμούν να αγοράσουν.

Ερώτηση: Δεν είναι άσκοπα ο ανταγωνισμός, το κέρδος και η διαφήμιση;

Όχι. Το κέρδος είναι αυτό που ωθεί τους ανθρώπους να δράσουν, να αναζητήσουν ευκαιρίες και να δημιουργήσουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που άλλοι άνθρωποι επιλέγουν απολύτως πρόθυμα να αγοράσουν. Το κέρδος δείχνει επίσης ότι οι πόροι χρησιμοποιούνται για να παραχθούν αγαθά ή υπηρεσίες στα οποία η κοινότητα δίνει μεγαλύτερη αξία από ό,τι στους ακατέργαστους πόρους καθαυτούς.

Η διαφήμιση είναι σημαντική επειδή ενημερώνει τους χρήστες για νέα προϊόντα και βελτιώσεις σε υπάρχοντα προϊόντα. Ο ανταγωνισμός δίνει στους ανθρώπους τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ διαφορετικών προϊόντων, ωθώντας τους προμηθευτές να καινοτομούν και να προσφέρουν καλύτερη ποιότητα με χαμηλότερο κόστος. Χωρίς ανταγωνισμό, οι καταναλωτές θα ήταν ανίσχυροι. Θα έπρεπε να πάρουν ό,τι καταδέχεται να προσφέρει ο μονοπωλιακός πάροχος - ή να μην πάρουν τίποτα.

Όπου, ωστόσο, υπάρχει μια ισχυρή κυβέρνηση ικανή να μοιράζει χάρες στους φίλους της, οι επιχειρηματίες θα προσπαθήσουν να τη χρησιμοποιήσουν προς όφελός τους. Μπορεί να επιδιώξουν την επιβολή ρυθμίσεων που κρατούν εκτός αγοράς τους ανταγωνιστές, ή ακόμη και ένα πλήρες μονοπώλιο. Ίσως προσπαθήσουν να δικαιολογήσουν κάτι τέτοιο λέγοντας ότι θα προφυλάξει το κοινό από αγαθά που δεν πληρούν τις προδια-

γραφές, όμως το πραγματικό τους κίνητρο είναι να μονοπωλήσουν την αγορά. Αλλά αυτό θα τους έδινε μια καταναγκαστική εξουσία ασύμβατη με μια ελεύθερη κοινωνία. Οι κυβερνήσεις δεν πρέπει να έχουν την εξουσία να στρεβλώνουν τις αγορές και να δημιουργούν μονοπώλια· αντιθέτως, ο ρόλος τους πρέπει να είναι η διεύρυνση της ελευθερίας και του ανταγωνισμού.

Επιχειρηματικότητα

Η επιτυχία σε μια ελεύθερη οικονομία δεν σημαίνει πάντα σκληρή δουλειά - αν και αυτή συχνά βοηθάει. Πρέπει να παρέχεις αγαθά και υπηρεσίες που οι άλλοι άνθρωποι θέλουν και είναι πρόθυμοι να αγοράσουν. Αυτό μπορεί να σημαίνει την ανάληψη ρίσκου - να μαντεύεις τι νέα προϊόντα θα ζητήσουν οι άνθρωποι - και την οργάνωση μιας αλυσίδας παραγωγής που μπορεί να περιλαμβάνει πολλούς άλλους προμηθευτές, εργαζόμενους και διανομείς. Συγκριτικά, λίγοι άνθρωποι είναι πρόθυμοι να αναλάβουν αυτούς τους κινδύνους και τις ευθύνες· αλλά η επιτυχής πρόβλεψη της ζήτησης και της οργάνωσης των συστημάτων παραγωγής, των δικτύων και των προσπαθειών είναι η πραγματική συμβολή αυτών των επιχειρηματιών. Παίρνουν μεγάλα ρίσκα, και αν το κοινό πράγματι αγοράσει τα προϊόντα τους, ανταμείβονται καλά.

Αυτό ενθαρρύνει με τη σειρά του την παραγωγικότητα και την καινοτομία. Παρακινεί τους ανθρώπους να δημιουργήσουν νέα και καλύτερα προϊόντα και διαδικασίες, με την ελπίδα ότι και αυτοί θα αποκτήσουν τον πλούτο που έχουν αποκτήσει οι προηγούμενοι επιχειρηματίες. Και αυτή η συνεχής βελτίωση και επινόηση ωφελεί τους πελάτες και επομένως ολόκληρη την κοινωνία. Οι εφευρέσεις που γλιτώνουν τους ανθρώπους από κόπο ή βελτιώνουν με οποιονδήποτε άλλο τρόπο τη ζωή τους, αυξάνουν την ευημερία και διαχέουν τον πλούτο πολύ καλύτερα από οποιοδήποτε κρατικό πρόγραμμα κοινωνικής πρόνοιας.

Οι πελάτες επωφελούνται από αγαθά και υπηρεσίες που δεν θα μπορούσαν ποτέ να βρουν ή να παράγουν μόνοι τους. Χρειάζεται πολλή έρευνα και τεχνογνωσία, για παράδειγμα, για να αναπτύξεις και να παράσχεις ένα αποτελεσματικό φάρμακο. Τα άτομα είναι απίθανο να έχουν την απαιτούμενη χημική, βιολο-

γική και κατασκευαστική τεχνογνωσία - αλλά οι εξειδικευμένες φαρμακευτικές εταιρείες την έχουν. Ακόμη και οι τοπικοί φαρμακοποιοί μπορούν να συγκεντρώσουν εξειδικευμένες γνώσεις σχετικά με τη χρήση, την αποτελεσματικότητα και τις παρενέργειες πεντακοσίων ίσως ή περισσότερων φαρμάκων στο απόθεμά τους. Οι πελάτες δεν θα μπορούσαν να αποκτήσουν τέτοιες εξειδικευμένες γνώσεις - σίγουρα όχι αν έπρεπε επίσης να γίνουν ειδικοί στα τρόφιμα, τα ποτά, τα ρούχα, τα παπούτσια και όλα τα άλλα πράγματα που χρειάζονται στην καθημερινή τους ζωή.

Οι επιχειρηματίες μπορεί να συγκεντρώσουν πλούτο, αλλά δεν το κάνουν εις βάρος άλλων ανθρώπων. Τα χρήματα που κερδίζουν προέρχονται μόνο από τις οικειοθελείς πληρωμές των πελατών τους. Πλουτίζουν μόνο βοηθώντας τους άλλους, όχι φορολογώντας ή εκμεταλλευόμενοι τους ανθρώπους. Και κρατάνε τον πλούτο τους μόνο όσο συνεχίζουν να εξυπηρετούν το κοινό. Για να συνεχίσουν να κερδίζουν, πρέπει να κατανοούν τους πελάτες τους και να προβλέπουν τις ανάγκες τους. Έτσι ψάχνουν πάντα για κάποιο κενό στην αγορά και προσπαθούν να το καλύψουν. Πρόκειται για μια συνεχή προσπάθεια για την ικανοποίηση των πελατών.

Κέρδος και κερδοσκοπία

Η προοπτική κέρδους, λοιπόν, ωθεί τους παραγωγούς - μεγάλους και μικρούς - να αναλάβουν κινδύνους, να καινοτομήσουν, να οργανώσουν και να εργαστούν για να εξυπηρετήσουν άλλους ανθρώπους.

Πολλοί επικριτές των ελεύθερων οικονομιών απαξιώνουν την ιδέα του «κέρδους». Στην πραγματικότητα όμως όλοι αναζητούμε το κέρδος. Θυσιάζουμε κάποια πράγματα για να κερδίσουμε κάτι που έχει για μας μεγαλύτερη αξία. Για παράδειγμα, ξοδεύουμε χρόνο και προσπάθεια στη λάτρα για να έχουμε ένα τακτοποιημένο και καθαρό σπίτι. Δίνουμε μεγαλύτερη αξία στο καθαρό σπίτι απ' ό τι στον κόπο που καταβάλουμε στο καθάρισμα: η διαφορά είναι το κέρδος μας. Δεν πρόκειται για οικονομικό κέρδος, κατά τα άλλα όμως είναι όπως ακριβώς ένας επιχειρηματίας ο οποίος αγοράζει προμήθειες και παράγει κάτι που πουλάει για περισσότερο από όσο κοστίζουν οι εισροές.

Ακόμη και όταν ασχολούμαστε με κοινοτικά ή φιλανθρωπικά προγράμματα - υπηρετώντας, ας πούμε, σε ένα σχολικό συμβούλιο - το κάνουμε για δικούς μας σκοπούς, παρόλο που οι σκοποί μας μπορεί να είναι ότι θέλουμε να δούμε όλα τα παιδιά της περιοχής καλά μορφωμένα. Είναι και αυτό ένα (μη οικονομικό) κέρδος για εμάς. Αλλά είναι μόνο το οικονομικό κέρδος που οι επικριτές φαίνεται να προσέχουν και να αντιπαθούν. Αυτό είναι παράλογο και αντιφατικό.

Το ίδιο ισχύει και όταν επικρίνεται η κερδοσκοπία. Στην πραγματικότητα, η κερδοσκοπία δεν περιορίζεται στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Όλοι είμαστε κερδοσκόποι. Οι γεωργοί φυτεύουν σπόρους με την ελπίδα να δημιουργήσουν μια εμπορεύσιμη καλλιέργεια. Πηγαίνουμε στο σχολείο για να αποκτήσουμε προσόντα που ελπίζουμε ότι θα μας βοηθήσουν να βρούμε πιο εύκολα δουλειά. Αυτά είναι κερδοσκοπικά εγχειρήματα.

Στον οικονομικό κόσμο, η κερδοσκοπία είναι εξαιρετικά σημαντική. Τα πλοία δεν θα έπλεαν ποτέ εάν οι ασφαλιστικές εταιρείες και οι ασφαλιστές δεν ήταν προετοιμασμένοι να κερδοσκοπήσουν και να πάρουν ρίσκο για τον ασφαλή τους διάπλου. Μεγάλο μέρος της σύγχρονης παραγωγής βασίζεται σε μεγάλες και μακροπρόθεσμες συμφωνίες - όπως συμβάσεις προμήθειας, ή συμβάσεις για την κατασκευή και τη συντήρηση ενός εργοστασίου. Οι μεμονωμένοι παραγωγοί δεν μπορούν προφανώς να αναλάβουν όλο το ρίσκο. Έτσι προσκαλούν άλλους να αγοράσουν μετοχές στην επιχείρησή τους. Αυτή είναι μια άλλη μορφή κερδοσκοπίας. Στα χρηματιστήρια, οι κερδοσκόποι αγοράζουν και πωλούν με την ελπίδα να κερδίσουν, αλλά για να το κάνουν πρέπει να έχουν ειδικές γνώσεις για τις εταιρείες στις οποίες επενδύουν και τις μελλοντικές τους προοπτικές. Αυτή η ειδική γνώση προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες στην αγορά και βοηθά τις τιμές να φθάσουν στο σωστό τους επίπεδο πιο γρήγορα από ό, τι χωρίς αυτή, κάνοντας έτσι όλη την αγορά πιο υπεύθυνη και αποτελεσματική.

Το να κερδίζεις δεν είναι το ίδιο πράγμα με το να είσαι άπληστος. Οι άνθρωποι επιδιώκουν κέρδος για το δικό τους συμφέρον, αλλά αυτό δεν είναι το ίδιο με την απληστία. Κάποιο μέτρο ατομικού συμφέροντος είναι απαραίτητο προκειμένου να επιβιώσουμε, να αποφύγουμε τραυματισμούς και να θρέ-

ψουμε το σώμα μας. Αλλά η απλυστία είναι μια ηθική ιδέα που υποδηλώνει ότι κάποιος είναι υπερβολικά ατομιστής, εις βάρος άλλων. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι παραγωγοί μπορούν να ικανοποιήσουν το συμφέρον τους μόνο βοηθώντας άλλους.

Επιχειρήσεις και σχέσεις

Όσο σημαντικές κι αν είναι, οι επιχειρήσεις δεν είναι ολόκληρη η ζωή. Ακόμη και ο πιο σκληρά εργαζόμενος επιχειρηματίας σε μια ελεύθερη κοινωνία έχει οικογενειακά και άλλα ενδιαφέροντα όπως σπορ ή χόμπι, ή ομάδες και ενώσεις κοινών ενδιαφερόντων. Αρκεί κανείς να δει καπιταλιστικές χώρες όπως η Ιταλία, όπου οι οικογενειακές σχέσεις είναι πολύ ισχυρές, για να συνειδητοποιήσει ότι η οικογένεια και η οικονομία της αγοράς εύκολα συμβιβάζονται.

Η ενασχόληση με τις επιχειρήσεις δεν δικαιολογεί την αναισθησία απέναντι στους άλλους και σίγουρα δεν δικαιολογεί την πρόκληση βλάβης σε άλλους - αυτό αποκλείεται βάσει της αρχής της μη βλάβης. Και πολλές από τις καλύτερες σχέσεις είναι στην πραγματικότητα με συναδέλφους στη δουλειά. Μια οικονομία ελεύθερης αγοράς προάγει επίσης τις κοινωνικές σχέσεις και με άλλους τρόπους. Παρέχει στους ανθρώπους τον πλούτο και τον χρόνο για άλλα ενδιαφέροντα, όπως για θρησκευτικές ή τοπικές οργανώσεις και για φιλανθρωπικούς σκοπούς.

Πώς λειτουργούν οι αγορές

Το τηλεπικοινωνιακό σύστημα των τιμών

Οι περισσότερες αγορές λειτουργούν μέσω του χρήματος. Μπορεί να υπάρχει απευθείας συναλλαγή - αντιπραγματισμός ή ανταλλαγή - χωρίς αυτό, αλλά το χρήμα είναι ευκολία. Ένας πωλητής μπορεί να ανταλλάξει ένα αγαθό ή μια υπηρεσία γι' αυτό και μετά να ψάξει στην αγορά για την καλύτερη αξία πριν ανταλλάξει με άλλα αγαθά και υπηρεσίες. Αυτό σημαίνει ότι ένας πεινασμένος κούρεας δεν χρειάζεται να αναζητήσει φούρναρη που θέλει κούρεμα για να συναλλαχθεί μαζί του.

Οι τιμές συνήθως εκφράζονται σε χρήμα. Οι τιμές δεν είναι μέτρο αξίας, επειδή η αξία υπάρχει στο μυαλό των ενδιαφερομένων και διαφορετικοί άνθρωποι αξιολογούν το ίδιο πράγμα

διαφορετικά. Αλλά οι τιμές μαρτυρούν κάτι για τη ζήτηση των ανθρώπων για προϊόντα, καθώς και για τη σπανιότητα τους. Αντανακλούν την αναλογία στην οποία οι άνθρωποι είναι έτοιμοι να ανταλλάξουν ένα πράγμα με ένα άλλο.

Ως δείκτες σπανιότητας, οι τιμές είναι μάλλον αξεπέραστες.¹⁹ Όχι μόνο αποκαλύπτουν πού είναι ισχυρή η ζήτηση, αλλά επίσης ωθούν τους προμηθευτές να την καλύψουν. Βλέποντας τις υψηλές τιμές, οι παραγωγοί μπαίνουν στην αγορά προκειμένου να αποκομίσουν το δυνητικό κέρδος, αφιερώνοντας πόρους όπως εργασία και κεφάλαιο στην ικανοποίηση της ζήτησης. Οι χαμηλές τιμές, ομοίως, είναι ένδειξη ότι η ζήτηση είναι μικρή και ότι οι πόροι αξιοποιούνται καλύτερα κάπου αλλού.

Με αυτόν τον τρόπο, οι τιμές διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο σε μια ελεύθερη οικονομία, βοηθώντας να μεταφερθούν οι πόροι εκεί όπου η ανάγκη γι' αυτούς είναι μεγαλύτερη, και να αφαιρεθούν από εκεί όπου υπάρχουν πλεονάσματα. Βοηθούν επίσης να μειωθούν οι πεταμένοι πόροι: για να βγάλουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κέρδος, οι προμηθευτές πρέπει να βρουν τις πιο οικονομικά αποδοτικές εισροές. Αυτό βοηθά στη διατήρηση των πόρων και εξασφαλίζει ότι χρησιμοποιούνται όσο πιο παραγωγικά γίνεται.

Αυτό το αποτέλεσμα εξαπλώνεται από αγορά σε αγορά σε ολόκληρη την οικονομία, και πραγματικά σε ολόκληρο τον κόσμο. Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι ανακαλύπτεται κάποια νέα χρήση για τον κασσίτερο. Οι κατασκευαστές αρχίζουν να ζητάνε περισσότερο κασσίτερο. Είναι έτοιμοι να πληρώσουν περισσότερα γι' αυτόν από ό,τι πριν. Οι υψηλές τιμές θα ωθήσουν τις εταιρείες εξόρυξης να παράγουν περισσότερο κασσίτερο και οι χονδρέμποροι να τον προμηθεύουν. Ωστόσο, άλλοι χρήστες κασσίτερου θα αρχίσουν εξίσου να αναζητούν υποκατάστατα αντί να πληρώνουν τις υψηλότερες τιμές. Θα ζητάνε περισσότερα υποκατάστατα και η τιμή τους θα αυξηθεί. Αυτό ενθαρρύνει τους ανθρώπους να παρά-

19. Αυτά τα θέματα αναλύονται ωραία στο F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1949. Για μία σύντομη περίληψη, βλ. Eamonn Butler, *Friedrich Hayek: The Ideas and Influence of the Libertarian Economist*, Harriman House, Petersfield, 2012.

γουν περισσότερα υποκατάστατα και ωθεί τους χρήστες να αναζητούν υποκατάστατα αυτών των υποκατάστατων.

Με αυτόν τον τρόπο, οι τιμές μεταδίδουν πληροφορίες για τη σπανιότητα σε όλο το οικονομικό σύστημα. Ο βραβευμένος με νόμπελ οικονομολόγος Φ. Α. Χάγιεκ [F. A. Hayek] τον ονόμασε το «τεράστιο τηλεπικοινωνιακό σύστημα» της αγοράς, το οποίο αποκαλύπτει διαρκώς που υπάρχουν πλεονάσματα και ελλείψεις, και λέει στους ανθρώπους που είναι καλύτερο να αφερώνουν τις προσπάθειές τους και τους πόρους τους.

Οι αγορές δεν είναι τέλειες

Αν διαβάσετε ένα βιβλίο οικονομικών, μπορεί να μείνετε με την εντύπωση ότι οι αγορές βασίζονται στον «τέλειο ανταγωνισμό» μεταξύ ενός μεγάλου αριθμού πανομοιότυπων προμηθευτών που πωλούν πανομοιότυπα προϊόντα σε πανομοιότυπους πελάτες. Λάθος. Αυτές είναι μόνο θεωρητικές αφαιρέσεις. Στην πραγματικότητα, οι αγορές λειτουργούν - και μπορούν μόνο να λειτουργήσουν - επειδή οι άνθρωποι και τα προϊόντα είναι διαφορετικά.

Εάν όλοι μοιράζονταν τις ίδιες αξίες, κανείς δεν θα μπορούσε ποτέ να εμπορευθεί τίποτα. Και οι δύο πλευρές θα αξιολογούσαν τα αγαθά με τον ίδιο τρόπο, οπότε δεν θα είχε νόημα να τα ανταλλάξουν. Η συναλλαγή γίνεται μόνο επειδή διαφωνούμε στην αξία. Και πάλι, αν κάθε προμηθευτής προσέφερε τα ίδια προϊόντα στις ίδιες τιμές, δεν θα υπήρχε τίποτα για τους πελάτες να διαλέξουν. Κανένας προμηθευτής δεν θα μπορούσε να νικήσει τον ανταγωνισμό και να βγάλει μεγάλα κέρδη.

Αλλά τα μεγαλύτερα κέρδη είναι αυτά που οδηγούν τους επιχειρηματίες να ξεπεράσουν τον ανταγωνισμό. Αυτό το καταφέρνουν κάνοντας το προϊόν τους φθηνότερο - για παράδειγμα με τον εξορθολογισμό της παραγωγής. Αλλά το σημαντικότερο, το καταφέρνουν κάνοντας το δικό τους συγκεκριμένο προϊόν καλύτερο. Καινοτομούν και διαφοροποιούν τα προϊόντα τους. Δίνουν στους καταναλωτές κάτι νέο και καλύτερο από τα παλιά προϊόντα που συνήθισαν. Και διαφημίζουν αυτές τις αλλαγές με την ελπίδα ότι οι αγοραστές θα προτιμήσουν πράγματι τα προϊόντα τους από εκείνα των άλλων.

Αυτό καθιστά τις ελεύθερες αγορές εκπληκτικά δυναμικές -

όχι στατικές, ψυχρές και ακίνητες όπως τα γραφήματα προσφοράς και ζήτησης στα βιβλία. Οι προμηθευτές συνεχώς καινοτομούν για να παράγουν πιο ελκυστικά προϊόντα και οι πελάτες αναζητούν συνεχώς βελτιώσεις.

Το ανέφικτο του κεντρικού σχεδιασμού

Οι προσπάθειες των κυβερνήσεων να κατευθύνουν την οικονομία και να παραγάγουν τα αγαθά που θέλουν οι άνθρωποι, δεν μπορούν να συγκριθούν με τον δυναμισμό αυτού του συστήματος της αγοράς.

Δεν υπάρχει μεγάλη πίεση στα κρατικά μονοπώλια για καινοτομία. Ούτε μπορούν να ξέρουν οι κρατικοί γραφειοκράτες τι πραγματικά θέλουν και σε τι δίνουν αξία οι πολίτες. Μπορούν να διεξάγουν δημοσκοπήσεις κάθε τόσο, αλλά αυτό απέχει πολύ από τον συνεχή ανταγωνισμό της αγοράς, όπου οι αγοραστικές επιλογές των καταναλωτών παρέχουν στους παραγωγούς πληροφορίες ανά λεπτό σχετικά με τη ζήτησή τους.

Για να πετύχουν, οι επιχειρηματίες πρέπει να καταλαβαίνουν τους πελάτες τους. Δεν μπορούν να περιμένουν χρόνια για να πάρουν τη γνώμη τους για ένα ολόκληρο πακέτο προϊόντων, όπως κάνουν οι κυβερνήσεις στις εκλογές. Πρέπει να είναι σε εγρήγορση για το τι θέλουν οι πελάτες, καθώς για το κόστος και τη διαθεσιμότητα των προμηθειών και των εισροών. Ο κτηματομεσίτης, για παράδειγμα, πρέπει να γνωρίζει τι συμβαίνει στην τοπική αγορά ακινήτων - ποιοι δυνητικοί αγοραστές ενδιαφέρονται για συγκεκριμένους τύπους κατοικιών, για παράδειγμα - όχι μόνο από μήνα σε μήνα, αλλά από μέρα σε μέρα, ακόμη και από ώρα σε ώρα. Καμία κεντρική αρχή δεν θα μπορούσε καν να συλλέξει αυτές τις ταχύτατα μεταβαλλόμενες πληροφορίες, πόσο μάλλον να δράσει πριν αλλάξουν πάλι.

Κάποιοι πιστεύουν ότι επειδή μια ελεύθερη οικονομία δεν σχεδιάζεται από το κέντρο, θα είναι ανοργάνωτη και ανορθολογική. Στην πραγματικότητα, οι αγορές είναι πολύ μεθοδικές. Ακολουθώντας τους συμφωνηθέντες κανόνες ιδιοκτησίας και συναλλαγής, οι άνθρωποι είναι σε θέση να εμπορεύονται και να συνεργάζονται, καθώς και να προβλέπουν τις ενέργειες των άλλων με μεγάλη βεβαιότητα. Οι αγορές είναι επίσης πιο ορ-

θολογικές. Αξιοποιούν την κατά τόπους εξειδίκευση και γνώση εκατομμυρίων ατόμων, που όλα κάνουν τα δικά τους σχέδια και προσαρμόζονται στα μεταβαλλόμενα σχέδια των άλλων. Πολύ περισσότερος σχεδιασμός υπάρχει σε μια ελεύθερη οικονομία παρά σε μια κεντρικά ελεγχόμενη - απλά συμβαίνει στο επίπεδο των ατόμων και όχι στο επίπεδο του κράτους.

Ερώτηση: Δεν απέτυχαν οι ελεύθερες αγορές να προστατεύσουν το περιβάλλον;

Όχι. Οι αγορές δεν απέτυχαν. Απλά, σε πολλά περιβαλλοντικά αγαθά δεν υπάρχει καν αγορά. Οι αγορές λειτουργούν καλά όταν τα πράγματα είναι σπάνια και όταν μπορούν να αποκλειστούν οι μη πληρωτές, όχι όταν τα πράγματα είναι άφθονα ή όταν δεν μπορούν να μείνουν απ' έξω οι μη πληρωτές.

Ωστόσο, οι άνθρωποι αρχίζουν να βλέπουν ότι μπορεί να υπάρχουν και αγορές περιβαλλοντικών αγαθών. Αντί να επιτρέπουμε την αλίευση των θαλάσσιων ιχθυοαποθεμάτων μέχρι την εξαφάνισή τους, για παράδειγμα, αρκετές χώρες θέτουν σήμερα ένα βιώσιμο όριο και εκδίδουν άδειες για την αλίευση μέρους αυτού του συνόλου. Οι άδειες είναι εμπορεύσιμες και εμφανίζεται γρήγορα μια αγορά η οποία προωθεί την αποτελεσματικότητα, ενώ διατηρεί τα αποθέματα υψηλά

Και καθώς οι άνθρωποι γίνονται πλουσιότεροι χάρη στην οικονομία της ελεύθερης αγοράς, μπορούν να έχουν την οικονομική δυνατότητα να ασχοληθούν περισσότερο με το περιβάλλον τους. Η Κίνα υφίσταται σοβαρή ρύπανση από τις βιομηχανίες της, αλλά οι άνθρωποι εκεί δίνουν μεγαλύτερη αξία στη βασική οικονομική ανάπτυξη από ό,τι στην πολυτέλεια του καθαρού αέρα. Καθώς γίνονται πλουσιότεροι, όπως κάθε πλούσια χώρα πριν από αυτούς, θα αλλάξουν τα κριτήριά τους και θα έχουν την οικονομική δυνατότητα να υιοθετήσουν καθαρότερες βιομηχανικές διαδικασίες που ρυπαίνουν πολύ λιγότερο.

Κρατικά επιχορηγούμενες επιχειρήσεις

Λίγα κράτη σήμερα πιστεύουν ότι μπορούν να κατέχουν και να διαχειρίζονται αποτελεσματικά ολόκληρη την παραγωγική δραστηριότητα του έθνους τους. Οι περισσότερες από τις οικονομίες του κόσμου είναι «μικτές» οικονομίες στις οποίες οι κυβερνήσεις κατέχουν μόνο μερικές βιομηχανίες και προσπαθούν να κατευθύνουν και να διαχειρίζονται την παραγωγή άλλων μέσω σχεδιασμού, κανονισμών, επιδοτήσεων, φόρων και κρατικών συμμετοχών.

Ο εικοστός αιώνας είδε πολλές χώρες να εθνικοποιούν βιομηχανικούς τομείς τους οποίους θεωρούσαν ότι είχαν ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, και πολλές χώρες συνεχίζουν να κατέχουν και να ελέγχουν αυτές τις βιομηχανίες - οι οποίες μπορούν να περιλαμβάνουν τις τηλεπικοινωνίες, τις μεταφορές, τις τράπεζες, τις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, τα ορυχεία και πολλά άλλα.

Δυστυχώς, η κρατική ιδιοκτησία τέτοιων βιομηχανιών δημιουργεί σχεδόν πάντα κρατικό μονοπώλιο. Αυτά τα μονοπώλια είναι συχνά υπερβολικά μεγάλα για να τα διαχειριστεί κανείς αποτελεσματικά. Αλλά δεν έχει σημασία αν ένα μονοπώλιο είναι δημόσιο ή ιδιωτικό· θα καταλήξει πάντα διογκωμένο, βραδυκίνητο, και θα παρέχει κακής ποιότητας υπηρεσίες με υψηλό κόστος.

Η στρατηγική σημασία αυτών των βιομηχανιών δεν είναι και πάλι λόγος για να τις κατέχει το κράτος. Οι τράπεζες των πλουσιότερων χωρών είναι ιδιωτικές: πράγματι, η μετατροπή τους σε κρατικό μονοπώλιο σύντομα θα κατέστρεφε τις τράπεζες, τις επιχειρήσεις και τις οικογένειες που στηρίζονται σε αυτές. Εμπορικές εταιρείες που λειτουργούν ως κρατικοί προμηθευτές ή που παρέχουν υπηρεσίες απευθείας στους καταναλωτές, παρέχουν σήμερα μεγάλο μέρος των τηλεπικοινωνιών, των μεταφορών και των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας στον κόσμο. Πολλές χώρες έχουν ιδιωτικοποιήσει τις κρατικές τους επιχειρήσεις, αναγνωρίζοντας ότι αυτές οι σημαντικές υπηρεσίες μπορούν να παρασχεθούν καλύτερα από ανταγωνιστικές επιχειρήσεις που μπορούν να προσφέρουν ιδιωτική εμπειρία διαχείρισης και ιδιωτικά κεφάλαια.

Οι κυβερνήσεις έχουν μάθει, ωστόσο, ότι μπορούν να ελέγχουν τις βιομηχανίες χωρίς να έχουν την ιδιοκτησία τους. Μπορούν απλώς να αγοράσουν ένα μερίδιο σε μια σημαντική

(και ονομαστικά ιδιωτική) εταιρεία και να χρησιμοποιήσουν τα δικαιώματά τους ως μέτοχοι για να ελέγχουν τι κάνει η εταιρεία και ποιος διορίζεται στο διοικητικό συμβούλιο. Μερικές φορές δίνουν οι ίδιοι «χρυσές μετοχές» που τους εξασφαλίζουν τον τελευταίο λόγο σε βασικά θέματα.

Μια τέτοια ύπουλη παρέμβαση θα απορριπτόταν σε μια ελεύθερη κοινωνία. Ισοδυναμεί με κρατική ιδιοκτησία και απαλλοτρίωση, επιτρέποντας στις κυβερνήσεις να λαμβάνουν αποφάσεις για τη βιομηχανία χωρίς να χρειάζεται να την αγοράσουν. Οι ιδιοκτήτες - συμπεριλαμβανομένων των απλών ανθρώπων που μπορεί να επενδύουν τις αποταμιεύσεις και τις συντάξεις τους σε εταιρείες υψηλής κεφαλαιοποίησης - γίνονται στην πραγματικότητα θύματα ληστείας και χάνουν την περιουσία τους. Και οι ευκαιρίες για διαφθορά είναι μεγάλες - οι φίλοι των κυβερνήσεων μπορεί να επιβραβεύονται με επικερδείς θέσεις στο διοικητικό συμβούλιο, τα εργοστάσια μπορεί να εγκαθίστανται σε ευνοούμενες περιοχές και η παραγωγή μπορεί να χρησιμοποιείται προς όφελος υποστηρικτών της κυβέρνησης.

Οι κυβερνήσεις μπορούν επίσης να ελέγχουν αποτελεσματικά τις ιδιωτικές εταιρείες μέσω ρυθμίσεων. Οι ρυθμίσεις μπορούν να περιορίζουν ή να υποδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι επιχειρήσεις, τι παράγουν, πόσα μπορούν να χρεώνουν, πού μπορούν να επενδύουν και να δημιουργούν θέσεις εργασίας, πόσο πρέπει να πληρώνουν τους εργαζόμενους, και πολλά άλλα. Αυτό το είδος κρατικού ελέγχου των ιδιωτικών πόρων είναι πολύ συνηθισμένο, ακόμη και σε χώρες που αυτοαποκαλούνται ελεύθερες, αλλά είναι εντελώς αντίθετο στην αρχή της ατομικής ιδιοκτησίας που αποτελεί ουσιώδες θεμέλιο μιας πραγματικά ελεύθερης κοινωνίας.

Το διεθνές εμπόριο

Εμπόριο έναντι προστατευτισμού

Τα οφέλη που προκύπτουν από το ελεύθερο εμπόριο μεταξύ ατόμων στην ίδια χώρα δημιουργούνται επίσης όταν οι άνθρωποι εμπορεύονται πέρα από τα διεθνή σύνορα. Το εμπόριο επιτρέπει στα έθνη να εξειδικεύονται σε αυτό που κάνουν καλύτερα και να στέλνουν τα πλεονάσματά τους σε χώρες που κάνουν καλύτερα άλλα πράγματα. Ένα μεγάλο μέρος από τα κομμένα άνθη του κό-

σμου, για παράδειγμα, προέρχεται από την Κένυα, όπου το έδαφος και το κλίμα είναι καλό για την καλλιέργεια τους· ενώ η Χιλή, η Αυστραλία και η Γαλλία είναι γνωστές ως κορυφαίοι οινοπαραγωγοί λόγω της γης, λόγω του κλίματος και της τεχνογνωσίας που έχουν αναπτύξει. Η Ινδία, με το σχετικά φτηνό αλλά πολύ καταρτισμένο εργατικό δυναμικό της, έχει γίνει σημαντική χώρα για τις υπηρεσίες και την παραγωγή πληροφορικής. Το διεθνές εμπόριο επιτρέπει στους ανθρώπους να εξειδικεύονται και να δημιουργούν κεφάλαια, όπως εργαλεία και εξοπλισμό, για να κάνουν την παραγωγή τους πιο συμφέρουσα.

Και επειδή οι αξίες των ανθρώπων σε διαφορετικές χώρες διαφέρουν πιθανότατα περισσότερο από τις αξίες των ανθρώπων στην ίδια χώρα, οι δυνητικές ευκαιρίες για αμοιβαίο όφελος μέσω του εμπορίου είναι πολύ μεγαλύτερες. Στο μεσαίωνα, για παράδειγμα, οι Ευρωπαίοι ταξιδιώτες θα πλήρωναν πολύ υψηλές τιμές για προϊόντα όπως το τσάι που υπήρχε άφθονο στην Ινδία και την Κίνα, ή για μπαχαρικά που ήταν φτηνά και κοινά στη Μέση Ανατολή. Σήμερα, οι άνθρωποι ταξιδεύουν ως την άλλη άκρη του κόσμου για να δουν την αρχιτεκτονική της Βενετίας ή τον πολιτισμό της Ταϊλάνδης, θαυμάζοντας πόσο διαφορετικά είναι από τις χώρες τους.

Μια ελεύθερη κοινωνία είναι ανοιχτή σε προϊόντα από όλες τις χώρες. Αναγνωρίζει τα δυναμικά οφέλη από το εμπόριο και τον τρόπο με τον οποίο το εμπόριο συμβάλλει στη διάδοση της ευημερίας. Η εναλλακτική είναι ο προστατευτισμός, με τον οποίο οι χώρες προσπαθούν να προστατεύουν τους προμηθευτές τους περιορίζοντας τις εισαγωγές από άλλες χώρες. Αυτό κάνει εύκολη τη ζωή των εγχώριων προμηθευτών, αλλά σημαίνει ότι οι εγχώριοι καταναλωτές στερούνται καλύτερα ή φθηνότερα αγαθά και υπηρεσίες που προέρχονται από το εξωτερικό. Πληρώνουν υψηλότερες τιμές στους προστατευόμενους εγχώριους παραγωγούς, έχουν λιγότερες επιλογές και πρέπει να συμβιβάζονται με προϊόντα κατώτερης ποιότητας.

Ο προστατευτισμός είναι σπατάλη

Όταν μια χώρα παράγει κάτι που θα μπορούσε να παράγεται καλύτερα ή φθηνότερα στο εξωτερικό, σπαταλάει πόρους (συμπερι-

λαμβάνομένων των περιβαλλοντικών πόρων). Ο Άνταμ Σμιθ είχε επισημάνει ότι θα μπορούσαν να καλλιεργούνται σταφύλια στην κρύα, βροχερή Σκωτία μέσα σε θερμοκήπια, - αλλά με κόστος τριάντα περίπου φορές μεγαλύτερο από το κόστος της καλλιέργειάς τους στη φυσική κλιματική της Γαλλίας. Γιατί να σπαταλές πόρους - χρόνο, χρήμα και κόπο - προσπαθώντας να κάνεις κάτι μόνος σου, όταν κάποιος άλλος το κάνει πιο καλά ή πιο φτηνά;²⁰

Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι αποδοτικοί παραγωγοί δυσανασχετούν με την προσπάθεια άλλων χωρών να αποκλείσουν τα προϊόντα τους μέσω απαγορεύσεων, ποσοστώσεων και δασμών. Μπορούν να ανταποδώσουν βάζοντας κι αυτοί δικά τους εμπόδια. Τέτοιοι εμπορικοί πόλεμοι δεν ωφελούν κανέναν. Είναι πολύ καλύτερο - ειδικά για τους φτωχότερους κατοίκους και των δύο χωρών, που έχουν να αποκομίσουν τα περισσότερα οφέλη από τις φθηνότερες εισαγωγές - να αίρονται όλα τα εμπόδια και να επιτρέπεται στους ανθρώπους να εμπορεύονται όπως αυτοί επιλέγουν.

Το ίδιο ισχύει για τη μετανάστευση. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, το κράτος δεν θα έβαζε εμπόδια στους ανθρώπους που μετακινούνται μεταξύ χωρών. Οι μετανάστες φέρνουν ενέργεια και νέες ιδέες που ωφελούν τη χώρα στην οποία εισέρχονται. Τα κύματα μετανάστευσης στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική, για παράδειγμα, δημιούργησαν τεράστια ευημερία. Η εγκατάλειψη ελέγχων που υπάρχουν εδώ και δεκαετίες μπορεί να μην είναι εύκολη και μπορεί να προκαλέσει τεράστια προσωρινά προβλήματα, αλλά θα έπρεπε να παραμένει τελικός στόχος για όσους πιστεύουν σε μια ελεύθερη κοινωνία.

Το ελεύθερο εμπόριο στην πράξη

Οι χώρες με ανοιχτά εμπορικά καθεστώτα αναπτύσσονται ταχύτερα και ευημερούν περισσότερο από αυτές που δεν έχουν. Σκεφτείτε μικρές εμπορικές πόλεις όπως το Χονγκ Κονγκ και η Σιγκαπούρη - καμία από τις οποίες δεν διαθέτει πολλούς φυσικούς πόρους για να τη βοηθήσουν. Στη δεκαετία του 1960, ήταν το ίδιο φτωχές

20. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, 1776, Τόμος IV, κεφ. II.

με πολλές χώρες της Αφρικής και της Καραϊβικής που είχαν τεράστιους πόρους. Σήμερα, χάρη στο εμπόριο και την οικονομική ελευθερία, είναι πολλές φορές πλουσιότερες.

Η εξάπλωση του εμπορίου έχει μειώσει την παγκόσμια φτώχεια σε τεράστια κλίμακα. Ορισμένοι φοβούνται ότι εάν επιτραπούν οι εισαγωγές, και ειδικότερα οι ξένες επενδύσεις, θα οδηγηθούμε στην εκμετάλλευση των τοπικών πληθυσμών - όπως στα λεγόμενα «sweatshops» που παράγουν παπούτσια ή ρούχα. Η αλήθεια είναι ότι κανείς δεν αναγκάζει κανέναν να εργαστεί στα εργοστάσια· αλλά οι περισσότεροι άνθρωποι προτιμούν πολύ περισσότερο τη δουλειά στα εργοστάσια για έναν κανονικό μισθό αντί του μόχθου στα χωράφια κάτω από τον καυτό ήλιο για ένα αβέβαιο και μικρότερο μεροκάματο. Σε χώρες όπως το Βιετνάμ, όπου έχουν έρθει ξένες επενδύσεις, οι εργάτες στα εργοστάσια μπορούν πλέον να αγοράζουν μοτοσυκλέτες, τηλεοράσεις και άλλα είδη πολυτελείας που ούτε καν ονειρεύονταν πριν.

Σχεδόν κάθε εξελιγμένο προϊόν σήμερα - όπως ένα κινητό τηλέφωνο ή ένας φορητός υπολογιστής - προϋποθέτει πόρους, δεξιότητες και τεχνογνωσία που συγκεντρώνονται από όλο τον κόσμο. Οι σχεδιαστές μπορεί να ζουν στην Καλιφόρνια, αλλά την κατασκευή μπορεί να τη διαχειρίζονται άνθρωποι στο Χονγκ Κονγκ και να την εκτελούν άλλοι στην Κίνα. Τα μέταλλα και τα άλλα υλικά που χρησιμοποιούνται στο προϊόν μπορεί να εξορύσσονται στην Ασία, την Αυστραλία ή τη Νότια Αμερική. Τα προϊόντα μπορεί να μεταφέρονται από ναυτιλιακή εταιρεία που εδρεύει στην Ελλάδα ή αεροπορική εταιρεία με έδρα στην Ολλανδία. Και οι χρήστες, φυσικά, βρίσκονται σε όλο τον κόσμο.

Καθώς οι άνθρωποι εμπορεύονται με ανθρώπους από άλλες χώρες, φτάνουν να τους κατανοούν καλύτερα, ή τουλάχιστον να τους σέβονται. Οι έμποροι δεν έχουν την πολυτέλεια να θεωρούν τους εαυτούς τους ανώτερους από εκείνους άλλων εθνών ή φυλών. Για να ωφελούνται οι ίδιοι, πρέπει να συναλλάσσονται ειρηνικά με άλλους ως προμηθευτές, συνεργάτες ή πελάτες. Το διεθνές εμπόριο οδηγεί σε κατανόηση και ειρήνη, η οποία έχει τα δικά της, ευρύτερα, οφέλη. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι πιο ελεύθερες και ανοιχτές κοινωνίες είναι αυτές που έχουν το πιο ελεύθερο και ανοιχτό εμπόριο.

6. ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

ΣΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 είδαμε ότι η «δικαιοσύνη» έχει πολύ συγκεκριμένο νόημα - πώς πρέπει να συμπεριφέρονται οι άνθρωποι με σεβασμό ο ένας για τον άλλο, όχι πώς πρέπει να διανέμονται οι ανταμοιβές των πράξεών τους μεταξύ τους. Αλλά οι κανόνες που διέπουν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα συμπεριφέρονται μεταξύ τους είναι σύνθετοι. Η διατήρηση και η επιβολή αυτών των κανόνων διαγωγής απαιτεί ορισμένες αξίες και κοινωνικούς θεσμούς - όπως η ιδιοκτησία, η νομοκρατία και ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων.

Ατομική ιδιοκτησία

Η έννοια της ιδιοκτησίας

Η δυνατότητα των ανθρώπων να κατέχουν ιδιοκτησία είναι θεμελιώδους σημασίας για τη λειτουργία μιας ελεύθερης κοινωνίας. Η ιδιοκτησία σημαίνει ότι μπορείς να κατέχεις και να ελέγχεις κάτι, και -κυρίως- ότι έχεις το δικαίωμα να αποκλείσεις άλλους από αυτό. Μπορείς να το απολαύσεις, να το νοικιάσεις, να το πουλήσεις, να το χαρίσεις ή ακόμα και να το καταστρέψεις, όμως άλλοι άνθρωποι δεν μπορούν να το χρησιμοποιήσουν ή να το πάρουν από εσένα χωρίς την άδειά σου. Η ιδιοκτησία σου δεν μπορεί να σου αφαιρεθεί νόμιμα.

Ιδιοκτησία μπορούν να κατέχουν άτομα αλλά και ομάδες, όπως τα παντρεμένα ζευγάρια, τα νομικά πρόσωπα και οι εταιρείες, τα κράτη και οι δημόσιοι φορείς.

Η ιδιοκτησία δεν είναι πάντα κάτι υλικό και ακίνητο, όπως ένα κομμάτι γης ή ένα κτίριο. Μπορεί να είναι κάτι κινητό, όπως

ένα ζώο, ένα φορτηγό ή ένα ρούχο. Μπορεί να είναι και κάτι μη υλικό. Μπορεί να είναι πνευματική ιδιοκτησία, όπως ένα εμπορικό σήμα ή το πνευματικό δικαίωμα σε κάτι που έχεις γράψει ή ηχογραφήσει, ή η ευρεσιτεχνία για κάτι που έχεις σχεδιάσει. Μπορεί να περιλαμβάνει μετοχές μιας εταιρείας, ένα χρέος που σου χρωστάει κάποιος, ή τις αποταμιεύσεις σου. Μπορεί να είναι ένα μισθωτήριο για να μισθώσεις τη γη κάποιου άλλου για ένα καθορισμένο χρονικό διάστημα, ή το δικαίωμα ενός ραδιοσταθμού να χρησιμοποιεί μια συγκεκριμένη συχνότητα. Η ιδιοκτησία, επομένως, δεν είναι απαραίτητα κάτι σταθερό και υλικό.

Η ιδιοκτησία μπορεί επίσης να δημιουργηθεί. Ένα φορτηγό ή ένα ρούχο φτιάχνεται από διάφορα υλικά και εξαρτήματα για να δημιουργηθεί ένα νέο αντικείμενο ιδιοκτησίας. Ένα ζώο εκτρέφεται μέχρι να μεγαλώσει. Οι άνθρωποι γράφουν καινούργια βιβλία ή αναπτύσσουν νέα πακέτα αποταμίευσης. Η ψηφιακή τεχνολογία επέτρεψε τη δημιουργία τεράστιου αριθμού γραμμών κινητής τηλεφωνίας - μια εντελώς νέα μορφή ιδιοκτησίας.

Είναι σημαντικό ότι η ιδιοκτησία σας περιλαμβάνει επίσης τα δικαιώματά σας πάνω στο ίδιο σας το σώμα και το δικαίωμά σας να απολαμβάνετε τους καρπούς της εργασίας σας. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, δεν μπορούν να σας συλλάβουν και να σας φυλακίσουν χωρίς βάσιμους λόγους. Δεν μπορείτε νόμιμα να εξαναγκαστείτε να εργαστείτε για κάποιον άλλο. Ούτε επιτρέπεται σε άλλους να κλέψουν όσα έχετε δημιουργήσει με τη δική σας ικανότητα, ταλέντο, γνώση ή προσπάθεια.

Ιδιοκτησία και πρόοδος

Ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας είναι τόσο παλιός όσο και η ανθρωπότητα, αν και δεν γινόταν πάντα σεβαστός. Στην αρχαία Σπάρτη, την ιδέα της προσωπικής ιδιοκτησίας την περιφρονούσαν. Πιο πρόσφατα, χώρες όπως η Ρωσία και η Κίνα πειραματίστηκαν με τη συλλογική ιδιοκτησία αγροκτημάτων και εργοστασίων. Αλλά μόνο με τη σταδιακή αποδοχή της ατομικής ιδιοκτησίας και την προστασία της προέκυψε το σύγχρονο εμπόριο, φέρνοντας τεράστια αύξηση του πλούτου μεταξύ των χωρών που εμπορεύονταν.

Είναι εύκολο να καταλάβουμε γιατί. Ο οικολόγος Γκάρρετ Χάρτιν [Garrett Hardin] έγραψε για την «τραγωδία των κοινών».²¹ Όταν οι άνθρωποι έχουν στην ιδιοκτησία τους έναν πόρο, ενδιαφέρονται πολύ περισσότερο για τη διατήρηση και την φροντίδα του από ό,τι όταν δεν τον έχουν. Η γη που ανήκει ατομικά καλλιεργείται καλύτερα από αυτή που καλλιεργείται συλλογικά. Τα κοινά κλιμακοστάσια και οι διάδρομοι των πολυκατοικιών είναι συχνά βρώμικα και παραμελημένα, όμως τα μεμονωμένα διαμερίσματα μπορεί να διατηρούνται φροντισμένα. Οι άνθρωποι δεν βλέπουν τον λόγο να ξοδέψουν χρόνο και προσπάθεια σε κάτι που δεν τους ανήκει, καθώς κάποιος άλλος θα αποκομίσουν τα οφέλη ακόμα και αν δεν ασχολήθηκαν καθόλου.

Η προστασία και ο σεβασμός της ιδιοκτησίας επιτρέπουν στους ανθρώπους να δημιουργούν παραγωγικό κεφάλαιο. Οι γεωργοί έχουν περισσότερες πιθανότητες να φυτέψουν σπόρους, να καλλιεργήσουν σπαρτά και να αγοράσουν τρακτέρ, εάν η σοδεία που πρόκειται να βγάλουν τους ανήκει. Οι επιχειρηματίες είναι πιο πιθανό να αναλάβουν το ρίσκο να επενδύσουν σε εργοστάσια, εξοπλισμό και δίκτυα παραγωγής, εάν μπορούν να αποφασίσουν μόνοι τους πώς θα αξιοποιηθεί αυτή η ιδιοκτησία και αν γνωρίζουν ότι οι άλλοι δεν έχουν το δικαίωμα να την πάρουν. Αν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας προστατεύονται και γίνονται σεβαστά, οι άνθρωποι δημιουργούν παραγωγικό κεφάλαιο και η παραγωγικότητα τότε αυξάνεται, γεγονός που βοηθά ολόκληρη την κοινωνία. Αλλά αν η ιδιοκτησία μπορεί να κλαπεί ή να καταστραφεί από άλλους, ή αν κάποιος άλλος μπορεί να πάρει αυτά που η ιδιοκτησία παράγει, δεν υπάρχει κίνητρο για τους ανθρώπους να επενδύσουν τις δεξιότητές τους, τον χρόνο, τα χρήματα, τον κόπο και την τεχνογνωσία τους στην παραγωγή, με αποτέλεσμα ολόκληρη η κοινωνία να υποφέρει.

Ιδιοκτησία και άλλα δικαιώματα

Τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που απολαμβάνουν οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι συνυφασμένα με τον θε-

21. Garrett Hardin, 'The tragedy of the commons', *Science*, 162(3859), 1968, σελ. 1243-8.

σμό της ιδιοκτησίας. Χωρίς ατομική ιδιοκτησία δεν μπορεί να υπάρξει κανένα δικαίωμα και καμία ελευθερία.

Πάρτε, για παράδειγμα, το δικαίωμα των ανθρώπων να μιλούν ελεύθερα, να οργανώνονται με άλλους και να συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία. Αν δεν υπήρχε ατομική ιδιοκτησία - ας πούμε, αν κάποια κυβέρνηση έλεγχε όλους τους πόρους - πώς θα μπορούσαν οι υποψήφιοι να αντεπεξέλθουν σε μια προεκλογική εκστρατεία; Για να διαδώσουν το μήνυμά τους, θα χρειάζονταν να νοικιάσουν αίθουσες συσκέψεων, να εκτυπώσουν φυλλάδια και να μεταδώσουν τις απόψεις τους. Αν όμως το κράτος κατείχε όλες οι αίθουσες, αν έλεγχε την εκτύπωση, το χαρτί και τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, θα μπορούσε άνετα να σταματήσει την εκστρατεία οποιουδήποτε.²² (Πράγματι, εάν ο υποψήφιος επικρίνει την κυβέρνηση ή τις πολιτικές της, η πιθανότητα να συμβεί κάτι τέτοιο είναι πολύ μεγάλη.) Ακόμα χειρότερα, εάν οι άνθρωποι δεν ήταν κύριοι του ίδιου τους του εαυτού, δεν θα υπήρχε τίποτα ικανό να εμποδίσει την κυβέρνηση να φιμώσει τους επικριτές της συλλαμβάνοντάς τους ή και δολοφονώντας τους (Είναι σοκαριστικό, αλλά τέτοια παραδείγματα είναι πολύ συνηθισμένα.)

Χωρίς ιδιοκτησία δεν υπάρχει δικαιοσύνη. Εάν δεν έχετε δικαιώματα επάνω στο σώμα σας, στην εργασία σας και στα υπάρχοντά σας, μπορούν να σας τα αφαιρέσουν χωρίς αποζημίωση. Εάν δεν έχετε δικαίωμα στο σώμα σας, μπορεί να σας συλλάβουν αυθαίρετα, να σας φυλακίσουν και να σας δολοφονήσουν· αν δεν έχετε δικαίωμα στην εργασία σας, μπορεί να σας υποδουλώσουν· αν δεν έχετε δικαίωμα στα υπάρχοντά σας, μπορεί να σας ληστέψουν. Δεν θα υπήρχε καμία προστασία από την αδικία.

Τα ηθικά οφέλη της ιδιοκτησίας

Η ιδιοκτησία και η προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας προστατεύει τα άτομα αποφασιστικά απέναντι στη δύναμη του

22. Βλ. Την ανάλυση του θέματος από τον F. A. Hayek, στο *The Road to Serfdom*, Routledge, London, 1944

κράτους και τον καταναγκασμό που ασκούν άλλοι άνθρωποι. Η ιδιοκτησία δίνει στα άτομα τη δυνατότητα να προστατεύουν τους εαυτούς τους, να κάνουν τις δικές τους επιλογές, να διαμορφώνουν τα δικά τους σχέδια, να ακολουθούν τις φιλοδοξίες τους ή να εκφράζουν τις δικές τους απόψεις, χωρίς να υπόκεινται στην αυθαίρετη βούληση άλλων, κυβερνήσεων ή ατόμων.

Η ιδιοκτησία και οι κανόνες εμπορίου και ανταλλαγής που πηγάζουν από αυτήν επιτρέπουν επίσης στα άτομα να συνεργάζονται ειρηνικά προς αμοιβαίο όφελος. Τους επιτρέπει να συνυπάρχουν και να μοιράζονται τόσο τους φυσικούς πόρους όσο και τους καρπούς του μόχθου τους σύμφωνα με τους συμφωνημένους κανόνες, χωρίς διαμάχες, βία και καταναγκασμό.

Η ιδιοκτησία δεν προωθεί μόνο την ειρηνική συνεργασία· καθιστά τη συνεργασία αναγκαιότητα για όποιον θέλει να βελτιώσει τη δική του κατάσταση. Οι άνθρωποι δεν μπορούν απλά να πάρουν ό,τι θέλουν με τη βία. Η ιδιοκτησία μπορεί να μεταβιβαστεί -να πωληθεί, να νοικιαστεί, να μοιραστεί, ή να χαριστεί - μόνο με τη συγκατάθεση του ιδιοκτήτη. Οι πιο ελεύθερες κοινωνίες έχουν ισχυρούς μηχανισμούς για την προστασία αυτού του σημαντικού δικαιώματος, όπως είναι οι κανόνες για την πληρωμή των χρεών και την τήρηση των συμβάσεων. Οι ελεύθεροι άνθρωποι θεωρούν ότι αυτός είναι ένας πιο ηθικός τρόπος μεταφοράς πόρων από ό,τι η αφαίρεσή τους με τη βία, ή η κλοπή τους μέσω απάτης.

Μερίδιο στην κοινωνία

Δεν είναι μόνο όσοι έχουν ιδιοκτησία που επωφελούνται από όλα αυτά. Με την προώθηση των επενδύσεων, της δημιουργίας κεφαλαίου και του εμπορίου, ωφελείται ολόκληρη η κοινωνία. Για παράδειγμα, οι κάτοικοι των πόλεων χωρίς δική τους γη τρέφονται χάρη στο κίνητρο των αγροτών να καλλιεργούν και να ανταλλάσσουν τη σοδειά τους οικειοθελώς με πελάτες. Αυτό συμβαίνει χάρη στα δικαιώματα ιδιοκτησίας των αγροτών στη γη και τις καλλιέργειές τους. Και το αποτέλεσμα είναι εντυπωσιακό, σε αντίθεση με τις χώρες στις οποίες δεν προστατεύονται τα δικαιώματα ιδιοκτησίας - για παράδειγμα, στη Ζιμπάμπουε του Ρόμπερτ Μουγκάμπε, όπου παρότρυναν τους ανθρώπους να

καταλάβουν τη γη των υφιστάμενων αγροτών. Όταν οι αγρότες (κυρίως λευκοί) έφυγαν, το αποτέλεσμα δεν ήταν μεγαλύτερη ευημερία, αλλά μικρότερη: χωρίς σαφείς κανόνες ιδιοκτησίας γης, η παραγωγή έπεσε κατακόρυφα και οι κάτοικοι των πόλεων βρέθηκαν αντιμέτωποι με μια απελπιστική έλλειψη τροφίμων.

Επομένως, σε μια ελεύθερη κοινωνία, η προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας των ανθρώπων είναι σημαντικό καθήκον της κυβέρνησης. Βοηθάει τα άτομα να προστατεύονται από τον καταναγκασμό που ασκούν εγκληματίες και ισχυρές ή πλούσιες ελίτ. Ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας δίνει σε όλους μερίδιο στην κοινωνία και συμφέρον για ειρηνική συνεργασία. Όλοι κερδίζουν από τα δικαιώματα ιδιοκτησίας που ενθαρρύνουν τους ιδιοκτήτες πόρων να τους διαχειρίζονται σωστά και να τους χρησιμοποιούν αποδοτικά, επιτρέποντας την δημιουργία και τη διατήρηση παραγωγικού κεφαλαίου. Η ιδιοκτησία σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν είναι ειδικό προνόμιο των λίγων. Είναι ανοιχτή σε όλους και ωφελεί όλους.

Οι κανόνες της δικαιοσύνης

Βρίσκοντας το δίκιο μας

Η δικαιοσύνη αναφέρεται στους κανόνες με τους οποίους αποδίδονται η ανταμοιβή και η τιμωρία. Βασίζεται στα κοινά ανθρώπινα συναισθήματά μας για το τι αξίζουν οι άνθρωποι ως αποτέλεσμα των ενεργειών τους. Εάν ένα άτομο βλάψει σκοπίμως κάποιον άλλον, για παράδειγμα, οι περισσότεροι άνθρωποι συμφωνούν ότι πρέπει να αποζημιώσει το θύμα και να τιμωρηθεί για το έγκλημά του.

Οι κανόνες της δικαιοσύνης δεν είναι κάτι που μπορούμε να επινοήσουμε. Είναι μέρος της ίδιας μας της φύσης. Κάποιοι πιστεύουν ότι αυτός ο «φυσικός νόμος» μάς δίνεται από τον Δημιουργό μας και μας αποκαλύπτεται μέσω της θρησκείας μας. Άλλοι, όπως ο βραβευμένος με νόμπελ οικονομολόγος και ο φιλόσοφος Φ. Α. Χάγιεκ, υιοθετούν μια εξελικτική άποψη, υποστηρίζοντας ότι οι κανόνες δικαιοσύνης έχουν εξελιχθεί μαζί μας επειδή μας βοηθούν να ζούμε μαζί ειρηνικά ως κοινωνικά πλάσματα. Όπως και να 'χει, φαίνεται ότι έχουμε φυσικά αισθήματα δικαιοσύνης τα οποία συμβάλλουν στην προώθηση της συνεργασίας, καθώς και σε μια λειτουργική ανθρώπινη

κοινωνία. Εάν δεν είχαμε τέτοια αισθήματα και δεν αισθανόμασταν καμιά αδικία - αν δεν αντιδρούσαμε όταν ληστεύονταν ή δολοφονούνταν άνθρωποι - δεν θα επιβιώναμε για πολύ.

Επομένως, ο νομοθέτης και η δικαιοσύνη μιας ελεύθερης κοινωνίας δεν μπορούν να υποδείξουν ποια θα έπρεπε να είναι η δικαιοσύνη. Όλοι οι κανόνες που θα μπορούσαν να ονειρευτούν είναι απίθανο να λειτουργήσουν καλύτερα από εκείνους που είναι μέρος της φύσης μας. Το μόνο που μπορούν να ελπίζουν να κάνουν είναι να ανακαλύψουν ποιοι είναι οι κανόνες της δικαιοσύνης.²³

Αυτό μπορεί να συμβεί στη λειτουργία του κοινοδικαίου (common law) ή των τοπικών νομικών συστημάτων. Οι διαφορές μεταξύ ιδιωτών - διαφορές μεταξύ γειτόνων για τα όρια, παραδείγματος χάριν, λύνονται από τα δικαστήρια. Το δικαστήριο πρέπει να αποφασίσει ποια λύση είναι δίκαιη, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες περιστάσεις της υπόθεσης. Μια δεύτερη διαφορά για τα όρια μπορεί να είναι παρόμοια σε κάποιο βαθμό αλλά όχι τελείως, και το δικαστήριο πρέπει να έχει διαφορετική προσέγγιση για να βρει τη δίκαιη λύση. Οι δικαστές δεν λαμβάνουν αυθαίρετα αποφάσεις. Εφαρμόζουν τις επί μακρόν αποδεκτές αρχές σε νέες περιπτώσεις. Και μέσα από μια μακρά διαδικασία δοκιμών όπως αυτή, αναδύεται σταδιακά μια κοινή αντίληψη για το ποια συμπεριφορά μεταξύ γειτόνων θεωρείται δίκαιη και ποια άδικη.

Δικαιοσύνη δεν είναι ο νόμος, η ηθική ή η ισότητα

Ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό των κανόνων της δικαιοσύνης σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι ότι πρέπει να εφαρμόζονται εξίσου σε όλους. Διαφορετικοί άνθρωποι υπό τις ίδιες περιστάσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο.

Οι νόμοι και η δικαιοσύνη δεν είναι πάντα το ίδιο πράγμα. Για παράδειγμα, οι νόμοι μπορεί να μην αντιμετωπίζουν πάντα τους ανθρώπους ισότιμα. Μπορεί να δημιουργηθούν από τις

23. Βλ. για το θέμα: F. A. Hayek, *The Mirage of Social Justice*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1978.

ελίτ ακριβώς για να βοηθήσουν τους φίλους τους και να βλάψουν τους εχθρούς τους. Αυτοί είναι άδικοι νόμοι.

Ούτε η δικαιοσύνη και η ηθική είναι το ίδιο πράγμα. Πολλοί άνθρωποι ίσως θεωρούν τις προγαμιαίες σχέσεις ως ιδιαίτερα ανήθικες. Αλλά αυτό δεν τις κάνει άδικες. Κανείς άλλος δεν πλύττεται από συναινετικές πράξεις σαν αυτές· έτσι, σύμφωνα με τον κανόνα της μη βλάβης, δεν είναι δίκαιο να επιβάλλεται τιμωρία σε όσους τις διαπράττουν. Οι νόμοι που το κάνουν, είναι άδικοι νόμοι. Εάν ο νόμος τιμωρούσε τους ανθρώπους απλώς και μόνο επειδή οι άλλοι θεωρούν τη συμπεριφορά τους προβληματική, δεν θα υπήρχε καμία ελευθερία για κανέναν από εμάς.

Η ισότητα, επίσης, δεν είναι η ίδια με τη δικαιοσύνη. Το γεγονός ότι κάποιος είναι πλούσιος και άλλοι φτωχοί, δεν καθιστά μια κοινωνία άδικη. Μια άνιση κοινωνία μπορεί να είναι εξίσου δίκαιη όσο και μια ίση. Εφόσον οι άνθρωποι αποκτούν την περιουσία τους νόμιμα και χωρίς καταναγκασμό, ενεργούν εξ ολοκλήρου δίκαια.

Ορισμένοι επικριτές της ατομικής ιδιοκτησίας ισχυρίζονται ότι η ιδιοκτησία μπορεί να έχει προέλθει μόνο από κλοπή. Αυτό δεν είναι αλήθεια. Οι πρώτοι άνθρωποι που κατοχύρωσαν τυχόν δικαίωμα σε μια έρημη έκταση στην άγρια φύση, δεν έκαναν κακό σε κανέναν άλλον. Αν στη συνέχεια επωφελήθηκαν επειδή την καλλιέργησαν ή επειδή ανακάλυψαν πολύτιμα μέταλλα από κάτω, αυτή ήταν η καλή τους τύχη: κανείς άλλος δεν έπαθε ζημιά, οπότε δεν έγινε καμία αδικία. Παρομοίως, εάν ένας επιχειρηματίας ανακαλύψει ένα καινούργιο προϊόν ή διαδικασία και γίνει πλούσιος πουλώντας το σε πρόθυμους αγοραστές, κανείς δεν υπέστη βλάβη: αντίθετα, όλος ο κόσμος επωφελείται από την καινοτομία.

Η επιβολή της δικαιοσύνης

Βασικός στόχος μιας ελεύθερης κοινωνίας είναι η ελαχιστοποίηση της χρήσης βίας. Αλλά η δικαιοσύνη πρέπει να επιβληθεί με κάποιο τρόπο. Αν κάποιος άνθρωπος βλάψουν άλλους, περιμένουμε να τιμωρηθούν, με πρόστιμο, φερ' ειπείν, ή με φυλάκιση. Αυτό σημαίνει χρήση βίας κατά του εγκληματία. Για να επικρατήσει η δικαιοσύνη, κάποιος καταναγκασμός είναι αναπόφευκτος.

Η ελεύθερη κοινωνία λύνει αυτό το δίλημμα παρέχοντας το μονοπώλιο του καταναγκασμού στις κρατικές αρχές. Μόνο αυτές μπορούν να χρησιμοποιήσουν βία, και ακόμη και τότε μόνο για την επιβολή της δικαιοσύνης και την προστασία των πολιτών από εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς. Η χρήση βίας από ιδιώτες απαγορεύεται.

Εάν πρόκειται το κράτος να έχει το μονοπώλιο στη βία, η βία πρέπει να είναι αυστηρά περιορισμένη. Τα κράτη αποτελούνται από ανθρώπους και κανένας άνθρωπος δεν είναι σίγουρο ότι θα ασκήσει κατασταλτική εξουσία αμερόληπτα. Ο πειρασμός να την ασκήσει για δικό του συμφέρον είναι πολύ μεγάλος.

Κατά συνέπεια, το σύστημα δικαιοσύνης μιας ελεύθερης κοινωνίας ενσωματώνει αυστηρούς κανόνες που περιορίζουν την καταναγκαστική εξουσία των αρχών. Για παράδειγμα, πρέπει να υπάρχουν ισχυροί κανόνες για τις εξουσίες έρευνας και σύλληψης από τις αρχές, για τον τρόπο εκδίκασης των υποθέσεων και για τον τρόπο καταλογισμού των ποινών. Αυτοί οι διαδικαστικοί κανόνες αφορούν το πώς παίρνονται οι αποφάσεις, όχι το τι αποφασίζεται. Οι κανόνες αυτοί πρέπει να ακολουθούνται για να θεωρείται η δικαστική διαδικασία ηθική και δίκαιη.

Απειλές κατά της δικαιοσύνης

Το πλαίσιο αυτό πρέπει να είναι ισχυρό για να μην διώκονται άδικα τα άτομα από την καταναγκαστική εξουσία των αρχών. Είναι εύκολο να ανατραπεί, ακόμη και από ανθρώπους που πιστεύουν ότι ενεργούν προς το συμφέρον της δικαιοσύνης. Οι δικαστές, για παράδειγμα, σκέφτονται μερικές φορές ότι δουλειά τους είναι περισσότερο να καταλήξουν σε μία δίκαιη απόφαση παρά να ακολουθήσουν τους διαδικαστικούς κανόνες. Αλλά ένας τέτοιος δικαστικός ακτιβισμός θέτει τις προσωπικές απόψεις των δικαστών πάνω από τη δικαιοσύνη. Επίσης, κάνει το αποτέλεσμα της δικαστικής διαδικασίας απρόβλεπτο: ανάλογα με τον συγκεκριμένο δικαστή, θα μπορούσαν να επιβληθούν διαφορετικές ποινές για το ίδιο αδίκημα. Επιπλέον, δίνει στους ασκούντες την εξουσία μεγαλύτερη επιρροή στις δικαστικές αποφάσεις: εάν μπορούν να δωροδοκήσουν ή να εκφοβίσουν τους δικαστές, μπορούν να αλλάξουν τις ποινές. Αλλά αν υπάρχουν σταθεροί διαδικαστικοί

κανόνες που πρέπει να ακολουθούνται σε κάθε περίπτωση, η επιρροή αυτή περιορίζεται. Αυτή είναι μια σημαντική προστασία για όσους παρουσιάζονται ενώπιον δικαστηρίου.

Μια άλλη προσέγγιση που υπονομεύει την απονομή δικαιοσύνης είναι η ιδέα της «κοινωνικής δικαιοσύνης». Η σκόπιμη δημιουργία μιας πιο ισότιμης κατανομής του πλούτου και του εισοδήματος είναι ασύμβατη με τις αρχές της ιδιοκτησίας και της δικαιοσύνης. Για να επιτευχθεί η ίση κατανομή, πρέπει να αφαιρεθεί περιουσία από κάποιους και να δοθεί σε κάποιους άλλους. Οι κανόνες ιδιοκτησίας, που δίνουν στους ανθρώπους το δικαίωμα να κατέχουν περιουσία και να τη διαθέτουν όπως επιλέγουν, πρέπει να καταργηθούν. Για ακόμα μια φορά, άπαξ και δώσουμε στις αρχές μια τέτοια σαρωτική δύναμη, κανείς δεν θα είναι ασφαλής. Θα σαρωθεί επίσης το επιχειρείν: γιατί να αναλάβει κανείς ρίσκα ή να καταβάλει προσπάθειες για να αποκτήσει περιουσία, εάν οι αρχές μπορούν να την κατάσχουν;

Οι ακριβείς κανόνες, ωστόσο, που πρέπει να ισχύουν για την ιδιοκτησία δεν είναι πάντοτε προφανείς. Μου δίνει η ιδιοκτησία μου σε ένα κομμάτι γης το δικαίωμα να εκμεταλλευτώ τα ορυκτά κάτω από αυτό; Μου επιτρέπει να απαγορεύω στους ανθρώπους να πετούν πάνω απ' αυτό με αεροπλάνο; Μπορώ να εμποδίσω ένα κοντινό εργοστάσιο να μολύνει τον αέρα μου με την καμινάδα του; Αυτές οι λεπτομέρειες πρέπει να καθοριστούν.²⁴ Και σε μια ελεύθερη κοινωνία καθορίζονται, καθώς ελέγχονται και εξειδικεύονται διαρκώς στα δικαστήρια από αμερόληπτους δικαστές που προσπαθούν μόνο να εντοπίσουν ακριβώς ποιοι πραγματικά είναι οι κανόνες της δικαιοσύνης.

Φυσική δικαιοσύνη

Σε μια ελεύθερη κοινωνία, η νομοθέτηση και η επιβολή του νόμου πρέπει να ακολουθούν τις αρχές της δικαιοσύνης - αρχές τόσο βαθιά ριζωμένες στην ανθρώπινη φύση μας, ώστε ονομάζονται φυσική δικαιοσύνη.

24. Αυτό το θέμα αναδεικνύεται από τους Milton Friedman και Rose Friedman στο *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Chicago, IL, 1962.

Πρώτον, ο νόμος πρέπει να είναι γνωστός, σαφής και βέβαιος. Εάν ένας νόμος είναι μυστικός ή αλλάζει συνεχώς, τα άτομα δεν μπορούν να ξέρουν αν τον παραβιάζουν και έτσι δεν μπορούν να προστατευθούν από διώξεις.

Οι νόμοι πρέπει επίσης να είναι προβλέψιμοι. Τα άτομα πρέπει να είναι σε θέση να γνωρίζουν πού ισχύουν και πού δεν ισχύουν οι νόμοι και ποιες θα είναι οι συνέπειες της παραβίασής τους. Ακόμη και σε υποτιθέμενες ελεύθερες κοινωνίες, οι νόμοι πολλές φορές ψηφίζονται για έναν σκοπό - όπως για παράδειγμα την καταπολέμηση της τρομοκρατίας ή του οργανωμένου εγκλήματος - και στη συνέχεια χρησιμοποιούνται για κάποιον εντελώς διαφορετικό. Οι πολίτες κινδυνεύουν να βρεθούν αντιμέτωποι με αυστηρές κυρώσεις για αδικήματα που είναι στην πραγματικότητα ήσσονος σημασίας.

Δεύτερον, οι νόμοι δεν μπορούν να είναι αναδρομικοί. Μπορούν να ισχύουν μόνο για μελλοντικές πράξεις. Διαφορετικά, οι άνθρωποι μπορεί να αντιμετωπίσουν διώξεις για πράξεις που ήταν απολύτως νόμιμες όταν τις έκαναν. Και πάλι, οι υποτιθέμενες ελεύθερες κοινωνίες αποτυγχάνουν σε αυτό. Για παράδειγμα, ένας νόμος του 2008 του Ηνωμένου Βασιλείου που καταργούσε κάποιες φοροελαφρύνσεις, τροποποίησε την προηγούμενη νομοθεσία με τρόπους που επέβαλαν φορολογική υποχρέωση σε 3.000 άτομα τα οποία τότε δεν παρανομούσαν.

Ένας τρίτος κανόνας της δικαιοσύνης είναι ότι ο νόμος δεν μπορεί να απαιτεί από τα άτομα να κάνουν κάτι ανέφικτο, καθώς κάτι τέτοιο θα καθιστούσε αδύνατο για τους ανθρώπους να αποφύγουν την παραβίαση του νόμου. Ακόμα και οι υποτιθέμενες ελεύθερες χώρες αποτυγχάνουν επίσης σε αυτή τη δοκιμασία, ιδίως όταν οι νόμοι συγκρούονται: Έτσι, οι κανονισμοί για την πυρκαγιά ενδέχεται να απαιτούν από έναν ιδιοκτήτη να εγκαταστήσει μια διαφυγή σε ένα κτίριο στο οποίο απαγορεύονται οι τροποποιήσεις από τον νόμο, με αποτέλεσμα ο ιδιοκτήτης να παρανομεί σε κάθε περίπτωση. Ακόμα πιο ανησυχητικό, οι άδικες κυβερνήσεις μπορούν να χρησιμοποιήσουν σκόπιμα ανεφάρμοστους νόμους για να ασκήσουν διώξεις τους αντιπάλους τους.

Ένας άλλος βασικός κανόνας της φυσικής δικαιοσύνης είναι το τεκμήριο της αθωότητας. Κανείς δεν μπορεί να αντιμετω-

πίζεται ως ένοχος έως ότου αποδειχθεί ότι είναι, ακόμη και αν τα στοιχεία εναντίον του φαίνονται αδιάσειστα. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει οι αρχές να αποδείξουν την ενοχή του, όχι ο ίδιος να αποδείξει την αθωότητά του. Κάτι τέτοιο κάνει δυσκολότερο για τις κυβερνήσεις να παρενοχλούν τους εχθρούς τους με κατασκευασμένες κατηγορίες: προτού τιμωρηθεί κάποιος, όλες οι κατηγορίες πρέπει να αποδειχθούν στο δικαστήριο.

Μια τελευταία βασική αρχή είναι ότι οι δικαστές και τα δικαστήρια πρέπει να είναι ανεξάρτητα από τις πολιτικές αρχές. Πρέπει να υπάρχει διάκριση των εξουσιών, μεταξύ εκείνων που κάνουν τον νόμο και εκείνων που τον εφαρμόζουν. Οι δικαστές δεν πρέπει να είναι απλά εκτελεστικά όργανα των πολιτικών: οι πολιτικές τους απόψεις δεν πρέπει να έχουν σημασία για τον τρόπο με τον οποίο χειρίζονται τις υποθέσεις. Αν οι δικαστές είναι τόσο κοντά στους πολιτικούς ώστε να επηρεάζονται ή να εκφοβίζονται εύκολα από αυτούς, τότε το δικαστικό σύστημα καταλήγει να υπηρετεί πολιτικά συμφέροντα παρά την πραγματική δικαιοσύνη. Οι πιο ελεύθερες κοινωνίες έχουν συχνά ανεξάρτητες επιτροπές για να διορίζουν δικαστές, ή τους διορίζουν δια βίου, γεγονός που περιορίζει τις πιέσεις που μπορούν να ασκήσουν οι πολιτικοί επάνω τους.

Νομοκρατία

Η έννοια της νομοκρατίας

Τίποτα δεν διακρίνει την ελεύθερη από την μη-ελεύθερη κοινωνία σαφέστερα από τη νομοκρατία. Αυτή είναι η ιδέα ότι οι πολίτες πρέπει να κυβερνώνται από σαφείς και γενικές αρχές δικαίου, όχι από την αυθαίρετη ιδιοτροπία των μοναρχών και των πολιτικών. Οι νομοθέτες δεν μπορούν απλά να κάνουν ό,τι θέλουν. Οι νόμοι τους πρέπει να ισχύουν εξίσου για όλους, συμπεριλαμβανομένων και των ίδιων.

Ο σκοπός της νομοκρατίας είναι η προστασία των ατόμων από την άσκηση αυθαίρετης εξουσίας. Εάν δώσουμε στις κυβερνήσεις το μονοπώλιο της βίας, πρέπει να διασφαλίσουμε ότι θα ασκηθεί μόνο για τους σκοπούς που προορίζεται, προβλέψιμα, με τη δέουσα λογοδοσία και για το γενικό όφελος ολόκληρης της κοινωνίας και όχι κάποιας ελίτ.

Η νομοκρατία εξασφαλίζει επίσης ότι όσοι βρίσκονται στην

εξουσία αντιμετωπίζουν τις ίδιες ποινικές κυρώσεις για ένα αδίκημα όπως όλοι οι άλλοι. Ένας ανησυχπητικός αριθμός χωρών παρέχει στους σημερινούς και πρώην πολιτικούς ηγέτες ασυλία από τη δίωξη, και ένας ανησυχπητικός αριθμός αυτών των ηγετών έχει, ως αποτέλεσμα, αποφύγει τη δικαιοσύνη. Αν και τα δημόσια πρόσωπα πρέπει να προστατεύονται – όπως κάθε άλλος – από αστήρικτες (ή πολιτικά υποκινούμενες) και κακόβουλες διώξεις, δεν πρέπει να παρέχεται σε κανέναν ασυλία από την πραγματική δικαιοσύνη.

Επομένως, η νομοκρατία στηρίζεται σε γενικές και διαρκείς αρχές, όχι στις μεταβαλλόμενες και αυθαίρετες αποφάσεις των κυβερνώντων. Μας εξασφαλίζει φυσική δικαιοσύνη μέσω κανόνων όπως η ισότητα ενώπιον του νόμου, η νόμιμη διαδικασία, η ανεξάρτητη δικαιοσύνη, η τυφλή δικαιοσύνη, το *habeas corpus* (απαγόρευση κράτησης για μεγάλα χρονικά διαστήματα χωρίς δίκη), η απαγόρευση παρενόχλησης από τις αρχές (να μην δικάζονται πολλές φορές για το ίδιο αδίκημα, - τη λεγόμενη αρχή του δεδικασμένου), το τεκμήριο αθωότητας (έτσι ώστε να μην θεωρείσαι ένοχος μέχρι την καταδίκη) και τη βεβαιότητα, τη σταθερότητα και το εφικτό των νόμων. Και κάτι πολύ σημαντικό, αυτοί που κάνουν τους νόμους δεσμεύονται από αυτούς μαζί με όλους τους άλλους. Μια κοινωνία δεν μπορεί να είναι ελεύθερη αν κάποιοι άνθρωποι, όσο ψηλά και αν βρίσκονται, δεν λογοδοτούν για τις πράξεις τους.

Προστατεύοντας τη νομοκρατία

Οι χώρες έχουν διαφορετικούς τρόπους για να αποτρέπουν τη διάβρωση της νομοκρατίας από τους ασκούντες την εξουσία. Οι τρόποι περιλαμβάνουν γραπτά συντάγματα, δικαστικές διαδικασίες βασισμένες στο κοινοδίκαιο και το δικαστικό προηγούμενο, και μια βασική αφοσίωση στη φυσική δικαιοσύνη.

Τα γραπτά συντάγματα μπορούν να δώσουν ισχύ στη νομοκρατία. Είναι όμως πολύ πιο εύκολο να δημιουργηθεί ένα τέτοιο σύνταγμα κατά τη γέννηση μιας νέας χώρας, όταν οι πολίτες βρίσκονται μαζί για πρώτη φορά, αντί σε μια ώριμη χώρα, όπου οι ελίτ και τα οργανωμένα συμφέροντα έχουν ήδη γαντζωθεί στην εξουσία και είναι πιθανό να διαστρεβλώσουν κάθε νέο σύνταγμα για να ωφεληθούν.

Η νομοκρατία μπορεί επίσης να στηριχθεί από δικαστικά προηγούμενα, καθώς διάφορες υποθέσεις παραπέμπονται στο δικαστήριο. Τα άτομα μπορούν να αντιταχθούν στις αποφάσεις των νομοθετών και των αξιωματούχων, και να ελέγξουν το δίκαιο και τη νομιμότητά τους στο δικαστήριο. Σταδιακά, ένα σύνολο από δικαστικά προηγούμενα θέτει τα όρια της επίσημης εξουσίας.

Ένας τρίτος τρόπος ενίσχυσης της νομοκρατίας είναι η προώθηση της συζήτησης σχετικά με τους κανόνες της δικαιοσύνης και τις αρχές που θεμελιώνουν την κοινωνική αρμονία. Εάν επικρατήσει η ελευθερία του λόγου και ο καθένας είναι ελεύθερος να συζητά αυτές τις ιδέες, γίνεται πολύ πιο δύσκολο για τις αρχές να τις διαστρεβλώνουν προς όφελός τους.

Μια βασική ιδέα που βγαίνει από τις συζητήσεις για τη νομοκρατία είναι ότι, αν οι άνθρωποι συγκεντρώνονταν για πρώτη φορά για να αποφασίσουν τις αρχές με τις οποίες θα κυβερνηθούν, κανείς δεν θα συμφωνούσε να γίνεται αντικείμενο καταναγκασμού από άλλους, παρά μόνο με τρόπους - όπως ποινές για κλοπή ή βία - που όλοι θα θεωρούσαν ότι είναι προς το δικό τους μακροπρόθεσμο συμφέρον. Επομένως, θα μπορούσαμε εύλογα να συμπεράνουμε ότι όλες οι ελεύθερες κοινωνίες θα έπρεπε να βασιζονται σε γενικούς κανόνες που περιορίζουν τον καταναγκασμό και δεν αφήνουν συγκεκριμένες ομάδες να εκμεταλλεύονται άλλους.

Διοίκηση της δικαιοσύνης

Όποιοι και αν είναι οι γενικοί δρόμοι που επιλέγονται για τη διασφάλιση της νομοκρατίας, υπάρχουν ορισμένα ειδικά μέτρα που σίγουρα βοηθούν.

Οι δικαστές πρέπει να είναι προσωπικά, όπως και πολιτικά, ανεξάρτητοι. Διαφορετικά, το δικαστικό σύστημα δεν θα γίνεται σεβαστό και θα διαπράττονται τεράστιες αδικίες στο όνομα της δικαιοσύνης. Σε πολλές χώρες οι δικαστές δεν πληρώνονται καλά, δεν λογοδοτούν και δεν ελέγχονται επαρκώς: γι' αυτό λαμβάνουν αποφάσεις δωροδοκούμενοι και όχι βάσει του νόμου. Αντ' αυτού, οι δικαστές πρέπει να πληρώνονται καλά και να ελέγχονται τακτικά, έτσι ώστε μια τέτοια διαφθορά να μην είναι ούτε αναγκαία ούτε ανεκτή.

Το δικαστικό σύστημα πρέπει επίσης να υποστηρίζεται από μια καλή διοίκηση δικαστηρίων. Σε πολλές χώρες μπορεί να χρειαστούν μήνες ή και χρόνια για να φτάσει στα δικαστήρια ακόμη και μια μικρή αντιδικία, εξαιτίας της τεράστιας γραφειοκρατίας και της έλλειψης κινήτρων των υπαλλήλων για τη διαχείριση των υποθέσεων. Ένα νομικό σύστημα που βασίζεται στο δικαστικό προηγούμενο χρειάζεται ταχεία πρόσβαση σε παλαιότερες υποθέσεις και αποφάσεις, έτσι ώστε οι υποθέσεις να μην οδηγούνται ασκόπως στο δικαστήριο, απλώς και μόνο επειδή δεν υπάρχουν αρχεία προηγούμενων υποθέσεων.

Σε πολλές χώρες, η αστυνομία επίσης αποτελεί περισσότερο μέρος του προβλήματος παρά της λύσης. Λόγω της εξουσίας που έχουν οι αστυνομικοί να συλλαμβάνουν και να θέτουν ανθρώπους υπό κράτηση, μπορούν να προκαλέσουν μεγάλες αδικίες και να επωφεληθούν οι ίδιοι από τη διαφθορά. Οι αστυνομικοί που επιβάλλουν μικρά «πρόστιμα» για πραγματικά ή φανταστικά τροχαία πταίσματα, αποτελούν σύμπτωμα αυτής της κατάστασης. Η διαφθορά γίνεται μέρος της επικρατούσας κουλτούρας - αλλά μόλις γίνει αποδεκτή η αρχή της δωροδοκίας, δεν υπάρχει κανένας κανόνας για την πρόληψη πολύ χειρότερων πράξεων. Η αστυνομία πρέπει να εκπαιδεύεται και να ελέγχεται κατάλληλα, ιδανικά από μια ανεξάρτητη υπηρεσία εξουσιοδοτημένη να διερευνά καταγγελίες εναντίον της.

Ομοίως, οι δημόσιοι υπάλληλοι πρέπει να διορίζονται αξιοκρατικά και όχι με πολιτικές χάρες. Πρέπει να λογοδοτούν με τον δέοντα τρόπο. Η λήψη αποφάσεων για πολιτικό ή προσωπικό κέρδος πρέπει να τιμωρείται.

Για να επικρατούν η δικαιοσύνη και η νομοκρατία, οι εκλογές πρέπει να διεξάγονται με δίκαιο τρόπο. Πρέπει να υπάρχει ελεύθερη έκφραση, έτσι ώστε οι υποψήφιοι που είναι επικριτικοί έναντι των αρχών να μπορούν να διατυπώνουν την άποψή τους. Επίσης, η ψήφος πρέπει να είναι μυστική και να υπάρχει μία πραγματικά ανεξάρτητη εκλογική επιτροπή η οποία να διασφαλίζει ότι οι εκλογικές περιφέρειες χαράσσονται με ακριβοδίκαιο τρόπο και οι εκλογές διεξάγονται τίμια.

Δικαιοσύνη και οικονομική πρόοδος

Η νομοκρατία είναι οικονομικά όπως και κοινωνικά σημαντική. Κάθε χρόνο, η Παγκόσμια Τράπεζα κατατάσσει τις χώρες ως προς την ευκολία του επιχειρείν. Η προσέλκυση επιχειρήσεων και επενδύσεων από το εξωτερικό και η διευκόλυνση των συναλλαγών στο εσωτερικό, είναι φυσικά ένας σημαντικός παράγοντας για την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία του πληθυσμού. Ο δείκτης εξετάζει τη διαφάνεια των φόρων και των ρυθμίσεων, τα επίπεδα διαφθοράς των αξιωματούχων και τον βαθμό ευκολίας με τον οποίο μπορούν οι πολίτες να ξεκινήσουν μια επιχείρηση, να εγγράψουν την ιδιοκτησία τους, να κάνουν εμπόριο με άλλες χώρες, να αντιμετωπίσουν αφερεγγυότητες, και άλλα.

Η Σιγκαπούρη, η οποία είναι πολύ ελεύθερη με οικονομικούς όρους (αν και πολύ λιγότερο ελεύθερη κοινωνικά), είναι στην κορυφή της παγκόσμιας κατάταξης εδώ και επτά χρόνια, ακολουθούμενη από άλλες σχετικά ελεύθερες χώρες όπως το Χονγκ Κονγκ, η Νέα Ζηλανδία, η Δανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Ακολουθεί η Νότια Κορέα, μια άλλη οικονομικά ελεύθερη αλλά κοινωνικά αρκετά περιορισμένη χώρα. Τελευταίες στις κατατάξεις βρίσκονται χώρες όπου η δικαιοσύνη και η νομοκρατία είναι διαβόητα αδύναμες - όπως το Κογκό, η Βενεζουέλα, η Ζιμπάμπουε, το Ιράκ, το Καμερούν, η Βολιβία και το Ουζμπεκιστάν.

Απειλές κατά της νομοκρατίας

Σε πολλές χώρες, κυρίως αναπτυσσόμενες, ισχύουν διάφορα συστήματα δικαιοσύνης. Εκτός από τους νόμους και τα συστήματα δικαιοσύνης σε επίπεδο κράτους, συχνά υπάρχουν τοπικά, φυλετικά ή θρησκευτικά νομικά συστήματα, όπως και ιδιωτικό ή συμβατικό δίκαιο μεταξύ ατόμων.

Η διαφθορά είναι πιο πιθανή στα κρατικά συστήματα. Τα τοπικά, θρησκευτικά και ιδιωτικά νομικά συστήματα έχουν συνήθως πολύ βαθύτερες ρίζες στη φυσική δικαιοσύνη και επομένως πιο ευρεία αποδοχή. Τα κρατικά συστήματα, αντιθέτως, συχνά επιβάλλονταν από αποικιακές ή κατοχικές δυνάμεις.

Μπορεί να μην είχαν ποτέ μεγάλη αποδοχή, αλλά η εξουσία και η πατρωνία που τα χαρακτηρίζει παραμένουν και αξιοποιούνται από διεφθαρμένα πρόσωπα.

Οι άνθρωποι της κυβέρνησης και της κρατικής δικαιοσύνης συχνά δεν βλέπουν τίποτα κακό στην εκμετάλλευση της κρατικής εξουσίας. Ο στρατός, η αστυνομία και οι υπάλληλοι δωροδοκούνται. Οι πολιτικοί σχεδόν αναμένεται να ληστέψουν το κράτος για να ωφελήσουν την τοπική τους κοινότητα, ή ακόμη και τους ίδιους. Αλλά αυτό που θεωρείται λάθος στην προσωπική ζωή, πρέπει να θεωρείται λάθος και στη δημόσια σφαίρα.

Σε μέρη όπου οι μετακινήσεις και οι επικοινωνίες είναι δύσκολες και τα τοπικά ζητήματα είναι τα πιο επείγοντα και κρίσιμα, ένα μείγμα συστημάτων μπορεί να έχει νόημα. Αλλά για όλα τα συστήματα δικαιοσύνης ο στόχος πρέπει να είναι να έχουν την εξουσία και τη συμφωνία των τοπικών νόμων, τη σαφήνεια και την αρχή των κρατικών νόμων, και την αντικειμενικότητα της νομοκρατίας.

Ανθρώπινα δικαιώματα

Ορίζοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα

Από αυτές τις σκέψεις για τη δικαιοσύνη προκύπτει η ιδέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.²⁵ Πρόκειται για την ιδέα ότι στους ανθρώπους οφείλονται βασικές ελευθερίες λόγω της ανθρωπίνης ιδιότητάς τους - δικαιώματα τα οποία, όπως ο φυσικός νόμος, προάγουν την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας, αλλά και αναγνωρίζονται ειδικά ως καθολικά (εφαρμόζονται παντού και σε όλους) και αναφαίρετα (δεν μπορεί το άτομο να παραιτηθεί από αυτά, ούτε να του τα στερήσουν άλλοι).

Αυτά τα ανθρώπινα «δικαιώματα» θα μπορούσαν καλύτερα να λέγονται ανθρωπίνες ελευθερίες. Περιλαμβάνουν ελευθερίες όπως η ιδιοκτησία, ο αυτοπροσδιορισμός και η αυτοδιάθεση του δικού σου σώματος και της δικής σου εργασίας, η ελευθερία μετακίνησης και εγκατάστασης όπου εσύ επιλέξεις, και η

25. Για περισσότερα επάνω στο θέμα, βλ: Nigel Ashford, *Principles for a Free Society*, Jarl Hjalmarson Foundation, Stockholm, 2003.

ελευθερία να εξασκείς τη δική σου θρησκεία. Το αποτέλεσμα τους είναι να περιορίζουν το κράτος ως προς τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τους ανθρώπους.

Δυστυχώς, τα «ανθρώπινα δικαιώματα» συγχέονται συχνά με τα νόμιμα δικαιώματα που παρέχονται μέσω της πολιτικής δομής, ή με τις κοινωνικές και πολιτιστικές νόρμες. Αλλά οι νόμοι που δίνουν στους εργαζόμενους διακοπές μετ' αποδοχών, για παράδειγμα, δεν είναι ανθρώπινα δικαιώματα, επειδή δεν είναι καθολικά. Ισχύουν μόνο για τους εργαζόμενους και μόνο σε χώρες όπου τέτοιες πολυτέλειες είναι οικονομικά εφικτές. Και μπορούν να αφαιρεθούν - ένας εργαζόμενος μπορεί να παραιτηθεί από το δικαίωμα των διακοπών έναντι χρημάτων, χωρίς να χάσει οποιαδήποτε ελευθερία. Ομοίως, οι νόμοι για την ισότητα των αμοιβών μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν θεωρούνται ανθρώπινα δικαιώματα επειδή δεν αποτελούν απαίτηση για ανθρώπινη ελευθερία, αλλά μια καταναγκαστική απαίτηση έναντι των εργοδοτών.

Ούτε τα δικαιώματα των ομάδων είναι ανθρώπινα δικαιώματα. Δεν ισχύουν καθολικά. Η ειδική μεταχείριση, για παράδειγμα, των ιθαγενών της Αμερικής είναι απλώς νομικά πρόνομια: άλλοι άνθρωποι δεν τα απολαμβάνουν. Δεν μπορεί κάτι να είναι «ανθρώπινο» δικαίωμα αν εστιάζει, όχι στην ανθρώπινη ιδιότητα των ανθρώπων, αλλά στην ιδιότητά τους ως μέλη κάποιας ειδικής ομάδας.

Ελευθερίες, δικαιώματα και υποχρεώσεις

Είναι σημαντικό να είναι κανείς σαφής σχετικά με τέτοια θέματα. Συγχέοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα με τις κοινωνικές νόρμες και τα νομικά πρόνομια, προσδίδει μια ψευδή ισχύ στα τελευταία και υπονομεύει την όλη ιδέα των πρώτων. Κάποια πράγματα - ίση αμοιβή, άδεια μετ' αποδοχών ή ακόμη και ειδική αναγνώριση κάποιας ευάλωτης ομάδας - μπορεί να είναι επιθυμητά, αλλά κάτι το επιθυμητό δεν είναι απαραίτητως ανθρώπινο δικαίωμα.

Τα ανθρώπινα «δικαιώματα» εγγυώνται την ελευθερία μας - δεν θέτουν καταναγκαστικές απαιτήσεις έναντι οποιουδήποτε άλλου. Η ελευθερία του λόγου, για παράδειγμα, δεν επιβάλλει

καμία υποχρέωση ή κανένα καθήκον σε κανέναν άλλο, εκτός από την υποχρέωση ή το καθήκον να τη σέβεται. Κανείς δεν είναι υποχρεωμένος να σας δώσει χώρο σε μια εφημερίδα ή εκπομπή στο ραδιόφωνο για να μεταδοθούν οι απόψεις σας, ούτε να σας εξασφαλίσει ότι θα μιλάτε πράγματι ελεύθερα, ούτε καν να ακούσει αυτά που θα πείτε.

Αντιθέτως, η Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα αναφέρει ρητά το «δικαίωμα» στη δωρεάν εκπαίδευση. Αλλά η δωρεάν εκπαίδευση δεν αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα, διότι κάτι τέτοιο υπονοεί ότι άλλοι άνθρωποι είναι υποχρεωμένοι να πληρώσουν για αυτήν. Η εκπαίδευση έχει κόστος - χρόνο, προσπάθεια, υλικά και χρήματα που δαπανώνται για την παροχή της. Σε μια αληθινά ελεύθερη κοινωνία, κανείς δεν μπορεί να έχει το δικαίωμα να λάβει εκπαίδευση χωρίς χρέωση, διότι κάτι τέτοιο θα υποχρέωνε άλλους να παράσχουν αυτούς τους πόρους. (Φυσικά, πολλοί άνθρωποι μπορεί να είναι απολύτως πρόθυμοι να μοιραστούν το κόστος: αλλά μια ελεύθερη κοινωνία δεν μπορεί να τους υποχρεώσει να το κάνουν).

Πολύ συχνά, οι άνθρωποι μιλάνε για δικαιώματα χωρίς να αναφέρουν, ή ακόμη και να αναγνωρίζουν, τις σιωπηρές υποχρεώσεις των άλλων, τον καταναγκασμό που απαιτείται για την επιβολή τους και την ευρύτερη βλάβη που αυτός ο καταναγκασμός προκαλεί.

Για άλλη μια φορά, στις ελεύθερες κοινωνίες δεν υπάρχει δικαίωμα στην πρόνοια: αυτό θα σήμαινε ότι κάποιοι έχουν την υποχρέωση να στηρίζουν κάποιους άλλους, όταν η μόνη υποχρέωση που υπάρχει είναι να μην τους κάνουν κακό. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι οι φτωχοί ή οι ανάπηροι άνθρωποι ζουν χειρότερα από ό,τι σε μια κουλτούρα πρόνοιας. Τα φορολογικά κόστη της πρόνοιας μπορεί να αποθαρρύνουν την εργασία και το επιχειρείν, κάνοντας ολόκληρη την κοινωνία φτωχότερη, και οι παροχές της πρόνοιας μπορεί να ενθαρρύνουν την εξάρτηση. Και οι φιλανθρωπικοί οργανισμοί σε μια πλούσια, ελεύθερη κοινωνία θα μπορούσαν να στηρίζουν εκείνους που έχουν ανάγκη καλύτερα από ό,τι οι γραφειοκρατικές κρατικές υπηρεσίες.

7. Η ΑΥΘΟΡΜΗΤΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Τάξη χωρίς εντολές

ΜΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ μπορεί να λειτουργήσει χωρίς να χρειάζεται ένα μεγάλο κράτος. Αυτό μπορεί να ακούγεται περίεργο, αλλά στην ανθρώπινη ζωή είναι άφθονα τα παραδείγματα. Όπως παρατηρεί ο Αμερικανός οικονομολόγος Ντάνιελ Μπ. Κλάιν [Daniel B. Klein], ίσως να περιμένετε ότι σε μια πίστα πατινάζ με εκατό ή περισσότερους ανθρώπους, από νήπια μέχρι παπούδες, με ρόδες δεμένες στα παπούτσια τους αλλά χωρίς κράνη, επιγονατίδες ή δεξιότητα στο πατινάζ, και με όλους να τρέχουν πάνω σε ένα σκληρό δάπεδο με διαφορετικές ταχύτητες, είναι θέμα χρόνου να συμβεί το ένα ατύχημα μετά το άλλο. Στην πραγματικότητα, όλοι τα καταφέρνουν μια χαρά στην πίστα, αποφεύγοντας τους άλλους, χωρίς καμία ανάγκη για επίσημα όρια ταχύτητας, για φλας ή για φανάρια.²⁶ Δεν χρειάζεται κάποιος διοργανωτής ή αστυνόμος να τους πει πού και πόσο γρήγορα να πάνε με τα πατίνια τους. Προσέχοντας ο καθένας τον εαυτό του και προσθέτοντας λίγη κοινή ευγένεια προς τους άλλους, όλοι πετυχαίνουν να ικανοποιήσουν το αμοιβαίο συμφέρον της διασκέδασης και της αποφυγής συγκρούσεων.

Ακόμη πιο εντυπωσιακό, η ανθρώπινη γλώσσα είναι εξαιρετικά δομημένη και ωφέλιμη για μας, αν και δεν έχει σχεδιαστεί

26. Daniel B. Klein, 'Rinkonomics: A window on spontaneous order', *Online Library of Liberty (Articles)*, 2006.

συνειδητά από οποιαδήποτε αρχή. Οι κανόνες της γραμματικής που διέπουν την χρήση της γλώσσας έχουν ωριμάσει αρκετά φυσικά κατά τη διάρκεια των αιώνων, επειδή μας επιτρέπουν να κατανοούμε ο ένας τον άλλον.

Ακολουθούμε αυτούς τους κανόνες, παρότι είναι αδιόρατοι και σύνθετοι και θα δυσκολευόμασταν να τους καταγράψουμε. Καμία κρατική επιτροπή δεν θα μπορούσε ποτέ να δημιουργήσει κανόνες τέτοιας πολυπλοκότητας, λεπτότητας και αποτελεσματικότητας. Έχουν απλώς εξελιχθεί μαζί μας.

Πολλοί τομείς της ανθρώπινης κοινωνίας λειτουργούν έτσι. Χωρίς να χρειάζεται να μας λένε κάποιοι αξιωματούχοι πώς να συμπεριφερόμαστε, ενεργούμε παρόλα αυτά με τακτικούς, μεθοδικούς και προβλέψιμους τρόπους, ακολουθώντας απλά κάποιους βασικούς κανόνες με τους οποίους μεγαλώσαμε ως μέρος της φύσης μας. Ακολουθώντας τους, δημιουργούμε τεράστιες και εξαιρετικά ωφέλιμες κοινωνίες. Οι απλοί κανόνες που μας επιτρέπουν να συναλλασσόμαστε ειρηνικά, για παράδειγμα, έχουν δημιουργήσει τη διεθνή οικονομία της αγοράς μέσω της οποίας όλος ο κόσμος συνεργάζεται.

Κοινωνίες καθοδηγούμενες από κανόνες

Οι διαπροσωπικοί κανόνες μιας ελεύθερης κοινωνίας δίνουν στους ανθρώπους πολύ μεγαλύτερη ελευθερία από αυτή που έχουν σε μια κρατικά ελεγχόμενη κοινωνία. Τα ελεύθερα άτομα μπορούν να κάνουν οποιοδήποτε από τα πολλά πράγματα που δεν απαγορεύονται ρητώς, αντί να περιορίζονται στα λίγα πράγματα που επιτρέπουν ειδικά οι αρχές. Αυτό σημαίνει ότι οι ελεύθερες κοινωνίες μπορούν να είναι πολύ πιο ευέλικτες και προσαρμοστικές, ανταποκρινόμενες εύκολα στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, αντί να πρέπει να περιμένουν εντολές.

Αυτοί οι κανόνες - όπως οι κανόνες κυριότητας και ιδιοκτησίας σε μια οικονομία της αγοράς - ενσωματώνουν ένα είδος σοφίας, που ανακαλύφθηκε στη ροή του χρόνου, για το τι λειτουργεί και τι όχι. Προσαρμόζονται και αλλάζουν καθώς αλλάζουν οι συνθήκες, αντανακλώντας τα διδάγματα δοκιμής και λάθους πολλών χρόνων και εκατομμυρίων ανθρώπινων διαδράσεων. Περιλαμβάνουν κανόνες συμπεριφοράς σχετι-

κά με τον τρόπο αντιμετώπισης άλλων ανθρώπων, νομικούς κανόνες που προσπαθούν να εκφράσουν γραπτώς τον φυσικό νόμο, και κοινοδικαίο που οικοδομείται μέσα από έναν μεγάλο αριθμό υποθέσεων.

Αυτή η καθοδηγούμενη από κανόνες, αυθόρμητη κοινωνία δεν είναι μόνο πιο δημιουργική και προσαρμοστική· μπορεί να είναι πολύ πιο σύνθετη από μία που διευθύνεται κεντρικά. Όπως και η γλώσσα, μπορεί να είναι τόσο περίπλοκη που κανένας από μας να μην μπορεί ποτέ να περιγράψει όλους τους κανόνες της - και όμως να λειτουργεί πολύ καλά. Μια κοινωνία που βασίζεται στις εντολές κάποιας εξουσίας, αναπόφευκτα περιορίζεται, ως προς το μέγεθος και τη φύση της, σε αυτό που οι λίγοι κυβερνώντες μπορούν να καταλάβουν. Αλλά μια κοινωνία που βασίζεται σε κανόνες που έχουν δημιουργηθεί ως αποτέλεσμα εκατομμυρίων ανθρώπινων διαδράσεων εδώ και χιλιάδες χρόνια, περιέχει μια πολύ ευρύτερη και βαθύτερη σοφία. Η κεντρικά διευθυνόμενη κοινωνία βασίζεται στην περιορισμένη σοφία των λίγων· η καθοδηγούμενη από κανόνες κοινωνία περικλείει τη σοφία των ανθρώπων.

Εξ ου και το λάθος που γίνεται συχνά από τις κυβερνήσεις, ότι δηλαδή μπορούν να σχεδιάσουν μια κοινωνία ή μια οικονομία καλύτερα και πιο ορθολογικά από τους καθημερινούς κανόνες της κοινωνικής και οικονομικής διάδρασης. Απορρίπτοντας και διαστρεβλώνοντας τη σοφία που περιέχεται σε αυτό το σύνθετο σύστημα κανόνων, κάνουν πάντα τα πράγματα χειρότερα.

Διασπορά γνώσης και εξουσίας

Η εγγενής σοφία της αυθόρμητης, καθοδηγούμενης από κανόνες κοινωνίας, δεν υπάρχει σε κάποιο κέντρο. Την κατέχουν εκατομμύρια άνθρωποι όπως κινούνται στην καθημερινή τους ζωή. Δεδομένου ότι η εξουσία είναι διασκορπισμένη, τα άτομα αυτά μπορούν να δοκιμάσουν τα δικά τους μικρές κλίμακας πειράματα στη ζωή. Μπορούν να πάρουν ρίσκα και ευκαιρίες που δεν απειλούν κανέναν, παρά μόνο τον εαυτό τους. Αλλά αν αυτά τα ρίσκα φέρουν αποτέλεσμα, είναι διαθέσιμα για να τα υιοθετήσουν και να επωφεληθούν από αυτά όλοι. Αυτό προω-

θεί τον πειραματισμό και την προσαρμογή στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, δίνοντας στην αυθόρμητη κοινωνία μεγαλύτερη πιθανότητα επιτυχίας σε έναν κόσμο αλλαγής. Οι κρατικές αρχές, αντιθέτως, παίρνουν αποφάσεις για όλους και άρα ρισκάρουν τις ζωές και τις τύχες όλων. Έτσι πρέπει να ενεργούν πιο συντηρητικά από ό, τι τα ελεύθερα άτομα, αλλιώς κινδυνεύουν να διαπράξουν λάθη τεραστίων διαστάσεων. Και ως αποτέλεσμα, οι μη ελεύθερες κοινωνίες προσαρμόζονται λιγότερο γρήγορα και με μικρότερη επιτυχία.

Φυσικά, η αυθόρμητη κοινωνία και η οικονομία δεν μπορούν ποτέ να είναι τέλειες. Είναι το προϊόν της ανθρώπινης δράσης (αν και όχι του ανθρώπινου σχεδιασμού) και οι άνθρωποι δεν είναι ποτέ τέλειοι. Δεν μπορούμε να προβλέψουμε το μέλλον, για παράδειγμα, έτσι κάνουμε λάθη στις προσπάθειές μας να προσαρμοστούμε σε αυτό. Και οι πληροφορίες που έχει ο καθένας μας είναι αναπόφευκτα αποσπασματικές και τοπικές. Αλλά σε έναν κόσμο ελεύθερης ανθρώπινης διάδρασης, αυτή η μερική και τοπική πληροφορία κατευθύνει μια ιδιαίτερα έξυπνη και προσαρμοστική κοινωνία και οικονομία.

Σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι άνθρωποι πρέπει να μαθαίνουν μόνοι τους πώς να προσαρμόζονται καλύτερα ως προς τους άλλους ανθρώπους, οι οποίοι προσπαθούν με τη σειρά τους να προσαρμοστούν στις πράξεις όλων των άλλων. Είναι σαν ένα πολυσύχναστο σιδηροδρομικό σταθμό σε ώρα αιχμής, όταν όλοι προσπαθούν να πάνε σε μία από τις πολλές εξόδους ή να έρθουν σε μια από τις πολλές εισόδους για να μπουν στο τρένο τους. Ο καθένας προσπλώνει τη ματιά του στο πού πηγαίνει, αν και η πορεία του προς τα εκεί πιθανότατα δεν θα είναι καθόλου ευθεία. Πρέπει να περάσει ανάμεσα από άλλους ανθρώπους, όλοι οι οποίοι προσπαθούν να κάνουν το ίδιο, αλλάζοντας κατεύθυνση καθώς άλλοι μπαίνουν στον δρόμο τους. Μπορεί να μοιάζει με χάος, αλλά στην πραγματικότητα όλοι φτάνουν στον προορισμό τους χωρίς συγκρούσεις. Εάν έπρεπε κάποια αρχή να πει σε κάθε έναν από τους εκατοντάδες ή χιλιάδες ανθρώπους στον σταθμό ακριβώς πού και πότε να κινηθεί, θα περνούσαν ώρες ή μέρες για να πάει ο οποιοσδήποτε

ποτε οπουδήποτε. Το πρόβλημα παραείναι περίπλοκο για να λυθεί κεντρικά. Αλλά η αυθόρμητη κοινωνία το λύνει εύκολα και σε πραγματικό χρόνο.

Ανεκτικότητα

Η έννοια της ανεκτικότητας

Με αυτόν τον τρόπο, ο κάθε άνθρωπος σε μια ελεύθερη κοινωνία πρέπει να προσαρμοστεί στις δράσεις των άλλων. Επομένως, είναι σημαντικό όλοι να είναι ανεκτικοί έναντι των άλλων, ακόμα και έναντι εκείνων που οι πράξεις ή ο τρόπος ζωής τους τους βρίσκουν αντίθετους ή ακόμα και τους σοκάρουν.

Σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν μπορούμε να εμποδίσουμε κάποιον να κάνει κάτι μόνο και μόνο επειδή δεν μας αρέσει. Θα μπορούσαμε να παρέμβουμε μόνο εάν οι πράξεις του προκαλούν ή είναι πιθανό να προκαλέσουν βλάβη στους άλλους. Ο Τζον Στιούαρτ Μιλ είχε ξεκαθαρίσει ότι αυτό σήμαινε σωματική βλάβη. Αν η «βλάβη» περιελάμβανε πράγματα όπως το σοκ, η ηθική αγανάκτηση ή η ντροπή, τότε σχεδόν κάθε πράξη θα μπορούσε να απαγορευθεί, και δεν θα υπήρχε καθόλου ελευθερία. Σε κάθε περίπτωση, η ηθική αγανάκτηση όσων θα ήθελαν να απαγορεύσουν τη συμπεριφορά, θα συναντούσε την ηθική αγανάκτηση εκείνων που δεν θα ήθελαν να περιοριστεί η ελευθερία τους να την ασκήσουν. Ανεξάρτητα από το πόσο πολυάριθμη ή συναισθηματική θα ήταν η κάθε πλευρά, δεν θα υπήρχε και πάλι αντικειμενικός τρόπος για να αποφασίσει κανείς μεταξύ τους. Και δεδομένου ότι μια ελεύθερη κοινωνία δεν επιτρέπει οι διαφορές να επιλύονται με βία, η κάθε πλευρά πρέπει απλά να ανέχεται τις απόψεις, τη συμπεριφορά και τον τρόπο ζωής της άλλης.

Αυτό δεν είναι το ίδιο με την ηθική αδιαφορία. Ένας γονιός που δεν θα αποθάρρυνε την κακή συμπεριφορά ενός παιδιού, δεν θα ενεργούσε με ανεκτικότητα, αλλά θα παραμελούσε την ηθική παιδεία του παιδιού. Αν οι ενήλικες συμπεριφέρονται με τρόπους που θεωρούμε ότι σοκάρουν, έχουμε απολύτως το δικαίωμα να τους το πούμε και να προσπαθήσουμε να τους πείσουμε να φέρονται διαφορετικά - όχι όμως να τους εξαναγκάσουμε.

Ούτε η ανεκτικότητα είναι το ίδιο πράγμα με τον ηθικό σχετικισμό - την ιδέα ότι όλη η ηθική είναι εξίσου έγκυρη επειδή οι άνθρωποι διαφωνούν για την ηθική και δεν υπάρχει αντικειμενικός τρόπος να επιλέξουν. Έχουμε απολύτως το δικαίωμα να πιστεύουμε ότι οι δικοί μας ηθικοί ή θρησκευτικοί κώδικες είναι καλύτεροι από των άλλων - αλλά όχι να επιβάλλουμε τις ιδέες μας σε οποιονδήποτε άλλον.

Ανεκτικότητα, ετερογένεια και επιλογή

Το να ανεχόμαστε άλλους μπορεί να είναι δύσκολο όταν οι πληθυσμοί γίνονται ολοένα και πιο ετερογενείς. Η μεγαλύτερη ευκολία στα διεθνή ταξίδια, οι λιγότεροι φραγμοί στη μετανάστευση και η πιο παγκοσμιοποιημένη οικονομία μας, είναι μόνο μερικοί από τους λόγους για τους οποίους οι πληθυσμοί πολλών χωρών είναι πολύ πιο ποικιλόμορφοι από ό, τι πριν από μερικές δεκαετίες.

Κάποιοι υποστηρίζουν ότι οι περισσότερες επιλογές θα οδηγήσουν τις διαφορετικές φυλετικές, πολιτιστικές, εθνικές, γλωσσικές ή θρησκευτικές ομάδες να διαχωριστούν ακόμη περισσότερο, πυροδοτώντας εντάσεις που θα υπονομεύσουν την ανεκτικότητα. Για παράδειγμα, οι γονείς μπορεί να θέλουν τα παιδιά τους να μεγαλώνουν με παιδιά της ίδιας φυλής και εάν μπορούν να επιλέξουν τα δικά τους σχολεία, μπορεί να υπάρξουν περισσότερες πιθανότητες διαχωρισμού απ' ό,τι εάν τα παιδιά πρέπει απλά να πάνε στο σχολείο που ορίζεται από τις κρατικές αρχές.

Στην πραγματικότητα, τα σχολεία είναι πιθανό να είναι λιγότερο μικτά όταν το κράτος αποφασίζει σε ποιο σχολείο θα πάνε τα παιδιά, αφού συνήθως θα τα στείλει στο κοντινότερο σχολείο. Και αφού οι άνθρωποι της ίδιας εθνότητας τείνουν να ζουν κοντά ο ένας στον άλλον, ο σχολικός πληθυσμός θα αντανακλά αυτή την απουσία μίξης. Αλλά αν οι γονείς έχουν δικαίωμα επιλογής σχολείου, μπορεί να επιλέξουν σχολεία σε άλλες γειτονιές, ή σχολεία που θα διαλέξουν για κάποιο άλλο χαρακτηριστικό πιο σημαντικό γι' αυτούς από την εθνότητα, όπως οι ακαδημαϊκές, μουσικές ή γλωσσικές δεξιότητες.

Ο εθνικός διαχωρισμός είναι φυσικός, και οι άνθρωποι

τείουν να επιλέγουν τους φίλους και τους συναδέλφους τους από την ίδια ομάδα. Αλλά υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ αυτού και της έλλειψης ανοχής απέναντι σε άλλες κοινότητες. Οι χειρότερες εθνοτικές εντάσεις προκύπτουν σε μέρη όπου κάποιες ομάδες στερούνται τα δικαιώματα και τα προνόμια των άλλων - με άλλα λόγια, όταν παραβιάζονται οι βασικές αρχές μιας ελεύθερης κοινωνίας.

Η φονταμενταλιστική απειλή κατά της ανεκτικότητας

Η μεγαλύτερη απειλή κατά της ανεκτικότητας είναι ο ηθικός, ιδεολογικός ή θρησκευτικός φονταμενταλισμός. Πολλοί άνθρωποι με ισχυρές θρησκευτικές απόψεις, ας πούμε, θεωρούν ότι η ομοφυλοφιλία ή οι προγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις είναι απηδιαστικές, επαίσχυντες, σοκαριστικές ή ανήθικες. Θα μπορούσαν να θεωρήσουν πράγματα όπως την ιεροσουλία, την εικονογράφηση του Θεού, την απάρνηση των θρησκευτικών κειμένων, την απόρριψη του ηθικού κώδικα της θρησκείας ή την προσκόλληση σε κάποια άλλη θρησκεία, ως καθαρό κακό. Αυτό θα τους φαινόταν επαρκής λόγος για να απαγορεύονται και να τιμωρούνται τέτοιες συμπεριφορές.

Όμως, όση απδία ή σοκ και αν προκαλούν οι πράξεις ενός ατόμου σε άλλους, όσο κακές και αν μπορεί να κριθούν βάσει της θρησκείας, κανείς δεν έχει την εξουσία να τις απαγορεύει σε μια ελεύθερη κοινωνία, εκτός, φυσικά, αν βλάπτουν τους άλλους ή αν απειλούν να το κάνουν. Και πάλι, αυτό δεν εμποδίζει τα μέλη μιας θρησκείας να επικρίνουν αυτές τις πράξεις και να καταφέρονται εναντίον τους, ή να αποκλείουν από τη θρησκευτική κοινότητα όσους τις κάνουν - υπό τον όρο ότι τίποτα από αυτά δεν καταλήγει σε εκφοβισμό ή πραγματική βλάβη. Αλλά ούτε επιτρέπει σε κανέναν, συμπεριλαμβανομένων των κυβερνήσεων, να περιορίζει, να λογοκρίνει, να συλλαμβάνει, να φυλακίζει, να βασανίζει, να ακρωτηριάζει, να εξορίζει ή να εκτελεί οποιοδήποτε πρόσωπο ή ομάδα για αυτές τις απόψεις και τις πράξεις.

Τα ιδρυτικά κείμενα πολλών από τις θρησκείες του κόσμου αγκαλιάζουν την ανεκτικότητα, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις οι αρχές τα έχουν ερμηνεύσει διαφορετικά για τους δικούς τους σκοπούς. Ξένες δυνάμεις που καταλάμ-

βαναν μια περιοχή, συχνά καταλάμβαναν και τη θρησκεία της, εκτρέποντας τους ηθικούς και δικαστικούς κώδικές της ώστε να δικαιολογούν και να εξυπηρετούν την δική τους εξουσία. Κάποιες ολοκληρωτικές κυβερνήσεις επιχειρήσαν να καταπνίξουν εξ ολοκλήρου τη θρησκεία, θεωρώντας την ως αντίπαλο της δικής τους ιδεολογίας και εξουσίας. Αλλά δεν έχει σημασία σε μια ελεύθερη κοινωνία εάν ο εν λόγω φονταμενταλισμός είναι θρησκευτικός ή ιδεολογικός. Δεν δίνει και πάλι κανένα δικαίωμα για καταναγκασμό αυτών των οποίων οι πράξεις, η ηθική, η θρησκεία ή η ιδεολογία είναι διαφορετικές.

Πολιτική ορθότητα

Υπάρχει μια πιο αδιόρατη απειλή για την ανεκτικότητα: η πολιτική ορθότητα. Αυτό συμβαίνει όπου ασκείται κοινωνική και πολιτική πίεση στα άτομα για να δεχτούν τις στάσεις και τις απόψεις κάποιας επικρατούσας ελίτ. Συνήθως, όσοι δεν συμφωνούν με την επικρατούσα άποψη παρουσιάζονται στρεβλά ως διαταραγμένοι ή κακοί, με απώτερο στόχο να αμαυρωθούν και οι απόψεις τους ως διαταραγμένες ή κακές. Αυτό επιτρέπει να απορρίπτονται βολικά οι εν λόγω απόψεις αντί να συζητούνται. Υπονοεί επίσης ότι οι απόψεις της ελίτ είναι πιο στέρεες από ό,τι πραγματικά είναι.

Αυτή η διαδικασία βασίζεται σε μια λεπτή μορφή καταναγκασμού, στην οποία οι άνθρωποι με διαφορετικές απόψεις απαξιώνονται ώστε να δυσκολεύεται η ζωή τους στην κοινωνία. Για παράδειγμα, ακαδημαϊκοί που αμφισβητούν τα αποδεικτικά στοιχεία για την ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή ενδέχεται να στερηθούν κάποια δουλειά ή κάποια προαγωγή στα πανεπιστήμια. Σε μια ελεύθερη κοινωνία, οι εργοδότες δεν είναι, φυσικά, υποχρεωμένοι να προσλαμβάνουν ανθρώπους με τους οποίους διαφωνούν· ούτε τα μέσα ενημέρωσης υποχρεούνται να μεταδίδουν αμφιλεγόμενες θεωρίες. Όμως, εκεί που τα εκπαιδευτικά ιδρύματα ή τα μέσα ενημέρωσης είναι κρατικά μονοπώλια ή σχεδόν μονοπώλια, αυτός ο αποκλεισμός ατόμων με μειοψηφικές απόψεις ισοδυναμεί με πραγματικό καταναγκασμό.

Ανεκτικότητα και αναζήτηση της αλήθειας

Η ανεκτικότητα σε μια ελεύθερη κοινωνία υπερβαίνει κατά πολύ την ανεκτικότητα στις θρησκευτικές ή ιδεολογικές διαφορές. Για παράδειγμα, περιλαμβάνει την ελευθερία έκφρασης - σε ομιλία, γραφή, μετάδοση ή σε οποιοδήποτε άλλο μέσο - που με τη σειρά της συνεπάγεται την απουσία λογοκρισίας.

Μερικοί μπορεί να θεωρούν έναν κόσμο χωρίς λογοκρισία βαθιά ανησυχητικό. Πολλοί μπορεί να σοκάρωνταν βαθιά από τις λέξεις, τις εικόνες, τα επιχειρήματα και τις ιδέες που θα μπορούσαν να εμφανιστούν σε έναν τόσο ελεύθερο κόσμο. Αλλά σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν έχουμε κανένα δικαίωμα να εμποδίζουμε την ελευθερία του λόγου και να απαγορεύουμε τις απόψεις των ανθρώπων, ακόμα κι αν όλοι μας σχεδόν διαφωνούμε με αυτό που λέγεται, ή το βρίσκουμε προσβλητικό ή ανήθικο.

Φυσικά, υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες πρέπει να περιοριστεί η ελευθερία του λόγου, αν αυτό που λέγεται προκαλεί κίνδυνο σε άλλους - όπως αν φωνάζει κάποιος «Φωτιά!» σε ένα γεμάτο θέατρο. Θα ήταν νόμιμο να τιμωρήσουμε κάποιον που έκανε απερίσκεπτα άλλους ανθρώπους να κινδυνέψουν να τραυματιστούν, όπως στην προκειμένη περίπτωση. Ομοίως, προστατεύουμε τα παιδιά από τα λόγια ή τις εικόνες που πιστεύουμε ότι θα μπορούσαν να τα διαφθείρουν. Μπορεί να μην επιτρέπουμε διαφημιστικές αφίσες για ναρκωτικά. Μπορεί, φερ' είπειν, να αναρτώνται κοντά σε σχολεία. Και είναι καλό να δίνουμε στους ανθρώπους πληροφορίες - όπως κατηγοριοποιήσεις ταινιών - έτσι ώστε να μην πέφτουν άθελά τους πάνω σε πράγματα που θα τους ενοχλήσουν.

Κάτι τέτοιο είναι πολύ διαφορετικό από την άμεση λογοκρισία, από την παρεμπόδιση της μετάδοσης συγκεκριμένων λέξεων, εικόνων, επιχειρημάτων και ιδεών. Σε μια πραγματικά ελεύθερη κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει τέτοια λογοκρισία, διότι μια ελεύθερη κοινωνία βασίζεται στους ανοιχτούς ορίζοντες και την επιλογή. Οι άνθρωποι πρέπει να γνωρίζουν τις επιλογές που έχουν στη διάθεσή τους για να επιλέγουν ορθολογικά και να δοκιμάζουν νέες ιδέες που θα μπορούσαν να βελτιώσουν το

μέλλον όλων. Η λογοκρισία αποκλείει τις εναλλακτικές και τις επιλογές, και έτσι μας στερεί την πρόοδο.

Ούτε μπορούμε να εμπιστευόμαστε τους λογοκριτές. Η αλήθεια και η εξουσία είναι δύο διαφορετικά πράγματα. Οι κυβερνώντες μπορεί να έχουν τους δικούς τους λόγους - όπως την αυτοσυντήρηση - για την απαγόρευση μετάδοσης κάποιων ιδεών. Αλλά ακόμα κι αν οι λογοκριτές νοιάζονται πραγματικά για το συμφέρον του λαού, δεν είναι αλάνθαστοι. Δεν έχουν κανένα μονοπώλιο της σοφίας, καμία ιδιαίτερη γνώση του τι είναι αληθινό και τι δεν είναι. Μόνο ο διάλογος, τα επιχειρήματα και η εμπειρία το καθορίζουν αυτό. Οι λογοκριτές μπορεί να καταστήλουν την αλήθεια απλά κατά λάθος. Δεν μπορούν ποτέ να είναι σίγουροι αν καταπνίγουν ιδέες που τελικά θα αποδειχθούν σωστές. Κάποιες ιδέες μπορεί να είναι ως επί το πλείστον λανθασμένες αλλά να περιέχουν όμως και ένα ποσοστό αλήθειας, το οποίο η συζήτηση μπορεί να αναδείξει. Η αλήθεια άλλων ιδεών μπορεί να γίνει εμφανής μόνο με την πάροδο του χρόνου.

Ο τρόπος με τον οποίο θα διασφαλίσουμε ότι δεν θα καταπνίξουμε τις πραγματικές και χρήσιμες ιδέες, είναι να επιτρέψουμε να προβάλλονται όλες οι ιδέες, με την πεποίθηση ότι τα πλεονεκτήματα ή οι αδυναμίες τους θα αποκαλυφθούν με τον διάλογο. Αυτό σημαίνει να επιτρέπεται στους ανθρώπους να υποστηρίζουν την άποψή τους ακόμη και σε θέματα που η πλειοψηφία τα αντιμετωπίζει ως βεβαιότητες. Η αλήθεια μπορεί να ενισχυθεί μόνο μέσα από την αμφισβήτηση. Αυτός ήταν ο λόγος που από το 1587 έως το 1983, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία όριζε έναν «συνήγορο του διαβόλου» για να παρουσιάσει τα επιχειρήματα κατά της αγιοποίησης κάποιου που προτεινόταν για αυτό το σκοπό.. Είναι χρήσιμο να θέτουμε τις πεποιθήσεις μας υπό αμφισβήτηση. Αν πιστεύουμε ότι οι άλλοι κάνουν λάθος στις απόψεις τους, αυτές οι απόψεις πρέπει να εκτεθούν και να καταρριφθούν, όχι να απαγορευτούν.

Από την εποχή του Σωκράτη, η ιστορία βρίθει από παραδείγματα ανθρώπων που έχουν διωχθεί για τις απόψεις τους. Τέτοιοι διωγμοί συχνά αναγκάζουν τους ανθρώπους να σιωπούν, παρότι οι ιδέες τους στη συνέχεια δικαιώνονται. Ο Νίκολας Κοπέρνικος, φοβούμενος την οργή της Ρωμαιοκαθολικής

Εκκλησίας, δεν δημοσίευσε την επαναστατική θεωρία του ότι οι πλανήτες περιστρέφονταν γύρω από τον ήλιο παρά μόλις πριν από το θάνατό του το 1543. Ο Γαλιλαίος Γαλιλέι, που ακολούθησε, δικάστηκε από την Ιερά Εξέταση και πέρασε την υπόλοιπη ζωή του υπό κατ' οίκον περιορισμό. Αυτός ο εκφοβισμός καταστέλλει την αλήθεια, τον διάλογο και την πρόοδο. Βλάπτει την κοινωνία, όπως και τους αιρετικούς που διώκονται.

Εάν αποδεχόμαστε απλώς τις επικρατούσες ιδέες χωρίς να επιτρέπουμε κανέναν αντίλογο, οι τελευταίες στηρίζονται σε μια πολύ επισφαλή βάση. Η αποδοχή τους δεν τίθεται υπό κρίση. Γίνονται κοινοτοπίες, παρά ουσιαστικές αλήθειες. Και όταν νέες ιδέες καταφέρνουν τελικά να τρυπήσουν το τείχος της απαγόρευσης, το πιθανότερο είναι να το κάνουν με βία και αναταραχή.

Μπορεί να ενοχλούμαστε όταν οι άνθρωποι λένε πράγματα με τα οποία διαφωνούμε εντελώς, εκφράζουν ιδέες που πιστεύουμε ότι είναι βαθιά λανθασμένες, κάνουν πράγματα που θεωρούμε βαθιά σοκαριστικά, ή περιφρονούν, ακόμα, τις ηθικές και θρησκευτικές μας πεποιθήσεις. Αλλά η ανοχή μας σε αυτά τα πράγματα δείχνει την αφοσίωσή μας στην ελευθερία και την πεποίθησή μας ότι κάνουμε μεγαλύτερη πρόοδο και ανακαλύπτουμε γρηγορότερα νέες αλήθειες, όταν επιτρέπουμε σε διαφορετικές ιδέες να συζητούνται αντί να καταστέλλονται.

Απαγορεύσεις

Θα ήμασταν έξαλλοι εάν πολλά από τα πράγματα που απολαμβάνουμε στην καθημερινή μας ύπαρξη απαγορεύονταν. Δυστυχώς, πολλά από αυτά ήδη απαγορεύονται.²⁷

Ο κανόνας της μη βλάβης λέει ότι δεν έχουμε κανένα δικαίωμα να εμποδίζουμε πράξεις εκτός εάν βλάπτουν ή ενδέχεται να βλάψουν άλλους. Αλλά πολλές δραστηριότητες απαγορεύονται με το σκεπτικό ότι βλάπτουν αυτούς που τις κάνουν. Αυτός είναι ο συλλογισμός πίσω από τις απαγορεύσεις που αφορούν τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, το κάπνισμα, το αλκοόλ

27. Για μία εξαιρετική συζήτηση για τις απαγορεύσεις, βλ. *John Meadowcroft (επιμ.), Prohibitions, Institute of Economic Affairs, London, 2008.*

και πολλά άλλα. Το πρόβλημα είναι ότι η δικαιολόγηση της προστασίας των ανθρώπων από το να βλάψουν τους εαυτούς τους θα επέτρεπε την απαγόρευση σχεδόν οποιασδήποτε δραστηριότητας. Είναι πάρα πολύ εύκολο να υποστηρίξουμε ότι οι άνθρωποι βλάπτονται ή τίθενται σε κίνδυνο από την κατανάλωση ζαχαρωδών ποτών, την κατανάλωση λιπαρών τροφίμων, τη συμμετοχή τους σε επικίνδυνα αθλήματα, την πορνεία ή την ομοφυλοφιλία, τη λατρεία μιας διαφορετικής θρησκείας ή την αμφισβήτηση της εξουσίας. Δεδομένου του αριθμού των ανθρώπων που υποστηρίζουν ακριβώς αυτά τα πράγματα, μόλις καθεί η αρχή, δεν θα χρειαστεί πολύς χρόνος για την καταστολή της ίδιας της ελευθερίας.

Οι απαγορεύσεις έχουν συχνά πρακτικώς επιζήμια αποτελέσματα. Οδηγώντας τη ζήτηση για κάποια πράγματα στην παρανομία, γίνεται πιο δύσκολη η παρακολούθηση και ο έλεγχος τους, και μπορεί να αναλάβουν εγκληματίες να τα προσφέρουν. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, ακόμα ταλαιπωρούνται από την παρουσία μιας εγκληματικής μαφίας που απέκτησε δύναμη κατά τα χρόνια της Ποτοαπαγόρευσης πριν από έναν αιώνα, όταν η προμήθεια αλκοόλ ήταν ποινικό αδίκημα. Η συνεχιζόμενη απαγόρευση των τυχερών παιχνιδιών και της πορνείας στις περισσότερες περιοχές των ΗΠΑ έχει ενισχύσει περαιτέρω τέτοια εγκληματικά στοιχεία, τα οποία με μεγάλη χαρά παρέχουν αυτές τις υπηρεσίες για να καλύψουν τη ζήτηση.

Οι απαγορεύσεις κάνουν επίσης πιο δύσκολο για τους ανθρώπους να κατανοήσουν τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς τους. Εξακολουθούν να ζητάνε ναρκωτικά, αλλά αν τα ναρκωτικά είναι παράνομα, γίνεται δυσκολότερο να ενημερωθούν σωστά για τους κινδύνους τους. Είναι επίσης δύσκολο για τους χρήστες να ελέγχουν την ποιότητα αυτού που αγοράζουν. Γίνεται δύσκολο για τους εξαρτημένους από τα ναρκωτικά να αναζητούν ιατρική ή κοινωνική βοήθεια, δεδομένου ότι αν το κάνουν, ομολογούν τη δική τους εγκληματικότητα. Και εκτίθενται και σε άλλους κινδύνους, όπως το AIDS που μεταδίδεται με τις μη αποστειρωμένες βελόνες, επειδή το παράνομο των ναρκωτικών καθιστά αδύνατη τη χρήση τους σε ασφαλές περιβάλλον. Το αποτέλεσμα είναι ότι

μεγάλο μέρος, αν όχι το μεγαλύτερο, της βλάβης που προκαλούν τα ναρκωτικά οφείλεται στο γεγονός ότι είναι παράνομα.²⁸

Απαγορεύσεις σαν αυτές ποινικοποιούν κατά τα άλλα έντιμους ανθρώπους που δεν βλέπουν κανένα κακό στη χρήση ουσιών για ψυχαγωγία, στον τζόγο, ή στην κατανάλωση αλκοόλ στο σπίτι με φίλους, τίποτα από τα οποία δεν βλάπτει άλλους ανθρώπους. Και έχοντας αφηφήσει τον νόμο με ασήμαντα αδικήματα, μπορεί να διακινδυνεύσουν να διαπράξουν πιο σοβαρά και δυνητικά επιβλαβή.

Ερώτηση: Δεν πρέπει να προστατεύουμε τους ανθρώπους από τον εαυτό τους;

Όχι. Θέλετε να σας «προστατεύουν» από τον εαυτό σας; Η πιστεύετε ότι πρέπει να παίρνετε τις δικές σας αποφάσεις για το πώς να ζήσετε τη ζωή σας; Το να επιτρέπουμε στις κυβερνήσεις να αποφασίζουν τι είναι καλό και τι είναι κακό για εμάς είναι αναποτελεσματικό: είμαστε σε πολύ καλύτερη θέση από απόμακρους αξιωματούχους να κρίνουμε τα ρίσκα που παίρνουμε. Και είναι επικίνδυνο: οι κυβερνήσεις μπορεί να ξεκινήσουν απαγορεύοντας πράγματα που όλοι συμφωνούν ότι είναι επιβλαβή, αλλά άπαξ και γίνει αποδεκτή η αρχή της απαγόρευσης, μπορεί να απαγορεύσουν τα πάντα.

Πρέπει να μας εμποδίζουν να σνιφάρουμε κοκαΐνη, να καπνίζουμε τσιγάρα, να πίνουμε αλκοόλ, να τρώμε λιπαρά φαγητά ή να πίνουμε ζαχαρούχα ποτά; Πρέπει να αναγκάζομαστε από το νόμο να ασκούμαστε, να εγκαταλείψουμε επικίνδυνα αθλήματα και να πηγαίνουμε στην εκκλησία; Πρέπει να μας εμποδίζουν να διαβάζουμε «επικίνδυνα» βιβλία ή να επικρίνουμε τους ηγέτες μας; Η απάντηση σε μια ελεύθερη κοινωνία είναι όχι. Αν κάποιος προσβάλλουν τα ήθη μας ή κάνουν κάτι επικίνδυνο, πρέπει να τους το πούμε. Αλλά όσο δεν κάνουν κακό σε κανέναν άλλο, δεν έχουμε κανένα δικαίωμα να τους σταματήσουμε.

28. Επάνω σε αυτό το θέμα, βλ. Milton Friedman and Rose Friedman, *Capitalism and Freedom*, Chicago University Press, Chicago, IL, 1962.

Οι απαγορεύσεις δεν λειτουργούν σχεδόν ποτέ. Η απαγόρευση του αλκοόλ στις Ηνωμένες Πολιτείες απλώς οδήγησε την κατανάλωση στην παρανομία όπου δεν μπορούσε να ελεγχθεί. Οι αυστηροί νόμοι περί ναρκωτικών και οι βαριές κυρώσεις για την εμπορία ναρκωτικών σε όλο τον κόσμο δεν εμπόδισαν το εμπόριο, το οποίο υπολογίζεται σε πολλές εκατοντάδες δισεκατομμύρια δολάρια.

Η προσπάθεια εξάλειψης μιας συνθιτισμένης συμπεριφοράς είναι μάταιη. Και είναι και απειλή για την ελευθερία, γιατί, για να έχει οποιοδήποτε αποτέλεσμα, είναι απαραίτητος ένας μηχανισμός μαζικής παρακολούθησης και επιβολής. Κάτι τέτοιο απλώς εκτρέπει τους πόρους επιβολής του νόμου από τη διερεύνηση και δίωξη πραγματικά επικίνδυνων αδικημάτων. Δημιουργεί επίσης ευκαιρίες για διαφθορά στην αστυνομία και στα δικαστήρια· μολονότι η βλάβη που προκαλείται στους άλλους από τον τζόγο ή τη χρήση ουσιών είναι ελάχιστη, οι κυρώσεις μπορεί να είναι μεγάλες, γεγονός που επιτρέπει στους δημόσιους λειτουργούς να αποσπούν μεγάλα ποσά από τους εμπλεκόμενους για να δωροδοκούνται.

Δημόσια και ιδιωτική συμπεριφορά

Οι κανόνες μιας ελεύθερης κοινωνίας διέπουν τη δημόσια συμπεριφορά - πώς συμπεριφέρονται οι άνθρωποι σε σχέση με τους άλλους. Όμως η ιδιωτική συμπεριφορά - που αφορά μόνο το συγκεκριμένο άτομο - παραμένει στην ιδιωτική σφαίρα. Γίνεται νομικό ζήτημα μόνο εάν προκαλεί βλάβη στους άλλους.

Ωστόσο, σε μια ελεύθερη κοινωνία πρέπει να προσέχουμε πολύ ώστε η πραγματική βλάβη ή ο κίνδυνος βλάβης να είναι αληθινά. Πρέπει να επιτρέπεται στους ανθρώπους να πωλούν δηλητήρια; Δεδομένου ότι τα δηλητήρια έχουν πολλές χρήσεις που δεν κάνουν ζημιά στους ανθρώπους, θα μπορούσε να προκληθεί μεγαλύτερη βλάβη απαγορεύοντας την πώλησή τους παρά επιτρέποντάς την. Ίσως πρέπει να καταγράφονται τα ονόματα εκείνων που πουλάνε και αγοράζουν δηλητήρια, έτσι ώστε οι υπαίτιοι δηλητηριάσεων

να γνωρίζουν ότι είναι πιθανόν να εντοπιστούν, αλλά τίποτα περισσότερο από αυτό.²⁹

Πρέπει να υπάρχει κανόνας κατά της δημόσιας μέθης; Ή κατά της λειτουργίας πορνείων ή καταστημάτων τζόγου; Ναι, αν προκαλούν βία, γι 'αυτό σε πολλές χώρες παίρνουν άδεια. Αλλά, ως επί το πλείστον, οι δραστηριότητες αυτές αφορούν μόνο τους ενδιαφερόμενους. Άλλοι άνθρωποι μπορεί να αδιάζουν με τη σκέψη τους και μόνο, αλλά αν επιτρέψουμε να απαγορευτούν οι δραστηριότητες για άλλους λόγους πέρα από την αντικειμενική βλάβη που προκαλείται σε άλλους ανθρώπους, όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες κινδυνεύουν από τους ηθικολόγους.

Πρέπει να επιτρέπεται στους ανθρώπους να κάνουν εμπόριο στις θρησκευτικές αργίες; Ή να είναι πολυγαμικοί; Είναι δική τους δουλειά, όχι δική μας· δεν κάνει κακό σε κανέναν άλλο. Οι νόμοι μιας ελεύθερης κοινωνίας υπάρχουν για να διατηρούν και να διευρύνουν την ελευθερία των ατόμων, όχι για να επιβάλλουν την ηθική κάποιων σε κάποιους άλλους.

Παρόλα αυτά, σε μια ελεύθερη κοινωνία επιτρέπεται στους ανθρώπους να καθορίζουν τους δικούς τους κανόνες για την ιδιοκτησία τους, υπό τον όρο ότι δεν παραβιάζεται ο κανόνας της μη βλάβης. Σε πολλές χώρες, κάποιοι δημόσιοι χώροι (όπως τα εμπορικά κέντρα) είναι ιδιωτικοί και δεν ελέγχονται από τις κρατικές αρχές. Έτσι, το 2005, το εμπορικό κέντρο Μπλουγουότερ [Bluewater] στη νοτιοανατολική Αγγλία απαγόρευσε τη βωμολοχία, το κάπνισμα, τη διανομή φυλλαδίων και τα ρούχα που καλύπτουν το πρόσωπο (όπως κουκούλες). Στο Μπούρνβιλ [Bournville], στην κεντρική Αγγλία, τη βιομηχανική πόλη που δημιούργησε ο σοκολατοποιός Τζορτζ Κάντμπουρι [George Cadbury] και διευθύνεται από ιδιωτικό τραστ που παραμένει πιστό στις αρχές του, απαγορεύεται η ελεύθερη πώληση αλκοόλ. Δεδομένου ότι το Μπλουγουότερ

29. Βλ. πάνω σ'αυτό και στο επόμενο θέμα: *John Stuart Mill, On Liberty, 1859, στο John Stuart Mill, On Liberty and other Essays, Oxford University Press, Oxford, 2008.*

και το Μπούρνβιλ είναι ιδιωτικά, οι απαγορεύσεις που θέτουν είναι απολύτως εντός των δικαιωμάτων τους.

Το πρόβλημα του αλτρουισμού

Πολλοί άνθρωποι ενοχλούνται από τη σκέψη ότι οι ελεύθερες κοινωνίες και οι ελεύθερες οικονομίες λειτουργούν με βάση το ατομικό συμφέρον των εμπλεκομένων. Θα προτιμούσαν έναν κόσμο καθοδηγούμενο αντ' αυτού από τον αλτρουισμό - ένα ανιδιοτελές ενδιαφέρον για τα συμφέροντα και την ευτυχία των άλλων. Αλλά κάτι τέτοιο οδηγεί σε ακόμα περισσότερα προβλήματα από αυτά που λύνει.³⁰

Δεν υπάρχει οδηγός βοήθειας

Κατ' αρχάς, πώς μπορούμε ποτέ να ξέρουμε τι είναι προς το συμφέρον των άλλων; Δεν έχουμε άμεση πρόσβαση στο μυαλό και στις αξίες τους. Αν προσπαθούσαμε να κάνουμε ό, τι ήταν προς το συμφέρον τους, θα κάναμε σίγουρα τεράστια λάθη. Όποιος έχει λάβει ποτέ του ένα εντελώς ακατάλληλο δώρο γενεθλίων, γνωρίζει πως ακόμα και η οικογένεια ή οι φίλοι του μπορεί να μην ξέρουν καλά τα γούστα ενός ανθρώπου. Η κουλτούρα της προσφοράς φαίνεται να αποτελεί αναποτελεσματική βάση για τη λειτουργία μιας ολόκληρης κοινωνίας.

Είναι επίσης δύσκολο να δυσανασχετήσουμε με πράγματα που μας δίνουν άλλοι. Δεχόμαστε δώρα με φαινομενική ευγνωμοσύνη, ακόμα και αν τα σιχαινόμαστε. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι σε μια αλτρουιστική κοινωνία δεν θα μάθουν ποτέ τι ακριβώς θέλουν οι άλλοι. Αυτό έρχεται σε πλήρη αντίθεση με μια οικονομία που βασίζεται στο ατομικό συμφέρον, όπου εάν οι πελάτες δεν παίρνουν ακριβώς αυτό που θέλουν από έναν προμηθευτή, το λένε, και απειλούν να αγοράσουν από κάποιον άλλον. Το ατομικό συμφέρον κάνει τους προμηθευτές να επικεντρώνονται στο να δίνουν στους ανθρώπους τα σωστά προϊόντα όσο το δυνατόν φθηνότερα.

30. Για μια πληρέστερη εξήγηση, βλ. Mao Yushi, 'The paradox of morality' στο 'The Morality of Capitalism' του Tom G. Palmer, Students for Liberty and Atlas Foundation, Arlington, VA, 2011.

Ο αλτρουισμός παράγει σύγκρουση

Εάν η σκόπιμη προσπάθεια να βοηθήσουμε τους άλλους ήταν αυτό που ενθάρρυνε τις επιχειρηματικές συναλλαγές, θα υπήρχε η ίδια μεγάλη ένταση μεταξύ αγοραστών και πωλητών με αυτή που υπάρχει στον σημερινό κόσμο του ατομικού συμφέροντος. Οι αγοραστές θα ζητούσαν υψηλότερες τιμές προκειμένου να ωφεληθούν οι πωλητές. Οι πωλητές θα έριχναν χαμηλά τις τιμές για να μεγιστοποιήσουν το όφελος για τους αγοραστές. Αυτή θα ήταν απλώς η αντεστραμμένη εικόνα αυτού που συμβαίνει σήμερα.

Σε μια οικονομία της αγοράς, οι ιδιοτελείς άνθρωποι βρίσκονται σε σύγκρουση μεταξύ τους, αλλά μπορούν να επιλύουν τις συγκρούσεις τους με διαπραγμάτευση. Αν το μόνο κίνητρο ήταν το όφελος των άλλων, δεν θα υπήρχε τρόπος επίλυσης των συγκρούσεων. Κάθε αλτρουιστής θα επέμενε να κάνει το καλύτερο για τον άλλον. Αφού κανένας δεν θέλει να κερδίσει από τη συμφωνία, το επειγόν των δικών τους αναγκών δεν θα τους βοηθούσε να συμφωνήσουν.

Ατομικό συμφέρον και κόστος-όφελος

Το ατομικό συμφέρον κάνει τους παρόχους - και τους πελάτες τους - να εξασφαλίζουν ότι τα οφέλη μιας συναλλαγής υπερβαίνουν το κόστος της. Ένας αλτρουιστής προμηθευτής που εργάστηκε χωρίς ανταμοιβή, θα έστελνε ένα πολύ παραπλανητικό μήνυμα σε όλους - το μήνυμα ότι ο χρόνος και η τεχνογνωσία τους έχουν μηδενικό κόστος. Οι πελάτες, λαμβάνοντας αυτό το σήμα στην ονομαστική του αξία, σύντομα θα κατέκλυζαν τους προμηθευτές με τη ζήτησή τους. Οι προμηθευτές δεν θα είχαν κανένα τρόπο να αρνηθούν την παροχή μιας υπηρεσίας, ακόμη και αν το κέρδος ήταν οριακό ή μικρότερο του κόστους.

Οι τσαγκάρηδες, για παράδειγμα, θα έβλεπαν ατέλειωτες ουρές ανθρώπων με παπούτσια για επισκευή. Στην οικονομία της αγοράς του ατομικού συμφέροντος, οι επαγγελματίες αυτοί θα έλεγαν στους πελάτες τους ευθαρσώς ότι τα παπούτσια τους δεν αξίζουν να επισκευαστούν· ή αλλιώς θα όριζαν μια τιμή τόσο υψηλή, ώστε ο πελάτης θα αποφάσιζε να μην ασχοληθεί.

Η αγορά διαχειρίζεται τη ζήτηση και εστιάζει την προσπάθεια σε αυτό που πραγματικά αξίζει.

Σε έναν αλτρουιστικό κόσμο, οι άνθρωποι θα έσπευδαν να βοηθήσουν τους γείτονες με κάθε είδους δουλειές - να χτίσουν ένα σπίτι, ας πούμε. Αλλά σε πρακτικό και οικονομικά αποδοτικό επίπεδο, θα ήταν ίσως καλύτερο για τον γείτονα να προσλάβει έναν επαγγελματία οικοδόμο, αντί να βασιστεί στην ανειδίκευτη εργασία των φίλων. Η απώλεια μεγαλώνει από το γεγονός ότι αυτοί οι γείτονες θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν τα ταλέντα τους πιο αποτελεσματικά σε άλλες εργασίες. Η αγορά ενθαρρύνει τους ανθρώπους να θέτουν τον χρόνο και τις δεξιότητές τους εκεί που αξίζουν περισσότερο.

Η ηθική της αγοράς

Το γεγονός ότι η οικονομία της ελεύθερης αγοράς βασίζεται στο ατομικό συμφέρον, δεν την καθιστά ανήθικη. Στις αγορές, οι άνθρωποι μπορούν να ευημερούν μόνο σε συνεργασία με άλλους, παρέχοντας τα πράγματα που εκείνοι θέλουν. Η αντικοινωνική συμπεριφορά τιμωρείται: γιατί κάποιος να συναλλαχθεί με έναν αγενή μισάνθρωπο, όταν υπάρχουν πολλοί πιο ευχάριστοι άνθρωποι πρόθυμοι να συνεργαστούν;

Υπάρχουν επίσης κανόνες για να διασφαλίζουν ότι οι αγορές λειτουργούν ομαλά χωρίς καταναγκασμό. Αλλά οι επίσημοι κανόνες δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Οι αγορές αναπόφευκτα βασίζονται στην εμπιστοσύνη και ανταμείβουν εκείνους που έχουν τη φήμη ότι είναι φερέγγυοι και αξιόπιστοι. Αν και η κινητήρια δύναμη είναι το ατομικό συμφέρον, οι αγορές προάγουν μια αμοιβαία επωφελή ηθική.

Ερώτηση: Δεν πρέπει να ελέγχουμε τις τιμές ώστε οι φτωχοί να μπορούν να αγοράζουν πράγματα;

Όχι. Οι τιμές είναι σήματα σπανιότητας. Μας λένε πού υπάρχουν πλεονάσματα και ελλείψεις. Λένε στους παραγωγούς ότι χρειάζονται περισσότερα προϊόντα και

στους καταναλωτές ότι πρέπει να αγοράσουν λιγότερα ή να αναζητήσουν εναλλακτικές λύσεις. Οι έλεγχοι τιμών καταστέλλουν αυτά τα σήματα, με αποτέλεσμα η ζήτηση να υπερβαίνει την προσφορά και να υπάρχουν ελλείψεις. Αυτό οδηγεί συνήθως στη διανομή με δελτίο των προϊόντων εν ανεπαρκεία, η οποία είναι ακόμη λιγότερο αποτελεσματική.

Ένα παράδειγμα είναι οι έλεγχοι των ενοικίων που σχεδιάστηκαν για να κάνουν τη στέγαση προσιτή. Στην πραγματικότητα, κάνουν τη στέγαση χειρότερη ή μη διαθέσιμη, καθώς οι ιδιοκτήτες αποφασίζουν ότι τα ενοίκια που παίρνουν δεν αξίζουν τον κόπο, και αποσύρουν τα ακίνητά τους από την αγορά ενοικίασης.

Αν κάποιος δεν μπορεί να αντεπεξέλθει στα βασικά, η καλύτερη λύση είναι να μην παρεμβαίνουμε στον μηχανισμό της αγοράς αλλά να τους δίνουμε χρήματα - είτε μέσω ιδιωτικών φιλανθρωπικών οργανώσεων, είτε μέσω ενός χρηματοδοτούμενου από φόρους συστήματος ελάχιστου εισοδήματος. Τότε θα μπορούν να αγοράσουν αυτά τα πράγματα στην ίδια αποτελεσματική και ανταγωνιστική αγορά όπως όλοι οι άλλοι.

Εταιρική κοινωνική ευθύνη

Πολλοί άνθρωποι θέλουν τις επιχειρήσεις να ενεργούν πιο ηθικά και προωθούν την «εταιρική κοινωνική ευθύνη». Πολύς μεγάλες διεθνείς επιχειρήσεις δημοσιεύουν πλέον επίσημες εκθέσεις που εξηγούν τι κάνουν για να είναι καλοί πολίτες.

Όμως, μόνο τα άτομα μπορούν να είναι υπεύθυνα ή ανεύθυνα, ηθικά ή ανήθικα. Οι ομάδες δεν έχουν ξεχωριστή δική τους ηθική. Μια χώρα, μια πόλη, μια φυλή, μια λέσχη ή μια εταιρεία δεν μπορεί να είναι ηθική ή ανήθικη - μόνο τα μεμονωμένα μέλη της. Βεβαίως, θα θέλαμε οι ηγέτες των επιχειρήσεων να οικοδομούν μια ηθική κουλτούρα στους οργανισμούς τους. Αλλά η ηθική και η ευθύνη εκφράζονται

σε δράσεις και οι δράσεις αναλαμβάνονται από άτομα, όχι από ομάδες.

Το κίνημα για την εταιρική κοινωνική ευθύνη είναι στην πραγματικότητα μια προσπάθεια να μετακυλιστεί το κόστος των προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας στις επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις προσπαθούν να δείξουν πόσο υπεύθυνες είναι χρηματοδοτώντας τοπικές σχολές, δράσεις της κοινότητας και ούτω καθεξής. Μπορεί επιχειρηματικά να έχει νόημα να το κάνουν: εξάλλου, πρέπει να βρίσκουν προσωπικό από τις τοπικές σχολές, και μια καλή σχέση μαζί τους θα μπορούσε να κάνει ευκολότερη τη διαδικασία προσλήψεων. Αλλά αυτό πρέπει να είναι μια επιχειρηματική απόφαση που γίνεται πρόθυμα από τα στελέχη και τους μετόχους, όχι κάτι που τους επιβάλλεται στο όνομα της ηθικής.

Εάν οι επιχειρήσεις ήταν πραγματικά ανταγωνιστικές, σε καμία περίπτωση δεν θα υπήρχαν διαθέσιμα χρήματα για την υποστήριξη τοπικών πρότζεκτ που δεν θα εξυπηρετούσαν τις εμπορικές προοπτικές της επιχείρησης. Εάν οι επιχειρήσεις έχουν χρήματα να διαθέσουν για τέτοια πρότζεκτ, το γεγονός αυτό είναι ένδειξη ότι η αγορά δεν λειτουργεί (για παράδειγμα, οι κρατικές ρυθμίσεις προστατεύουν τις επιχειρήσεις από τον ανταγωνισμό). Σε μια πραγματικά ανταγωνιστική αγορά, οι επιχειρήσεις αυτές θα έχαναν έναντι κάποιων άλλων που θα απέρριπταν τα τοπικά προγράμματα βιτρίνας και θα κρατούσαν τα κέρδη τους. Ούτε οι επιχειρηματίες είναι ιδιαίτερα καλοί στο να διασφαλίζουν ότι τα χρήματα που αφιερώνουν σε κοινοτικά προγράμματα έχουν στην πραγματικότητα ξοδευτεί καλά. Θα ήταν προτιμότερο να επικεντρωθούν στον βασικό τους ρόλο να βγάζουν κέρδη παρέχοντας τα αγαθά και τις υπηρεσίες που θέλουν πραγματικά οι άνθρωποι, πράγμα που θα δημιουργούσε με τη σειρά του τον γενικό πλούτο που κάνει τη φιλανθρωπία προσιτή.

8. ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Μετανάστευση και τεχνολογία

Ένας κόσμος που ανοίγεται

ΟΙ ΚΑΠΟΤΕ απομακρυσμένες γωνιές του πλανήτη δεν είναι πλέον απομακρυσμένες. Η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, το διαδίκτυο και άλλες μορφές επικοινωνίας φέρνουν κοντά μας άλλους πολιτισμούς, τρόπους ζωής, φυλές, ανθρώπους, χώρες και συστήματα διακυβέρνησης. Τα αεροπορικά ταξίδια και η ταχύτερη χερσαία μεταφορά κάνουν εύκολο για τον καθένα να επισκεφτεί περισσότερα μέρη.

Αυτό έχει κάνει δυσκολότερο για τις κυβερνήσεις να αποκρύψουν τα λάθη τους. Δεν υπάρχει πλέον κανένα νόημα για μια κυβέρνηση να χτίζει τείχη γύρω από την επικράτειά της, με την ελπίδα να κρατήσει τους πολίτες σε άγνοια των αδυναμιών της. Χάρης στην καθημερινή επαφή με τον υπόλοιπο κόσμο μέσω των κοινωνικών δικτύων ή της ξένης τηλεόρασης που πίνουν με δορυφορικά πάτα, οι πολίτες αυτοί πιθανότατα γνωρίζουν ήδη τις εκπληκτικές ευκαιρίες που υπάρχουν αλλού.

Ως αποτέλεσμα, πολλές χώρες εγκατέλειψαν τις προσπάθειές τους να παραμείνουν κλειστές στον κόσμο. Σήμερα ανοίγονται σε τουρίστες και άλλους επισκέπτες. Τις τελευταίες δεκαετίες, μεγάλες χώρες όπως η Ρωσία, η Κίνα, το Βιετνάμ, η Βερμανία (Μιανμάρ) και πολλές άλλες, έχουν γίνει πολύ πιο ανοιχτά μέλη της διεθνούς κοινότητας. Σήμερα, το ένα πέμπτο του πληθυσμού του Αφγανιστάν έχει ζήσει στο εξωτερικό για κάποια περίοδο της ζωής του.

Ανταλλαγή ιδεών

Δεν είναι μόνο οι άνθρωποι που ταξιδεύουν σε αυτόν τον νέο κόσμο - ταξιδεύουν και οι ιδέες μαζί τους. Οι τουρίστες έρχονται με ιστορίες πολύ διαφορετικών κόσμων, στους οποίους οι άνθρωποι έχουν την ελευθερία να ενεργούν, να σκέφτονται και να μιλούν. Οι ντόπιοι πηγαίνουν στο εξωτερικό και εκπλήσσονται διαπιστώνοντας ότι οι ιστορίες των ταξιδιωτών είναι αληθινές. Αν οι άνθρωποι έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο ή τη δορυφορική τηλεόραση, οι ιστορίες που ακούν επιβεβαιώνονται από αυτό που βλέπουν στην οθόνη.

Το εμπόριο έχει τον ίδιο αντίκτυπο. Μόλις μια χώρα ανοίχτει στο διεθνές εμπόριο, οι πολίτες της κάνουν δουλειές και γίνονται φίλοι με ανθρώπους από διαφορετικούς πολιτισμούς, με αποτέλεσμα να αρχίζουν να κατανοούν άλλους τρόπους ζωής.

Έτσι μεγαλώνει η πίεση στις κυβερνήσεις να ανοιχτούν ακόμη περισσότερο. Οι άνθρωποι που βλέπουν πραγματικά και βιώνουν την ελευθερία από πρώτο χέρι, καταλαβαίνουν την τεράστια δύναμή της να προάγει την πρόοδο και να διευρύνει την ευημερία. Θέλουν κάποια από αυτή την πρόοδο και την ευημερία για τον εαυτό τους. Η τεχνολογία, το εμπόριο, η μετανάστευση, ο τουρισμός και οι παγκόσμιες αγορές είναι όλα πρεσβευτές μιας ελεύθερης κοινωνίας.

Αναπτύσσοντας μια ελεύθερη κοινωνία

Όχι καπιταλισμός από πάνω προς τα κάτω

Η δημιουργία μιας ελεύθερης κοινωνίας εκεί που δεν υπήρχε πριν, δεν είναι εύκολη υπόθεση. Οι νέες κυβερνήσεις και οι διεθνείς οργανισμοί βοήθειας συχνά αναζητούν μεγάλες, θεαματικές αλλαγές, όπως η αντικατάσταση ολόκληρης της διοικητικής γραφειοκρατίας, ή η ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών βιομηχανιών.

Συχνά, αυτή η προσέγγιση είναι σκέτη καταστροφή. Με την κουλτούρα της χρήσης της εξουσίας για προσωπικό όφελος που υπάρχει ακόμα, καθώς και με την τοπική αδυναμία αντίληψης των αγορών και του ανταγωνισμού, πολλές πρωτοβουλίες ιδιωτικοποιήσης (όπως αυτή του Μεξικού στα τέλη της δεκα-

ετίας του 1980) απλώς μετέφεραν τα κρατικά μονοπώλια στα χέρια των φίλων της εξουσίας. Για τον λαό, αυτός ο παρεοκρατικός καπιταλισμός δεν διαφέρει από τον κρατικό παρεοκρατισμό που προηγήθηκε. Και δεδομένου ότι η μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος μπορεί να διαρκέσει δεκαετίες, αυτός ο παρεοκρατισμός μπορεί ακόμη και να μην αμφισβητηθεί από τα δικαστήρια. Έτσι, οι άνθρωποι γίνονται το ίδιο κυνικοί έναντι των υποτιθέμενων λύσεων του ιδιωτικού επιχειρείν, όπως ήταν έναντι του προβλήματος του κρατικού ελέγχου. Πολλοί μπορεί να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι μόνο οι ριζοσπάστες και οι επαναστάτες προσφέρουν μια νέα προσέγγιση που θα μπορούσε να ωφελήσει τον λαό και όχι τις ελίτ.

Οδηγοί της ελευθερίας από κάτω προς τα πάνω

Η προσέγγιση του «καπιταλισμού από πάνω προς τα κάτω» αποτυγχάνει επειδή προσπαθεί να αλλάξει την όψη των κοινωνικών θεσμών χωρίς να αλλάξει τις βασικές νοοτροπίες, τις πράξεις και τα κίνητρα που τους δημιουργούν και τους στηρίζουν.

Η δημιουργικότητα και η πρόοδος μιας ελεύθερης κοινωνίας εξελίσσονται μέσα από το πλέγμα των νομικών και ηθικών κανόνων που καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ζουν και συνεργάζονται ελεύθερα μαζί. Αν μπορέσουμε να εισαγάγουμε ένα τέτοιο πλέγμα κανόνων δράσης και αφήσουμε τους ανθρώπους ελεύθερους να διάγουν τη ζωή τους στο πλαίσιο αυτών των κανόνων, τότε η φυσική ενέργεια και φιλοδοξία ολόκληρου του λαού θα οδηγήσει σε συστημικές αλλαγές.

Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι διευκολύνουμε τους ανθρώπους να ξεκινούν μια νέα επιχείρηση, να την κατέχουν και να τη διαχειρίζονται με εμπιστοσύνη, να έχουν ασφαλή κυριότητα ιδιοκτησίας, να δημιουργούν παραγωγικό κεφάλαιο και να εμπορεύονται ελεύθερα. Κάνοντάς το αυτό, δημιουργούμε κανόνες και κίνητρα που σύντομα θα οδηγήσουν σε οικονομική ανάπτυξη και θα τονώσουν τη συστηματική κοινωνική μεταρρύθμιση. Οι άνθρωποι θα ξεκινήσουν με μικρές επιχειρήσεις, θα μάθουν πώς λειτουργούν και θα ευημερήσουν - επιτυγχάνοντας όχι μόνο οικονομικό όφελος αλλά και αποκτώντας μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση. Μια κοινωνία με περισ-

σότερη αυτοπεποίθηση θα είναι πιο ικανή να αντιμετωπίσει τα μεγάλα θεσμικά ζητήματα, όπως τη μεταρρύθμιση της γραφειοκρατίας και των κρατικών βιομηχανιών. Επομένως, δεν πρέπει να ξεκινούμε σε μακροοικονομικό επίπεδο την προσπάθεια μεταρρύθμισης ολόκληρων κρατικών θεσμών. Πρέπει να ξεκινούμε σε μικροοικονομικό επίπεδο, απελευθερώνοντας τα κίνητρα για συστηματική αλλαγή μέσα σε ολόκληρο το θεσμικό οικοδόμημα.³¹

Δικαιώματα ιδιοκτησίας σε δράση

Δικαιώματα ιδιοκτησίας στο Περού

Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα είναι η μεταρρύθμιση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στο Περού, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον οικονομολόγο Ερνάντο ντε Σότο [Hernando de Soto] στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ο Ντε Σότο διαμαρτυρόταν ότι λόγω της γραφειοκρατίας και της διαφθοράς στο Περού, έπαιρνε σχεδόν ένα χρόνο για να καταχωρηθεί μια νέα επιχείρηση. Ήταν εξίσου δύσκολο για κάποιον να είναι κάτοχος ιδιοκτησίας. Το αποτέλεσμα ήταν ότι εκατομμύρια μικρών επιχειρηματιών δεν διέθεταν νομίμως το αγρόκτημά τους, τη μικρή τους επιχείρηση ή το σπίτι τους. Αυτό τους δυσκόλευε να πάρουν πίστωση για να επεκτείνουν την επιχείρησή τους. Δεν μπορούσαν να πουλήσουν το σπίτι ή την επιχείρησή τους. Και δεν μπορούσαν να προσφύγουν στα δικαστήρια για να λύσουν τις περιουσιακές ή επιχειρηματικές τους διαφορές.

Υπήρχαν στην πραγματικότητα δύο οικονομίες στο Περού, μία μέσα στο πλαίσιο του νόμου που απολάμβανε όλα τα οικονομικά οφέλη της νομιμότητας και της νομικής προστασίας, και μια άλλη που αποτελούσαν εκατομμύρια επιχειρηματίες παγιδευμένοι στη φτώχεια επειδή τα σπίτια και οι επιχειρήσεις τους δεν υπήρχαν για τον νόμο. Η κυβέρνηση έχανε έσοδα επειδή δεν ήταν σε θέση να υπολογίσει ή να εισπράξει φόρο από τις

31. *Είμαι ευγνώμων στον Πέτερ Γιάνγκ [Peter Young] και τον Στήβεν Τζ. Μάσι [Stephen J. Masty] του Adam Smith International για τις εξειδικευμένες διεισδυτικές παρατηρήσεις τους πάνω στο θέμα.*

εξωνομικές μικρές επιχειρήσεις. Και χωρίς τη δυνατότητα νομικής προστασίας, αυτοί οι επιχειρηματίες εύκολα γίνονταν θύματα εκμετάλλευσης από τους εγκληματίες και τους κομμουνιστές αντάρτες του Φωτεινού Μονοπατιού.

Η λύση που έθεσαν σε εφαρμογή ο Ντε Σότο και άλλοι, ήταν να εξαλείψουν το μεγαλύτερο μέρος των γραφειοκρατικών ρυθμίσεων για την εγγραφή μιας νέας επιχείρησης και να καταργήσουν τις περισσότερες από τις άδειες που έπρεπε να αποκτήσει κανείς για τη λειτουργία της. Έγιναν επίσης μεταρρυθμίσεις για τη γη, με τις οποίες πάνω από ένα εκατομμύριο οικογένειες Περουβιανών απέκτησαν για πρώτη φορά αναγνωρισμένους τίτλους έγγειας ιδιοκτησίας. Ως αποτέλεσμα, η αποδοτικότητα των μικρών επιχειρήσεων αυξήθηκε, αφού οι ιδιοκτήτες ήταν σε θέση να δανειστούν για να επεκταθούν, να αγοράσουν και να πουλήσουν ιδιοκτησία. Καθώς οι άνθρωποι αποκτούσαν κεφάλαια και καταθέσεις, η στέγαση βελτιώθηκε, ενώ οι γονείς άρχισαν να δαπανούν περισσότερα για την εκπαίδευση των παιδιών τους.

Οι μεταρρυθμίσεις δέχτηκαν και κριτική. Κάποιοι ισχυρίζονταν ότι η κατοχύρωση της γης με τίτλους ήταν άδικη, επειδή ήταν δύσκολο να διαπιστωθεί ποιος είχε ανεπίσημως τι. Άλλοι ισχυρίζονταν ότι οι τίτλοι γης ωφελούσαν τους κατόχους μεγάλων εκτάσεων έναντι των μικρών, ότι ο τίτλος έπαιρνε απ' τα κοινά εδάφη απ' τα οποία εξαρτιόνταν οι φτωχότεροι αγρότες, ή ότι ο τίτλος υπονόμει τις συμφωνίες κατοχής που - αν και ανεπίσημες - στην πραγματικότητα λειτουργούσαν καλά. Άλλοι ισχυρίζονταν ότι η μεταρρύθμιση δεν ήταν «μαγικό ραβδάκι», και ότι τα μεγαλύτερα εμπόδια στην οικονομική ανάπτυξη ήταν οι περιορισμοί που επέβαλλε η κουλτούρα του λαού στις φιλοδοξίες του.

Ποτέ δεν είναι εύκολο να δημιουργήσεις μια αγορά που λειτουργεί καλά, όταν δεν υπάρχει καμία πριν. Είναι εύκολο να φτιάξεις ψαρόσουπα από ένα ενυδρείο, αλλά δεν είναι εύκολο να φτιάξεις ενυδρείο από ψαρόσουπα. Ωστόσο, άλλες χώρες προσπάθησαν να αντιγράψουν τις μεταρρυθμίσεις του Περού και ο ίδιος ο Ντε Σότο υπήρξε σύμβουλος σε πολλές, τόσο στη Λατινική Αμερική όσο και στην Αφρική.

Υποστηρικτικές μεταρρυθμίσεις

Ωστόσο, ενώ τα λειτουργικά δικαιώματα ιδιοκτησίας είναι ζωτικής σημασίας, χρειάζονται σίγουρα και άλλες υποστηρικτικές μεταρρυθμίσεις. Για παράδειγμα, πρέπει να υπάρχει μια αγορά πιστώσεων και μικροπιστώσεων, την οποία η υπερ-ρύθμιση και η γραφειοκρατία μπορούν εύκολα να καταπνίξουν. (Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα μικροπιστώσεων είναι η Τράπεζα Grameen Bank στο Μπαγκλαντές, η οποία παρέχει μικρά δάνεια σε αγροτικές επιχειρήσεις - συμπεριλαμβανομένων δανείων μέσω των οποίων γυναίκες επιχειρηματίες χωρίς γη μπορούν να ιδρύουν τηλεφωνικές υπηρεσίες με ασύρματα τηλέφωνα).

Πρέπει επίσης να υπάρχει ένα αξιόπιστο και αποτελεσματικό νομικό σύστημα, ώστε οι πολίτες να μπορούν να επιλύουν τις διαφορές τους γρήγορα και σίγουρα. Δεν χρειάζεται να περιμένουμε μέχρις ότου οι νομοθέτες σκεφτούν και εισαγάγουν συγκεκριμένες μεταρρυθμίσεις στο κρατικό νομικό σύστημα. Το κοινοδίκαιο που δημιουργείται από μεμονωμένες περιπτώσεις είναι πολύ πιο γρήγορο και μπορεί να υπάρχουν ήδη τοπικά νομικά συστήματα με ένα σώμα παγιωμένου δεδικασμένου το οποίο να συμφωνεί με το αίσθημα δικαίου των κατοίκων της περιοχής. Πρέπει όμως να καθορίσουμε τους βασικούς κανόνες για τον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων, όπως είναι οι υποδομές, η προσωπική ευθύνη, τα δικαιώματα των μετόχων και οι ρυθμίσεις της πτώχευσης.

Πρέπει επίσης να μειώσουμε τις ρυθμίσεις που εμποδίζουν την είσοδο στις αγορές, ώστε να μπορέσουν να εισαχθούν νέες ιδέες. Για παράδειγμα, οι ηγέτες του Νεπάλ, μια χώρα κατά κύριο λόγο κλειστή στον έξω κόσμο πριν από τη δεκαετία του 1950, απέρριψαν την απευθείας πώληση του συστήματος τηλεφωνίας τους με το σκεπτικό ότι ο λαός θα τρομοκρατούσαν από την ιδέα να το αναλάβουν ιδιωτικές εταιρείες. Συμφώνησαν όμως να εκδώσουν νέες άδειες που επέτρεπαν νεοεισερχόμενους στην αγορά. Και οι καινούργιοι είχαν τέτοια επιτυχία, ώστε το Νεπάλ διαθέτει σήμερα ένα αξιοζήλευτο σύστημα τηλεφωνίας τελευταίας τεχνολογίας.

Όσο περισσότερα είναι τα παραδείγματα μικρών επιχειρή-

σεων και νεοεισερχομένων στην αγορά που αναπτύσσονται, δημιουργούν θέσεις εργασίας, αυξάνουν την ευημερία και βελτιώνουν τις υπηρεσίες προς τους πελάτες, τόσο πιθανότερο είναι οι άνθρωποι να κατανοήσουν τις τεράστιες δυνατότητες της ελευθερίας για τη δημιουργία εισοδήματος και πλούτου. Όσο περισσότερη υποστήριξη βρίσκει η ελευθερία, τόσο λιγότερο θα λαχταρούν οι άνθρωποι ριζικές αλλά τελικά καταναγκαστικές εναλλακτικές λύσεις.

Αγροτικές μεταρρυθμίσεις

Ένα παράδειγμα της δύναμης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στην πράξη είναι η αγροτική μεταρρύθμιση στη Σοβιετική Ρωσία, την Κίνα και το Βιετνάμ. Οι κομμουνιστικές κυβερνήσεις αυτών των χωρών ανέπτυξαν τη γεωργία επάνω στη συλλογική ιδιοκτησία της γης και των αγροτικών επιχειρήσεων. Οι κομμούνες έλεγχαν τα δικαιώματα χρήσης της γης και επέβαλαν ένα ισότιμο σύστημα διανομής. Αλλά επρόκειτο για καταστροφή. Οι κομμούνες ήταν τεράστιες, δυσκίνητες και γραφειοκρατικές. Και επειδή τα άτομα έπρεπε να μοιράζονται τους καρπούς των προσπαθειών τους με πολλούς άλλους, δεν είχαν κίνητρα για να δουλέψουν πιο σκληρά ή πιο παραγωγικά.

Αν και δίσταζε να εγκαταλείψει την αρχή της συλλογικής ιδιοκτησίας, η Κίνα έβαλε τέρμα σε αυτό το καταστροφικό σοβιετικό μοντέλο στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και εισήγαγε ένα «σύστημα ευθύνης του νοικοκυριού», με τις οικογένειες να δουλεύουν τη δική τους γη. Αυτό αποκατέστησε τη σύνδεση προσπάθειας και ανταμοιβής. Η γεωργία της Κίνας άνθισε. Η παραγωγή αγροτικών προϊόντων στις αρχές της δεκαετίας του 1980 αυξήθηκε ραγδαία, με ετήσιες αυξήσεις περίπου 5% για τα σιτηρά, 8% για το βαμβάκι και 14% για τους ελαιούχους σπόρους.³²

Αλλά αυτή η αρχική πρόοδος δεν κράτησε. Το σύστημα

32. Για λεπτομερή στοιχεία βλ. Wolfgang Kasper, 'The Sichuan experiment', *Australian Journal of Chinese Affairs*, 7 Φεβρουαρίου 1981, σελ. 163-72.

ήταν ακόμα ατελής. Ελπίζοντας να αντισταθμίσουν τις διαφορές στην ποιότητα της γης, οι αρχές είχαν δώσει στις οικογένειες πολλά μικρά αγροτεμάχια αντί για ένα μεγάλο. Με την προσπάθεια κάθε οικογένειας να μοιράζεται σε πέντε ή έξι χωράφια, δεν ήταν πρακτικό να εισαχθούν καλύτερες μέθοδοι. Ακόμη και οι δρόμοι μεταξύ των χωραφιών καταλάμβαναν μεγάλο μέρος της καλλιεργούμενης έκτασης. Και το σύστημα διανομής δεν λάμβανε υπόψη τις διαφορές στην παραγωγικότητα των οικογενειών.

Έτσι αποφασίστηκε να παραμείνει τεχνικά η ιδιοκτησία της γης αμετάβλητη, αλλά να εισαχθεί ένα σύστημα δικαιωμάτων χρήσης της γης - δίνοντας στις οικογένειες μακροπρόθεσμα δικαιώματα να δουλέψουν τη γη, να αποκτήσουν σοδειά και εισόδημα από αυτή και να παραχωρήσουν τα δικαιώματα σε άλλους.

Και πάλι, το σύστημα αυτό δεν ήταν τέλειο από την άποψη της ελεύθερης αγοράς ή των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Το σύστημα κρατικών προμηθειών και καθορισμού των τιμών υπονόμειε τη δυνατότητα των αγροτών να λαμβάνουν τις δικές τους αποφάσεις και να απολαμβάνουν όλους τους καρπούς του δικού τους μόχθου. Χωρίς μια πραγματική αγορά γης, εξακολουθούσε να υπάρχει πολύ μικρή ενοποίηση των μικρών αγροτεμαχίων. Αλλά σταδιακά άνοιξε κάτι σαν αγορά χρήσης γης.

Στην επαρχία Μεϊτάν στο βόρειο Γκουίζου, για παράδειγμα, οι χωρικοί και οι αξιωματούχοι καθόρισαν τις μισθώσεις γης σε είκοσι χρόνια, βοηθώντας τις οικογένειες να προγραμματίσουν μακροπρόθεσμα. Παραχωρήθηκε στους γεωργούς η εξουσία να κληροδοτούν και να ανταλλάσσουν τις μισθώσεις τους και να συνδυάζουν αγροτεμάχια. Και υπήρχαν κίνητρα για εκμετάλλευση της ακαλλιέργητης γης. Ως αποτέλεσμα, αυξήθηκε η καλλιεργούμενη γη, βελτιώθηκε η ποιότητα της γης επειδή οι οικογένειες την φρόντιζαν καλύτερα και εισήχθη σύγχρονος εξοπλισμός. Το 1995, η εθνική κυβέρνηση προέτρεψε και άλλα χωριά να ακολουθήσουν το παράδειγμα του Μεϊτάν. Κάτι παρεμφερές με σύστημα δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στη γη άρχισε να εξαπλώνεται.

Δικαιώματα νερού

Το νερό είναι ένας άλλος σπάνιος πόρος που τα δικαιώματα ιδιοκτησίας μπορούν να καταλείμουν καλύτερα από ό,τι οι κυβερνήσεις. Στα ξηρά δυτικά των Ηνωμένων Πολιτειών, η απειλή της ξηρασίας ήταν κάποτε συνηθισμένη - όχι λόγω της έλλειψης νερού, αλλά λόγω της υπερρύθμισης του συστήματος κατανομής του. Εκείνοι που πρώτα τραβούσαν νερό από το ρέμα, για παράδειγμα, είχαν προτεραιότητα έναντι οποιουδήποτε επόμενου· αλλά για να διατηρήσουν το δικαίωμα, έπρεπε διαρκώς να τραβάνε - ακόμα και αν η ανάγκη τους για νερό ήταν οριακή.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, πολιτείες όπως η Μοντάνα και η Αριζόνα άρχισαν να επιτρέπουν στους ανθρώπους να εμπορεύονται τα δικαιώματά τους στο νερό. Ενώ υπάρχουν ακόμη πολλοί κανονισμοί που περιορίζουν αυτή την αγορά, η αγορά έχει βοηθήσει να διασφαλιστεί ότι το νερό πηγαίνει εκεί όπου χρειάζεται περισσότερο. Δεδομένου ότι τα δικαιώματα νερού μπορούν να αγοραστούν και να πωληθούν, οι περιστασιακοί χρήστες (που μπορούν να χρησιμοποιούν λιγότερο νερό ή να χρησιμοποιούν ανακυκλωμένο νερό) μεταβιβάζουν πλέον τα δικαιώματα εξαγωγής νερού σε εκείνους με πιο επείγουσες ανάγκες. Είναι τόσα τα οφέλη αυτού του συστήματος που η αγορά δικαιωμάτων νερού εκτείνεται σήμερα σε όλες τις δυτικές Ηνωμένες Πολιτείες.

Οι μηχανισμοί της ιδιωτικοποίησης

Οι κρατικά ελεγχόμενες βιομηχανίες είναι πολλές φορές μονοπώλια, τα οποία δεν δίνουν στους πελάτες καμία επιλογή. Έτσι μπορούν (και το κάνουν) να χρεώνουν υψηλότερες τιμές για κατώτερα αγαθά και υπηρεσίες. Ακόμα και αν βρίσκονται σε απόσταση από την πολιτική ηγεσία και διευθύνονται από κάποιον οργανισμό, εξακολουθούν να ελέγχονται συνήθως από τις κυρίαρχες ελίτ ή τους φίλους τους.

Οι μπονιάντ [boniyads] στο Ιράν, για παράδειγμα, υποτίθεται ότι είναι φιλανθρωπικοί οργανισμοί που ελέγχουν σχεδόν το ένα πέμπτο της ιρανικής οικονομίας στην ανάπτυξη ακινήτων,

τη γεωργία, τη βιομηχανία και τη ναυτιλία. Ιδρύθηκαν αρχικά από τον Σάχη και κατηγορήθηκαν ευρέως ότι δεν είναι πραγματικές φιλανθρωπικές οργανώσεις, αλλά μηχανισμοί στήριξης της κυβέρνησης. Ωστόσο, μετά την επανάσταση του 1979, η νέα κυβέρνηση τις βρήκε πολύ προσοδοφόρες για να τις εγκαταλείψει. Έτσι συνέχισαν να λειτουργούν, απολαμβάνοντας ειδικές φορολογικές ελαφρύνσεις και κρατικές επιδοτήσεις: πράγματι, τους παρασχέθηκε κατασχεμένη ατομική ιδιοκτησία. Υποτίθεται ότι υπάρχουν προς όφελος των φτωχών, αλλά οι βασικοί τους ωφελημένοι φαίνεται να είναι οι κυβερνήτες.

Η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων θα έπρεπε να εισαγάγει τα δυναμικά αποτελέσματα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και του ανταγωνισμού στα γραφειοκρατικά μονοπώλια, και να αντικαταστήσει τη διαφθορά με το ανοιχτό εμπόριο. Μπορεί επίσης να βοηθήσει στην επιστροφή του κεφαλαίου αυτών των βιομηχανιών στον λαό. Αλλά για να επιτευχθούν όλα αυτά χρειάζεται όραμα, σθένος και προσεκτικός πολιτικός σχεδιασμός.

Δεν υπάρχει ενιαίος μηχανισμός ιδιωτικοποιήσεων. Η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων είναι ζήτημα τόσο πολιτικής, όσο και οικονομικών. Κάθε βιομηχανία είναι διαφορετική και θα απαιτήσει διαφορετική προσέγγιση. Οι βιομηχανίες είναι διαφορετικού είδους και μεγέθους, και υπάρχουν διαφορετικές ομάδες συμφερόντων που εμποδίζουν τη μεταρρύθμιση. Έτσι, η προσέγγιση που ακολουθείται για ένα αγαθό κοινής ωφέλειας όπως το νερό ή η ηλεκτρική ενέργεια, από την οποία εξαρτάται ολόκληρος ο πληθυσμός, πρέπει να είναι αρκετά διαφορετική από εκείνη για μια βιομηχανία που επηρεάζει σχετικά λίγους ανθρώπους.

Στην περίπτωση των μικρότερων επιχειρήσεων, μπορεί να είναι πρακτικό να πουληθούν σε έναν επιχειρηματία, ιδιαίτερα κάποιον από το εξωτερικό που μπορεί να έχει νέες ιδέες και κεφάλαια. Αλλά η πώληση κρατικών εταιρειών σε αλλοδαπούς μπορεί να είναι αμφιλεγόμενη.

Για μεγαλύτερες επιχειρήσεις, μπορεί να είναι χρήσιμο να κατανεμηθεί ευρέως η ιδιοκτησία στον λαό με την πώληση μετοχών. Αλλά αυτό ίσως απαιτεί μια μεγάλη εκστρατεία ενημέρωσης, γιατί μπορεί να υπάρχει μόνο μια πρόωπη χρηματιστη-

ριακή αγορά και οι περισσότεροι άνθρωποι να μην γνωρίζουν τι είναι οι μετοχές. Μετά την κατάρρευση του σοβιετικού καθεστώτος, η Ρωσία ξεκίνησε την «ιδιωτικοποίηση με κουπόνια» που έδωσε ουσιαστικά στον λαό ίσα μερίδια στις κρατικές επιχειρήσεις. Αλλά πολλοί πούλησαν τα μερίδια αυτά φτηνά, και ο έλεγχος κατέληξε στα χέρια μιας νέας επιχειρηματικής ελίτ «ολιγαρχών».

Εισάγοντας τις αρχές της αγοράς

Είναι απαραίτητο, ως μέρος της διαδικασίας ιδιωτικοποίησης, να σπάσουν τα μονοπώλια. Οι κυβερνήσεις μπορεί να πιστεύουν ότι θα αντλήσουν περισσότερα έσοδα από την πώληση των επιχειρήσεων με τα μονοπωλιακά προνόμια τους ανέπαφα, αλλά αυτή η μονοπωλιακή ισχύς εξακολουθεί να παραμένει κακή για το ευρύ κοινό. Αν ένα κρατικό μονοπώλιο σπάσει σε ανταγωνιστικές επιχειρήσεις, τόσο η κυβέρνηση όσο και ο λαός θα κερδίσουν μακροπρόθεσμα. Οι νέες επιχειρήσεις θα είναι πιο εύρωστες, δυναμικές και καινοτόμες από ό,τι ήταν ο μονοπωλιακός προκάτοχός τους.

Η ιδιωτικοποίηση του συστήματος τηλεφωνίας της Γουατεμάλας το 1996 δείχνει τη σημασία του ανταγωνισμού στη διαδικασία. Εκεί, η αγορά τηλεπικοινωνιών ανοίχθηκε στον ανταγωνισμό πριν ιδιωτικοποιηθεί το μονοπώλιο των τηλεπικοινωνιών. Οι ραδιοσυχνότητες ιδιωτικοποιήθηκαν επίσης, δημιουργώντας ουσιαστικά δικαιώματα ιδιοκτησίας στο ηλεκτρομαγνητικό φάσμα, τα οποία οι νέες εταιρείες επικοινωνιών μπορούσαν εύκολα να αγοράσουν και να χρησιμοποιήσουν. Το αποτέλεσμα ήταν μια τεράστια επέκταση του ανταγωνισμού, η οποία έφερε περισσότερες επιλογές και ευρύτερη κάλυψη. Οι τιμές έγιναν από τις χαμηλότερες στη Λατινική Αμερική και ο αριθμός των χρηστών κινητής τηλεφωνίας αυξήθηκε αρκετές εκατοντάδες φορές σε λιγότερο από μια δεκαετία.³³

33. Βλ. Wayne A. Leighton, 'Getting privatisation right: a case study', *Institute of Economic Affairs blog*, London, 2013.

Κάνοντάς το σωστά

Υπάρχει μεγάλη διεθνής εμπειρία - και τεχνογνωσία - που μπορούν να βοηθήσουν τους μεταρρυθμιστές να κατανοήσουν σωστά την πολιτική και την πρακτική των ιδιωτικοποιήσεων.

Το κλειδί είναι να πρόκειται για μια απολύτως ανοιχτή διαδικασία και ο λαός να συμμετέχει σε αυτήν. Διαφορετικά, η μεταρρύθμιση δεν θα γίνει γενικά αποδεκτή. Για παράδειγμα, κάποιες κυβερνήσεις στην Αφρική ιδιωτικοποίησαν επιχειρήσεις κοινής ωφελείας, όπως νερό και τράπεζες, προσκαλώντας ξένους επενδυτές, χωρίς όμως να προσφέρουν ευκαιρίες στον τοπικό πληθυσμό να αποκτήσει ιδιοκτησία. Μια τέτοια τακτική δεν είναι απλά πολιτικά αφελής, αλλά και ενάντια στην αρχή της ίσης μεταχείρισης που χαρακτηρίζει μια ελεύθερη κοινωνία.

Επιπλέον, εάν η ιδιοκτησία μείνει σε στενό πλαίσιο και δεν διευρυνθεί, παραμένει ο κίνδυνος να επανέλθουν οι ιδιωτικοποιημένες βιομηχανίες στον έλεγχο των φίλων της κυβέρνησης. Αυτό θα δηλητηριάσει την ιδέα για περαιτέρω ιδιωτικοποιήσεις και θα καθυστερήσει την εισαγωγή αρχών της αγοράς σε άλλους κρατικά ελεγχόμενους τομείς. Ο λαός πρέπει να διαβεβαιωθεί ότι οποιαδήποτε νέα δομή θα εξυπηρετεί τους καταναλωτές, όχι τις διεφθαρμένες ελίτ. Η καθιέρωση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου ανταγωνισμού, όσο το δυνατόν νωρίτερα, είναι ένας καλός τρόπος για να το εγγυηθούμε.

Ανθρώπινες υπηρεσίες χωρίς κράτος

Κάποιοι θεωρούν δεδομένο ότι ορισμένες δημόσιες υπηρεσίες μπορούν να παρέχονται μόνο από το κράτος - ιδιαίτερα οι «ανθρώπινες» υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και πρόνοιας.

Ορισμένοι λένε ότι αυτές οι βασικές υπηρεσίες είναι πολύ σημαντικές για να αφεθούν στην αγορά. Στην πραγματικότητα, είναι πολύ σημαντικές για να αφεθούν στο κράτος. Όταν οι πάροχοι υπηρεσιών χρηματοδοτούνται από τη φορολογία, δεν χρειάζεται να ικανοποιούν τους πελάτες για να κερδίζουν τα προς το ζην, όπως πρέπει να κάνουν οι ανταγωνιστικοί ιδιώτες πάροχοι υπηρεσιών. Ο τρόπος για να ενισχύουν τους προϋπολογισμούς τους είναι να ασκούν πιέσεις στους πολιτικούς, ή να

απειλούν με αναταραχή εάν δεν ικανοποιηθούν τα αιτήματά τους. Η προσοχή τους εστιάζεται στην κυβέρνηση, όχι στον λαό.

Οι ιδιωτικές εταιρείες αντιμετωπίζουν πολύ μεγαλύτερο ανταγωνισμό από ό,τι συνηθίζουν οι δημόσιες υπηρεσίες. Συχνά, ο ανταγωνισμός με κρατικές υπηρεσίες στην πραγματικότητα απαγορεύεται. Επομένως, οι κρατικοί πάροχοι δεν χρειάζεται να καινοτομούν ούτε να διατηρούν τις υπηρεσίες τους ενημερωμένες, επειδή οι πελάτες τους δεν έχουν πουθενά αλλού να πάνε.

Όμως, όσο και να θέλουν οι κυβερνήσεις να διαχειρίζονται οι ίδιες τις δημόσιες υπηρεσίες, οι άνθρωποι βρίσκουν πάντα δρόμους για να παρακάμψουν το μονοπώλιο τους. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα από όλο τον κόσμο όπου μη κρατικοί και ανεπίσημοι πάροχοι παρέχουν αυτές τις σημαντικές υπηρεσίες, και το κάνουν καλύτερα.

Εκπαίδευση χωρίς κράτος

Πάρτε την εκπαίδευση, για παράδειγμα. Πολλοί φαντάζονται ότι η ιδιωτική εκπαίδευση είναι μόνο για τους πλούσιους. Ωστόσο, μια μελέτη διάρκειας δύο ετών που αφορούσε την Ινδία, την Γκάνα, τη Νιγηρία και την Κένυα από τον ειδικό της εκπαίδευσης Καθηγητή Τζέιμς Τούλι [James Tooley], διαπίστωσε το αντίθετο. Στις φτωχότερες περιοχές αυτών των χωρών, οι περισσότεροι μαθητές πήγαιναν σε μη κρατικά σχολεία. Στις φτωχότερες περιοχές του Χιντεραμπάντ, της Άκρα και του Λάγος, μόνο το ένα τρίτο ή λιγότερο από τα σχολεία ήταν κρατικά. Τα δύο τρίτα ή περισσότερο των μαθητών πήγαιναν σε ιδιωτικά σχολεία, πολλά από τα οποία ήταν ανεπίσημα και μη αναγνωρισμένα από το κράτος. Τα περισσότερα από αυτά τα μη κρατικά σχολεία ανήκαν σε ιδιώτες. Πολύ λίγα λάμβαναν φιλανθρωπική στήριξη και κανένα δεν λάμβανε κρατική χρηματοδότηση - τα δίδακτρα των γονιών, συχνά πολύ χαμηλά, ήταν το μοναδικό τους έσοδο.³⁴

34. Βλ. James Tooley, *The Beautiful Tree: A Personal Journey into How the World's Poorest People Are Educating Themselves*, Cato Institute, Washington, DC, 2009.

Ακόμα κι έτσι, ο Τούλι διαπίστωσε ότι οι επιδόσεις ήταν σημαντικά υψηλότερες στα ιδιωτικά σχολεία. Στο Χιντεραμπάντ, ο μέσος βαθμός στα μαθηματικά ήταν περίπου κατά ένα πέμπτο υψηλότερος από ό, τι στα δημόσια σχολεία - παρά το γεγονός ότι οι μισθοί των εκπαιδευτικών στον ιδιωτικό τομέα ήταν κάπου ανάμεσα στο μισό και το ένα τέταρτο των μισθών του δημόσιου τομέα. Και σε άλλους τομείς τα κριτήρια ήταν ομοίως υψηλότερα. Ο Τούλι βρήκε καθηγητές στα δημόσια σχολεία να κοιμούνται στα γραφεία τους. Και οι αδικαιολόγητες απουσίες των εκπαιδευτικών ήταν περισσότερες στα δημόσια σχολεία. Τα ιδιωτικά σχολεία ήταν καλύτερα εξοπλισμένα με πίνακες, παιδικές χαρές, γραφεία, πόσιμο νερό και τουαλέτες. (Μόνο τα μισά δημόσια σχολεία είχαν τουαλέτες, σε σύγκριση με το 96% ή περισσότερο των ιδιωτικών σχολείων.) Η αναλογία μαθητών-δασκάλων ήταν σχεδόν η μισή από αυτή στα δημόσια σχολεία.

Οι κυβερνήσεις φαίνονται να μη γνωρίζουν την τεράστια σημασία της ιδιωτικής εκπαίδευσης στις φτωχές περιοχές. Η κινεζική κυβέρνηση έχει καταγεγραμμένα μόνο 44 ιδιωτικά σχολεία στην ορεινή επαρχία Γκανσού, παρότι οι ερευνητές του Τούλι βρήκαν 696, 593 από τα οποία εξυπηρετούσαν 61.000 παιδιά στα πιο απομακρυσμένα χωριά. Στη συντριπτική τους πλειοψηφία διοικούνταν από γονείς και κατοίκους των χωριών. Ευδοκιμούσαν παρά το γεγονός ότι το μέσο εισόδημα στο Γκανσού ήταν περίπου 150 δολάρια ετησίως. Ακόμη και στην Κιμπέρα της Κένυας - τη μεγαλύτερη παραγκούπολη στην υποσαχάρια Αφρική, με πληθυσμό περίπου 750.000 - ο Τούλι βρήκε 76 ιδιωτικά σχολεία με 12.000 εγγεγραμμένους μαθητές.

Με λίγα λόγια, ακόμη και σε ορισμένες από τις φτωχότερες περιοχές του κόσμου, η ιδιωτική πρωτοβουλία μπορεί να προσφέρει και προσφέρει εκπαίδευση υψηλότερου επιπέδου από ό,τι το κράτος. Και το κόστος της είναι αρκετά χαμηλό ώστε να είναι προσιτό σε φτωχές οικογένειες. Το κράτος δεν φαίνεται να χρειάζεται καθόλου στην εκπαίδευση.

Δεν είναι καθόλου περίεργο που οι πλούσιες χώρες, οι οποίες συχνά διαθέτουν εκτεταμένα κρατικά προγράμματα για τα σχολεία, επιθυμούν να εφαρμόσουν μέρος αυτού του ανταγωνισμού και της γονικής επιλογής στην εκπαίδευση. Το 1991, η Σουν-

δία εισήγαγε ένα νέο σύστημα με το οποίο το κράτος συνέχιζε να πληρώνει το βασικό κόστος της σχολικής εκπαίδευσης, αλλά επέτρεπε σε ιδιωτικές κερδοσκοπικές και μη κερδοσκοπικές οργανώσεις να ιδρύουν δικά τους σχολεία για να εισπράττουν αυτή τη χρηματοδότηση με βάση τον αριθμό των μαθητών που μπορούσαν να προσελκύσουν. Ακόμα και οι επικριτές της μεταρρύθμισης, όπως οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των δασκάλων, οι οποίες αρχικά της αντιτάχθηκαν, τώρα τη στηρίζουν· τόσο ήταν η επίδρασή της στην αποτελεσματικότητα, την καινοτομία και την ποιότητα των χιλιάδων και πλέον καινούργιων σχολείων που λειτούργησαν, ιδιαίτερα στις πιο δύσκολες και φτωχές περιοχές. Σήμερα, και άλλες χώρες εισάγουν το ίδιο μοντέλο.

Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη χωρίς κράτος

Η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη είναι μια άλλη σημαντική υπηρεσία που σε πολλές χώρες κυριαρχείται από το κράτος - συχνά προστατεύεται από ανταγωνιστές με νομικά προνόμια, επιδοτήσεις χρηματοδοτούμενες από τους φόρους και ρυθμίσεις. Και πάλι, οι κρατικοί πάροχοι εστιάζουν στο πώς θα αποσπάσουν περισσότερα χρήματα και μεγαλύτερα προνόμια από την κυβέρνηση, αντί να παρέχουν καλές υπηρεσίες στους ασθενείς.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες συχνά επικρίνονται για το υψηλό κόστος του υποτιθέμενου συστήματος «ελεύθερης αγοράς» που έχουν στην υγεία. Το σύστημα είναι σίγουρα δαπανηρό· αλλά, στην πραγματικότητα, είναι ένα από τα πιο ρυθμισμένα συστήματα στον κόσμο, και η κρατική δαπάνη για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ανά κάτοικο είναι η τρίτη υψηλότερη στον κόσμο (πίσω από τη Νορβηγία και το Λουξεμβούργο). Οι φορολογικοί και ρυθμιστικοί κανόνες συνδέουν την παροχή ασφάλισης υγείας με την θέση εργασίας - γεγονός που αφήνει τους ανθρώπους ανασφάλιστους στο μεσοδιάστημα μεταξύ της προηγούμενης και της επόμενης δουλειάς. Εν τω μεταξύ, οι εργαζόμενοι (με την ενθάρρυνση των γιατρών) ζητάνε εξετάσεις και θεραπείες που δεν χρειάζονται πραγματικά, επειδή το κόστος τους βαρύνει τους εργοδότες τους και όχι τους ίδιους. Οι κανονισμοί υπαγορεύουν επίσης τι πρέπει να περιλαμβάνεται σε μια σύμβαση ιατρικής ασφάλισης και πώς μπορεί να πωληθεί (για παράδειγμα, υποχρεώνοντας τους

ασφαλιστές να λειτουργούν μόνο στην πολιτεία τους και καθιστώντας αδύνατον σε αυτούς να εξασφαλίζουν οικονομίες κλίμακας). Ομοίως, η ιατρική πρακτική διέπεται από απαιτήσεις αδειοδότησης που έχουν σχεδιαστεί σε μεγάλο βαθμό από τους ίδιους τους γιατρούς - επιτρέποντας στο επάγγελμα να περιορίζει τον αριθμό των γιατρών και να διατηρεί τις αμοιβές τους υψηλές. Όλες αυτές (και περισσότερες) ρυθμίσεις αυξάνουν το κόστος της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στις ΗΠΑ.

Η Σιγκαπούρη, σε αντίθεση, μια μικρή χώρα που είναι στην πραγματικότητα πλουσιότερη από τις ΗΠΑ, δαπανά περίπου το ένα έκτο των χρημάτων που δαπανώνται στην Αμερική ανά κάτοικο για χορηγούμενα από το κράτος προγράμματα υγείας. Το κράτος εκεί υποχρεώνει απλά τις οικογένειες να αποταμιεύουν το ένα πέμπτο περίπου του εισοδήματός τους για μελλοντικές δαπάνες υγείας, σύνταξης και στέγασης (αν και υπάρχει ένα κρατικά χρηματοδοτούμενο πρόγραμμα για καταστροφικές ιατρικές ανάγκες). Το γεγονός ότι οι άνθρωποι αποταμιεύουν τα δικά τους χρήματα στον δικό τους αποταμιευτικό λογαριασμό υγείας, τους κάνει να ψάχνουν για το οικονομικότερο και το καλύτερο, ενώ οι ιδιώτες γιατροί και οι κλινικές ανταγωνίζονται για να τους έχουν πελάτες.

Στην Ελβετία δεν υπάρχει δημόσια ασφάλιση: οι άνθρωποι αγοράζουν ασφαλιστικές και ιατρικές υπηρεσίες από ιδιωτικούς παρόχους. Ο ρόλος του κράτους περιορίζεται στην επιδότηση, όχι των παρόχων, αλλά των ασθενών που δεν μπορούν να καλύψουν οι ίδιοι το κόστος της βασικής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Έτσι, και σε αυτή την περίπτωση, σε αντίθεση με τους Αμερικανούς, οι Ελβετοί πολίτες ψάχνουν την καλύτερη για τα χρήματά τους περίθαλψη. Πολλοί Ευρωπαίοι θεωρούν ότι το σύστημα της Ελβετίας, το οποίο είναι σε μεγάλο βαθμό ένα σύστημα ελεύθερης αγοράς, είναι ίσως το καλύτερο σύστημα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στον κόσμο.

Πρόνοια χωρίς κράτος

Η καλύτερη μορφή πρόνοιας για τον φτωχό είναι να έχει μια αμειβόμενη εργασία. Αλλά τα κρατικά προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας καταστρέφουν τις θέσεις εργασίας. Σε μεγάλο μέ-

ρος της Ευρώπης, η «κοινωνική ασφάλιση» χρηματοδοτείται από συγκεκριμένο φόρο που επιβάλλεται σε όσους εργάζονται, κάτι που αυξάνει το κόστος για τους εργοδότες και τους κάνει πιο απρόθυμους να προσλαμβάνουν νέους εργαζόμενους. Αυτό σημαίνει ότι περισσότεροι άνθρωποι λαμβάνουν επιδόματα ανεργίας, τα οποία απαιτούν στη συνέχεια περαιτέρω φορολογικές αυξήσεις για να χρηματοδοτηθούν, με αποτέλεσμα να γίνονται ακόμα λιγότερες προσλήψεις. Πρόκειται για ένα καθοδικό σπирάλ.

Η Σουηδία ήταν μια ελεύθερη και ευημερούσα χώρα με χαμηλή φορολογία μέχρι τα μέσα του εικοστού αιώνα. Στη συνέχεια, για δύο δεκαετίες από το 1970 και μετά, άρχισε να επιβάλλει πολύ υψηλούς φόρους για να χρηματοδοτεί τα εκτεταμένα κοινωνικά της προγράμματα. (Πράγματι, το 1976 μία Σουηδή συγγραφέας διαμαρτυρόταν ότι ο οριακός φορολογικός της συντελεστής είχε φθάσει το 102%!) Οι υψηλοί αυτοί φόροι ήταν ένα σοβαρό αντικίνητρο για την εργασία και το επιχειρείν. Καταδίκασε τη Σουηδία σε δύο δεκαετίες χαμηλής ανάπτυξης, μέχρις ότου η πολιτική αυτή αρχίσει να αντιστρέφεται τη δεκαετία του 1990.

Οι ελεύθερες χώρες τείνουν να είναι πλουσιότερες· και οι πλουσιότερες χώρες τείνουν να δαπανούν περισσότερα για την φιλανθρωπική στήριξη των απόρων. Αυτό είναι ηθικά πιο υγιές από ό,τι να παίρνουν οι κυβερνήσεις χρήματα από τους ανθρώπους μέσω της φορολογίας για να τα δαπανούν σε δικούς τους σχεδιασμού προγράμματα πρόνοιας, και όχι μόνο επειδή οι κυβερνήσεις τείνουν να δίνουν τα οφέλη στους φίλους τους και να επιβάλλουν τους φόρους στους εχθρούς τους. Η γνήσια φιλανθρωπία είναι μια εθελοντική, όχι μια καταναγκαστική, προσφορά από τον έναν άνθρωπο στον άλλο.

Ένα άλλο πρόβλημα με τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας είναι ο τρόπος με τον οποίο δημιουργούν μια κουλτούρα εξάρτησης. Έτσι, όπως είναι μεγάλα και διοικούνται από δημόσιους υπαλλήλους, λειτουργούν αναγκαστικά με βάση κανόνες και όχι με την προσωπική αξιολόγηση των αναγκών και των δυνατοτήτων των δικαιούχων, όπως κάνει η γνήσια φιλανθρωπία. Αυτό ενθαρρύνει τους ανθρώπους να χειραγωγούν τους

κανόνες για να εξασφαλίζουν ότι πληρούν τις προϋποθέσεις. Μερικές φορές, οι φτωχές οικογένειες επιδεινώνουν σκόπιμα την κατάστασή τους για να δικαιούνται μεγαλύτερες παροχές, το αντίθετο από αυτό που θέλουμε να πετύχουμε. Στα παλαιότερα και μεγαλύτερα κράτη πρόνοιας, όπως στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι δημόσιοι λειτουργοί έρχονται τώρα αντιμέτωποι με εξαρτημένους τρίτης γενιάς, με οικογένειες δικαιούχων που οι γονείς και οι παππούδες τους έκαναν το ίδιο πριν από αυτούς.

Η αυτοβοήθεια, με τη συνδρομή της ιδιωτικής φιλανθρωπίας, είναι μια πιο ανθρώπινη, κινητήρια και αποτελεσματική εναλλακτική λύση. Το Ηνωμένο Βασίλειο είχε ένα ανθρωπό σύστημα πρόνοιας για την εργατική τάξη πριν από τη δεκαετία του 1940, όταν το κράτος πρόνοιας ήρθε και το σάρωσε. Αυτές ήταν οι φιλικές αλληλασφαλιστικές εταιρείες, στις οποίες τα μέλη κατέβαλλαν εβδομαδιαίες εισφορές με αντάλλαγμα παροχές όπως επιδόματα ανεργίας, ιατρική ασφάλιση, ακόμη και έξοδα κηδείας. Συνήθως επικεντρώνονταν σε συγκεκριμένα επαγγέλματα, έτσι ώστε να μπορούν να καλύπτουν τις ειδικές ανάγκες αυτών των εργαζομένων. Εκατομμύρια οικογένειες, ιδιαίτερα φτωχότερες οικογένειες, επέλεξαν να συμμετέχουν σε κάποιο από αυτά τα σωματεία. Η πρόνοια για όλους, χωρίς κράτος, είναι σίγουρα εφικτή.

Αναβιώνοντας τον φιλανθρωπικό τομέα

Πολλοί άνθρωποι που ζουν σε χώρες με προηγμένα συστήματα κρατικής πρόνοιας υποστηρίζουν ότι το ιδιωτικό φιλανθρωπικό έργο δεν θα μπορούσε ποτέ να αντικαταστήσει τη γενναιοδωρία των κοινωνικών παροχών και των συντάξεων που χρηματοδοτούνται από τους φόρους. Φυσικά, είναι πολύ εύκολο για τις κυβερνήσεις να είναι «γενναιοδωρες» με τα λεφτά των άλλων, και οι πολιτικοί έχουν κάθε κίνητρο να υπόσχονται γενναίες παροχές σήμερα, ξέροντας ότι οι επόμενες, αγέννητες γενιές θα καταλήξουν να πληρώνουν γι' αυτές. Αυτό και μόνο θα ήταν ένας καλός λόγος για να κρατάμε τους πολιτικούς μακριά από την κοινωνική πρόνοια. Επιπλέον, εάν οι κρατικές παροχές είναι μεγάλες, υπάρχει μικρότερο κίνητρο για τις οικογένειες να είναι αυτάρκεις και για τα άτομα να αναζητούν εργασία αντί να ζουν με επιδόματα - ακόμα περισσότερο αν οι εργαζόμενοι

πρέπει να πληρώνουν υψηλούς φόρους για να χρηματοδοτούν το σύστημα πρόνοιας. Παρά τις καλές προθέσεις, το τελικό αποτέλεσμα είναι να στραγγίζουμε τους ανθρώπους από ελπίδα και φιλοδοξία, και να τους καταδικάζουμε σε μια ζωή εξάρτησης.

Οι χώρες που θέλουν να προχωρήσουν προς την κατεύθυνση της ελευθερίας, πρέπει να ξεκινήσουν διασπώντας τα τεράστια συστήματα πρόνοιας σε πολύ πιο μικρά και τοπικά συστήματα. Μπορούν ακόμη και να τα «εξατομικεύσουν» σε κάποιου είδους προσωπικό λογαριασμό. Αυτό θα βοηθήσει τις οικογένειες να συνειδητοποιήσουν τις δικές τους ευθύνες και να κατανοήσουν ότι στηρίζονται από πραγματικούς φορολογούμενους, όχι από κάποιο διάχυτο «σύστημα». Και η διάσπαση αυτού του συστήματος επιτρέπει την πιο αποτελεσματική του του διαχείριση από παρόχους του ιδιωτικού τομέα.

Ένα παράδειγμα είναι το συνταξιοδοτικό σύστημα της Χιλής. Το 1981, η χώρα διαίρεσε το αποτυχημένο και άδικο κρατικό συνταξιοδοτικό της σύστημα σε προσωπικούς λογαριασμούς. Οι εργαζόμενοι ήταν υποχρεωμένοι να αποταμιεύουν για τη συνταξιοδότησή τους, αλλά μπορούσαν να επιλέγουν μεταξύ πολλών ιδιωτικών παρόχων για τη διαχείριση των κεφαλαίων τους. Το σύστημα προώθησε την προσωπική ευθύνη στην αποταμίευση, έφερε καλύτερες αποδόσεις για τους εργαζομένους και έχει από τότε αντιγραφεί από αρκετές χώρες σε διάφορες ηπείρους.

Ένα άλλο παράδειγμα είναι το σύστημα των αποταμιευτικών λογαριασμών υγείας της Σιγκαπούρης (βλέπε παραπάνω), το οποίο αναθέτει σημαντική ευθύνη στα άτομα και τις οικογένειες, ενθαρρύνοντας τους ανθρώπους να φροντίζουν οι ίδιοι για την ιατροφαρμακευτική τους περίθαλψη και τις άλλες ανάγκες τους. Οι παλιές φιλικές αλληλασφαλιστικές εταιρείες του Ηνωμένου Βασιλείου είναι ένα άλλο μοντέλο που θα μπορούσε εύκολα να αναπαραχθεί διαιρώντας τις κρατικές παροχές σε προσωπικούς, ιδιωτικούς λογαριασμούς.

Όταν ο αποτυχημένος μηχανισμός κρατικής στήριξης μεταρρυθμίζεται με τέτοιους τρόπους, υπάρχουν μεγαλύτερα κίνητρα για τα άτομα να αναζητούν εργασία και να στηρίζονται στις δικές τους προσπάθειες και στη στήριξη των οικογενειών τους αντί του κράτους. Θα εξακολουθήσει να υπάρχει ανάγκη για ιδιωτικό φι-

λανθρωπικό έργο, αλλά θα είναι πιο διαχειρίσιμων διαστάσεων. Και όπως είδαμε, η ελευθερία και οι χαμπλοί φόροι είναι ένας καλός τρόπος για να δίνουμε στους ανθρώπους τόσο τη θέληση όσο και τον πλούτο για να είναι γενναιόδωροι, ένα κίνητρο που ένα μεγάλο κράτος και μια υψηλή φορολογία εξαφανίζουν.

Παγκοσμιοποίηση και εμπόριο

Τα οφέλη της παγκοσμιοποίησης

Όπως το Νεπάλ, έτσι και πολλές χώρες ανησυχούν για το πώς οι αυξανόμενα παγκοσμιοποιημένες αγορές θα τις επηρεάσουν. Ωστόσο, η ανησυχία είναι σε μεγάλο βαθμό αβάσιμη, ενώ τα οφέλη από την παγκοσμιοποίηση και το εμπόριο είναι σημαντικά.

Χάρη στον μηχανισμό των τιμών της αγοράς, μπορούμε τώρα να συναλλασσόμαστε άμεσα και έμμεσα με ανθρώπους από όλο τον κόσμο. Τα ρούχα που φοράμε, τα τρόφιμα που τρώμε, ο εξοπλισμός στα σπίτια, τα γραφεία και τα εργοστάσιά μας, είναι όλα προϊόντα ενός εκπληκτικά μεγάλου αριθμού μακρινών χωρών.

Αλλά η παγκοσμιοποίηση των αγορών λειτουργεί αμφίδρομα. Δεν επιτρέπει μόνο στις πλούσιες χώρες να αγοράζουν πράγματα από ολόκληρο τον κόσμο. Παρέχει επίσης τη δυνατότητα σε ανθρώπους που βρίσκονται σε κάποτε απομακρυσμένες χώρες να βελτιώσουν τις δικές τους προοπτικές, συνδέοντας το προϊόν τους με τις διεθνείς αγορές. Τι προϊόντα, για παράδειγμα, θα πρέπει να καλλιεργήσει ένας τοπικός αγρότης; Προηγουμένως, οι μόνες πηγές πληροφόρησης σχετικά με τις τιμές των προϊόντων ήταν οι τοπικοί έμποροι ή οι κρατικές υπηρεσίες, που έχουν φυσικά τα δικά τους συμφέροντα. Οι τοπικές τιμές ενδέχεται να έχουν ευρείες διακυμάνσεις, εξαρτώμενες από παράγοντες όπως ο καιρός. Και οι τοπικές αγορές δεν ήταν πάντα καλά οργανωμένες. Σήμερα, ο αγρότης μπορεί να να ελέγξει στο κινητό του τηλέφωνο όσες ιστοσελίδες θέλει για τις τιμές της αγοράς - συμπεριλαμβανομένων των μελλοντικών προσφορών τιμών - για οποιαδήποτε σχεδόν καλλιέργεια, σε αμέτρητες αγορές σε όλο τον κόσμο. Σε οποιοδήποτε μέρος της γης, οι αγρότες μπορούν σήμερα να πουλάνε σε μια οργανωμένη, διεθνή αγορά, σε πολύ πιο προβλέψιμες τιμές.

Το άνοιγμα της Νέας Ζηλανδίας

Η Νέα Ζηλανδία είναι ένα παράδειγμα μιας χώρας που έκανε θεαματική στροφή εγκαταλείποντας τις ρυθμίσεις στο εμπόριο. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, βρισκόταν σε μια πολύ δύσκολη οικονομική κατάσταση, κυρίως λόγω τέτοιων ρυθμίσεων. Όμως, ξεκινώντας από το 1984, εγκατέλειψε τον προστατευτισμό και απελευθέρωσε το διεθνές της εμπόριο, ανοίγοντας τις αγορές της στον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Οι επιδοτήσεις στη βιομηχανία και στη γεωργία καταργήθηκαν. Οι εγχώριες αγορές απελευθερώθηκαν, συμπεριλαμβανομένης και της ιδιαίτερα ρυθμισμένης αγοράς εργασίας: η συμμετοχή στις συνδικαλιστικές οργανώσεις έγινε οικειοθελής, και οι συμβάσεις έγιναν αντικείμενο διαπραγματεύσεως μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών.

Οι καταστροφολογικές προβλέψεις από ομάδες συμφερόντων, ακαδημαϊκούς, θρησκευτικούς ηγέτες και εκπροσώπους των συνδικάτων - ότι αυτή η απελευθέρωση θα οδηγούσε σε μια οικονομία εκμετάλλευσης [«sweatshop economy»] - αποδείχθηκαν όλες λανθασμένες. Οι μέσοι μισθοί αυξήθηκαν. Οι μισθολογικές συμβάσεις διευθετούνταν ταχύτερα. Οι απεργιακές κινητοποιήσεις έπεσαν σχεδόν στο μηδέν. Η ανεργία μειώθηκε, και μειώθηκε ταχύτερα στους Μαορί, τους μετανάστες και άλλες φτωχές ή ευάλωτες ομάδες. Η Νέα Ζηλανδία έγινε μία από τις πιο ελεύθερες και ανταγωνιστικές χώρες στον κόσμο.³⁵

Πολιτιστική ταυτότητα

Κάποιοι ανησυχούν ότι η παγκοσμιοποίηση των αγορών μπορεί να στερήσει τις χώρες από τη μοναδική ταυτότητα και τον πολιτισμό τους. Η εξάπλωση των αμερικανικών επώνθμων ειδών, ειδικότερα, προκαλεί ανησυχίες ότι κάποιες άλλοτε ξεχωριστές χώρες θα αρχίσουν να φαίνονται θλιβερά όμοιες, ότι τα δυτικά αγαθά και συμπεριφορές θα πνίξουν εκείνα των άλλων τόπων, και ότι οι ευγενέστεροι πολιτισμοί του κόσμου θα ισοπεδωθούν από έναν ελάχιστο κοινό παρονομαστή.

35. Για μια περιγραφή αυτών των μεταρρυθμίσεων από τον αρχιτέκτονά τους, βλ. Roger Douglas, *Toward Prosperity*, David Bateman, Auckland, NZ, 1987.

Βεβαίως, οι οικονομικές και κοινωνικές κουλτούρες αλλάζουν. Τα προϊόντα που κάποτε ήταν μοναδικά σε μια συγκεκριμένη χώρα βρίσκονται πλέον στους κεντρικούς δρόμους όλων των χωρών. Αυτό δεν σημαίνει ότι η επιλογή και η ποικιλία εξαφανίζονται. Αντιθέτως, σημαίνει ότι οι άνθρωποι κάθε χώρας έχουν τώρα πολύ περισσότερες επιλογές από ποτέ άλλοτε. Οι πολίτες του Ηνωμένου Βασιλείου, για παράδειγμα, δεν χρειάζεται πλέον να συμβιβάζονται με το αδιάφορο και παραψημένο φαγητό για το οποίο η χώρα τους ήταν κάποτε διάσημη. Μπορούν πλέον να βρίσκουν εστιατόρια και σούπερ μάρκετ με ινδικά, βιετναμέζικα, λατινοαμερικάνικα, ιρανικά, μογγολικά, πολωνικά και αμέτρητα άλλα φαγητά. Και άλλοι σε ολόκληρο τον κόσμο απολαμβάνουν τώρα παρόμοιες επιλογές οι οποίες κάποτε περιορίζονταν στους λίγους τυχερούς που ήταν αρκετά πλούσιοι για να ταξιδεύουν. Δεν χάνονται οι πολιτισμοί· αντιθέτως, εξαπλώνονται έτσι ώστε όλοι να μπορούν να τους απολαύσουν.

Οι πολιτισμοί ποτέ δεν παραμένουν στατικοί και αμετάβλητοι, όπως υπονοούν όσοι θέλουν να τους υπερασπιστούν έναντι της παγκοσμιοποίησης. Ο πολιτισμός μιας χώρας αλλάζει συνεχώς, και όσο πιο ζωντανός και ενεργός είναι ο πολιτισμός, τόσο πιο πολλές νέες πολιτισμικές ιδέες παράγει και τόσο περισσότερο αλλάζει. Η τέχνη, η μουσική, η λογοτεχνία, ο τρόπος ζωής, τα γούστα και οι μόδες των πιο ζωντανών χωρών σήμερα θα ήταν άγνωστα σε όσους ζούσαν σε αυτές μόλις πριν από έναν αιώνα.

Οι πολιτισμοί κερδίζουν από την έκθεσή τους σε άλλους πολιτισμούς, επιτρέποντας στους ανθρώπους να επιλέγουν τα στοιχεία που ταιριάζουν περισσότερο στη δική τους ζωή και εποχή. Μέσω του διεθνούς εμπορίου, μπορούμε να δούμε και να κατανοήσουμε πολιτισμικά στοιχεία από το εξωτερικό τα οποία βρίσκουμε χρήσιμο να προσαρμόσουμε στα δικά μας. Αλλά αυτή η διαδικασία αλλαγής συνέβαινε πολύ προτού μιλήσει κανείς για παγκοσμιοποίηση.

Και μεγάλο μέρος της αλλαγής που μας στεναχωρεί περισσότερο, η απώλεια των πιο πολύχρωμων στοιχείων του πολιτισμού μας, δεν οφείλεται σε κανέναν πολιτισμικό ιμπεριαλισμό από το εξωτερικό, αλλά στις απλές επιδράσεις του εκσυγχρονισμού. Οι αρχαίες τελετές, τα έθιμα και οι εθνικές ενδυμασίες

εξαφανίζονται όχι λόγω της παγκοσμιοποίησης, αλλά επειδή αλλάζει η ίδια η ζωή. Οι γιορτές που κάποτε σημάδευαν συγκεκριμένες εποχές, ήταν σημαντικές για τις αγροτικές κοινότητες, αλλά ελάχιστη απήχηση έχουν πια σε έναν κόσμο όπου οι μισοί από μας ζουν στις πόλεις.³⁶

Ίσως είναι καλό ότι οι πολιτισμοί αλλάζουν. Πολλοί από τους πολιτισμούς του κόσμου επιβλήθηκαν στους λαούς τους από δυνάμεις κατοχής, ενώ και μεγάλο μέρος του πολιτισμού των λιγότερο ελεύθερων χωρών είναι στην πραγματικότητα επιβλαβές. Πρέπει να χαιρετίσουμε το γεγονός ότι τα πιο εύκολα ταξίδια και η ευρύτερη αμφισβήτηση έχουν κάνει δύσκολο για τις χώρες να διατηρούν μια κουλτούρα στην οποία ορισμένες ομάδες συστηματικά κακοποιούνται, καταπιέζονται ή υφίστανται διακρίσεις.

Ερώτηση: Δεν αρπάζουν οι πλούσιες χώρες ένα μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πλούτου;

Όχι. Ο πλούτος είναι κάτι που δημιουργείται μέσα από την ικανότητα, το επιχειρείν, την ενέργεια, τον μόχθο, την οργάνωση και την επένδυση. Οι πλούσιες χώρες σίγουρα καταναλώνουν πλούτο, αλλά τον δημιουργούν επίσης. Και όχι μόνο για τον εαυτό τους: ανακαλύπτουν και αναπτύσσουν ζωτικής σημασίας προϊόντα και διαδικασίες που βελτιώνουν τις ζωές όλων, ιδιαίτερα τις ζωές μερικών από τους φτωχότερους ανθρώπους στον πλανήτη.

Τα επιτεύγματα στην ιατρική, για παράδειγμα, βοήθησαν στην εξάλειψη ορισμένων από τις σοβαρότερες ασθένειες του κόσμου, όπως η φυματίωση και η ελονοσία. Η γενετική τεχνολογία συμβάλλει στην τόνωση των αποδόσεων και της ποιότητας του ρυζιού και άλ-

36. Για αυτά τα θέματα, βλ Mario Vargas Llosa, 'The culture of liberty', στο *The Morality of Capitalism* του Tom G. Palmer, Students for Liberty and Atlas Foundation, Arlington, VA, 2011.

λων βασικών καλλιτεργειών. Νέα υλικά κάνουν τα κτίρια πιο φτηνά και πιο ασφαλή.

Δεν υπάρχει μια σταθερή προσφορά πλούτου, από τον οποίο οι πλούσιες χώρες αρπάζουν ένα αθέμιτο μεγάλο μερίδιο. Αντίθετα, η τεχνογνωσία από τις πλούσιες χώρες δημιουργεί νέες ευκαιρίες για τις άλλες.

Η σημασία της ειρήνης

Ο Άνταμ Σμιθ έγραψε κάποτε: «Λίγα πράγματα είναι απαραίτητα για να οδηγήσουν ένα κράτος από τη χαμηλότερη βαρβαρότητα στην υψηλότερη ευμάρεια πέρα από την ειρήνη, τη χαλαρή φορολογία και μια ανεκτή απονομή δικαιοσύνης ...»³⁷

Η ειρήνη στο εσωτερικό και στο εξωτερικό είναι σίγουρα μια προϋπόθεση για μια ακμάζουσα ελεύθερη οικονομία. Οι άνθρωποι δεν θα επενδύσουν σε επιχειρήσεις και δεν θα δημιουργήσουν παραγωγικό κεφάλαιο εάν πιστεύουν ότι ο πλούτος τους είναι πολύ πιθανό να κλαπεί από αντιμαχόμενες πολιτοφυλακές ή στρατεύματα εισβολής. Και οι χώρες των οποίων οι πολίτες συναλλάσσονται εμπορευόμενοι με εκείνους άλλων χωρών, είναι πολύ λιγότερο πιθανό να επιδιώξουν τη σύγκρουση με αυτές. Με τα λόγια που αποδίδονται στον Γάλλο οικονομολόγο και πολιτικό του 19ου αιώνα Φρεντερίκ Μπαστιά [Frédéric Bastiat]: «Εάν δεν διασχίζουν τα σύνορα αγαθά, θα το κάνουνε στρατοί»³⁸.

Τα οφέλη της ειρήνης είναι τόσο οικονομικά όσο και πολιτισμικά. Η ειρήνη επιτρέπει στην προσπάθεια και τους πόρους να εστιάζονται σε παραγωγικές δραστηριότητες και όχι σε καταστροφικές. Παρέχει τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία κεφαλαίου και μια ευημερούσα ελεύθερη οικονομία. Επιτρέπει

37. Διάλεξη το 1755, όπως παρατίθεται στο *Account of the Life and Writings of Adam Smith LLD*, του Dougald Stewart Μέρος IV, 25.

38. Δεν υπάρχουν στοιχεία ότι ο Bastiat είπε πράγματι αυτά τα λόγια, πάντως συνοψίζουν την άποψή του. Βλ. Frédéric Bastiat, *Bastiat's 'The Law'*, Institute of Economic Affairs, London, 2001 [1850].

στους ανθρώπους να χαράσσουν ένα μέλλον για τους εαυτούς τους και τις οικογένειές τους. Τους δίνει τον χρόνο, τον πλούτο και τη σιγουριά για να ασχοληθούν με πολιτιστικές και μορφωτικές επιδιώξεις. Και η ειρήνη επιτρέπει την ελεύθερη κυκλοφορία ανθρώπων, αγαθών και ιδεών - εξαπλώνοντας την κατανόηση, την ευημερία και την καινοτομία.

Μια άλλη διεισδυτική παρατήρηση του Άνταμ Σμιθ ήταν ότι δεν χρειάζεται να κάνουμε τις άλλες χώρες φτωχές για να γίνουμε εμείς πλούσιοι. Είναι καλύτερο για μας αν οι πελάτες μας είναι πλούσιοι παρά φτωχοί.³⁹ Ομοίως, για να είμαστε δυνατοί, δεν χρειάζεται να κάνουμε τους άλλους αδύναμους. Και οι δύο πλευρές κερδίζουν από τα οφέλη της ειρήνης.

Η ειρήνη πρέπει κάποιες φορές να κερδηθεί. Η ιδιοκτησία και οι άνθρωποι πρέπει να προστατευτούν. Και η συγκέντρωση των απαιτούμενων πόρων μπορεί να απαιτήσει (περιορισμένη) κρατική συμμετοχή. Αλλά τα κράτη που μεγεθύνονται γίνονται συχνά και милитарιστικά, ίσως επειδή προσπαθούν να κρύψουν την έλλειψη ευημερίας και ελευθερίας με τον ισχυρισμό ότι η ασφάλεια του έθνους απαιτεί θυσίες, ενότιτα σκοπού και στρατιωτική ισχύ. Οι άνθρωποι στις ελεύθερες κοινωνίες δεν είναι λιγότερο πιστοί στις χώρες τους· αλλά δεσμεύονται απέναντι σε μια ανοιχτή και ελεύθερη κοινωνία και στην οικογένειά τους, στους φίλους τους, στους πελάτες και στις οικειοθελείς τους σχέσεις, όχι σε κάποιο δικτάτορα, σε κάποια σημαία, ή σε κάποιο εθνικιστικό όραμα.

Μερικοί άνθρωποι φαντάζονται ότι ο τρόπος για να έχουμε ειρήνη είναι να εγκαθιδρύσουμε μια υπερεθνική παγκόσμια κυβέρνηση. Παρότι είναι χρήσιμο να υπάρχουν διεθνή φόρα όπου μπορούν να εκτίθενται οι διαφορές και να εξουδετερώνονται οι πιθανές συγκρούσεις, δεν πρέπει να υποθέτουμε ότι μια παγκόσμια κυβέρνηση θα ήταν καλύτερη από τις υπάρχουσες εθνικές. Δεδομένης της τεράστιας κλίμακας και της ακόμη

39. «Όπως ένας πλούσιος είναι μάλλον καλύτερος πελάτης για τους γειτονικούς του βιομηχάνους, το ίδιο είναι και ένα πλούσιο έθνος.» Adam Smith, *The Wealth of Nations*, 1776, Book IV, ch. III, Part II.

μεγαλύτερης απόστασης από τον λαό, η τάση της για επέκταση και κατάχρηση εξουσίας θα ήταν ακόμη μεγαλύτερη. Και ούτε θα μπορούσε κανείς να ξεφύγει από αυτή την κατάχρηση μετακομίζοντας σε κάποιο άλλο μέρος του κόσμου. Όχι, ο καλύτερος τρόπος για την προώθηση της ειρήνης είναι να κάνουμε τις κυβερνήσεις μικρότερες, όχι μεγαλύτερες, και να στηριχθούμε στη φυσική τάση των ανθρώπων να συνεργάζονται ειρηνικά και να βελτιώνουν την αμοιβαία κατάστασή τους.

9. ΤΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑ ΕΝ ΣΥΝΤΟΜΙΑ

Το επιχείρημα υπέρ της ελευθερίας

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ δημιουργεί ευημερία. Οι κοινωνίες που αγκάλιασαν την ελευθερία, έγιναν πλούσιες. Εκείνες που δεν το έκαναν, παρέμειναν φτωχές.

Αλλά μια ελεύθερη κοινωνία είναι ανώτερη και με μη-υλικούς τρόπους. Λειτουργεί στη βάση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των ατόμων, όχι στη βάση της ισχύος και του καταναγκασμού. Οι πολίτες της μοιράζονται κοινούς πολιτισμικούς, προσωπικούς και ηθικούς δεσμούς. Αποδέχονται τους κανόνες διαπροσωπικής συμπεριφοράς οικειοθελώς, προς αμοιβαίο όφελος, και όχι επειδή αυτοί οι κανόνες τούς επιβάλλονται. Οι κυβερνήσεις τους έχουν τη συναίνεση των κυβερνωμένων και υπόκεινται και οι ίδιες σε κανόνες που τις εμποδίζουν να εκμεταλλεύονται την εξουσία τους.

Η ελεύθερη κοινωνία απελευθερώνει το ανθρώπινο ταλέντο, την εφευρετικότητα και την καινοτομία. Αυτό της δίνει τη δυνατότητα να δημιουργεί πλούτο εκεί που δεν υπήρχε πριν. Οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία δεν γίνονται πλούσιοι εκμεταλλευόμενοι άλλους, όπως κάνουν οι ελίτ των λιγότερο ελεύθερων χωρών. Δεν μπορούν να γίνουν πλούσιοι κάνοντας άλλους φτωχότερους. Γίνονται πλούσιοι μόνο παρέχοντας σε άλλους αυτό που θέλουν και κάνοντας τις ζωές των άλλων ανθρώπων καλύτερες.

Περιορισμένο κράτος

Οι περισσότεροι συμφωνούν ότι το κράτος είναι απαραίτητο για σκοπούς όπως η απονομή δικαιοσύνης και η λήψη αποφάσεων για πράγματα που τα άτομα δεν μπορούν να αποφασίζουν μόνα τους. Αλλά όλοι σχεδόν συμφωνούν ότι η κρατική εξουσία πρέπει να είναι περιορισμένη. Το κράτος μιας ελεύθερης κοινωνίας υπάρχει για να αποτρέπει την πρόκληση βλάβης στους πολίτες της. Διατηρεί και επιβάλλει τη δικαιοσύνη - τους φυσικούς κανόνες που επιτρέπουν στους ανθρώπους να συνεργάζονται ειρηνικά μαζί.

Η κυβέρνηση μιας ελεύθερης κοινωνίας περιορίζεται από τη νομοκρατία. Οι νόμοι του ισχύουν εξίσου για όλους. Οι ηγέτες της δεν μπορούν να λεπλατούν τους πολίτες για δικό τους όφελος, να κάνουν χάρες στους φίλους τους ή να χρησιμοποιούν την ισχύ τους ενάντια στους εχθρούς τους. Οι εξουσίες τους και ο χρόνος τους στο αξίωμα είναι και τα δύο περιορισμένα ώστε να περιορίζεται η διαφθορά που συνοδεύει την εξουσία. Οι δημοκρατικοί θεσμοί, όπως οι ελεύθερες και ανοιχτές εκλογές, το δικαίωμα στην ελευθερία του λόγου, τα όρια στις θητείες των αντιπροσώπων και οι συνταγματικοί κανόνες, θέτουν όρια στις εξουσίες των πολιτικών ηγετών.

Μεγαλύτερη ισότητα

Οι περισσότερο ωφελημένοι από τον οικονομικό δυναμισμό των ελεύθερων κοινωνιών είναι οι φτωχοί. Οι ελεύθερες κοινωνίες είναι οικονομικά πιο ισότιμες από τις μη ελεύθερες κοινωνίες. Οι φτωχοί στις πιο ελεύθερες κοινωνίες απολαμβάνουν πολυτέλειες που ούτε καν ονειρεύονταν λίγα χρόνια πριν, πολυτέλειες διαθέσιμες μόνο στις κυβερνώσες ελίτ των μη-ελεύθερων χωρών.

Μια ελεύθερη κοινωνία δεν προσπαθεί να επιβάλει υλική ισότητα. Αναγνωρίζει ότι η προσπάθεια εξίσωσης του πλούτου ή του εισοδήματος είναι αντιπαραγωγική. Καταστρέφει τα κίνητρα για αυτοβελτίωση, για σκληρή δουλειά και για επιχειρείν. Αποθαρρύνει τους ανθρώπους από την δημιουργία του κεφαλαίου που ενισχύει την παραγωγικότητα ολόκληρης της κοινωνίας. Αποτρέπει τα άτομα από το να δημιουργούν νέο πλούτο και νέα αξία.

Αλλά οι ελεύθερες κοινωνίες απολαμβάνουν ακόμα πιο σημαντικές ισότητες που συχνά δεν υπάρχουν στις μη ελεύθερες κοινωνίες. Αναγνωρίζεται η ηθική ισότητα των ανθρώπων: κάθε ανθρώπινη ζωή θεωρείται σημαντική και άξια προστασίας. Υπάρχει ισότητα ενώπιον του νόμου: οι αποφάσεις στηρίζονται στα γεγονότα και όχι στο ποιος είσαι. Οι πολίτες έχουν πολιτική ισότητα: όλοι δικαιούνται να ψηφίζουν, να είναι υποψήφιοι και να εκφράζουν τις πολιτικές τους απόψεις, ανεξάρτητα από το πόσο δυσάρεστο είναι για τις αρχές. Και έχουν ίσες ευκαιρίες: οι άνθρωποι δεν αντιμετωπίζουν διακρίσεις στην εργασία ή την εκπαίδευση, και μπορούν να εξελίσσονται ανεξάρτητα από τη φυλή, τη θρησκεία, την εθνότητα ή οποιοδήποτε άλλο χαρακτηριστικό τους.

Ελεύθερη οικονομία

Μια ελεύθερη κοινωνία δίνει στους ανθρώπους την ελευθερία να κάνουν τις δικές τους οικονομικές επιλογές, ακριβώς όπως τους αφήνει ελεύθερους να κάνουν τις δικές τους κοινωνικές και προσωπικές επιλογές. Οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία δημιουργούν αξία μέσω της εθελούσιας συναλλαγής. Η ελεύθερη συναλλαγή ωφελεί και τις δύο πλευρές: διαφορετικά δεν θα την έκαναν.

Τα άτομα ευημερούν συνεργαζόμενα με άλλα και προμηθεύοντάς τους τα προϊόντα που θέλουν - και παίρνοντας κάτι που θέλουν σε αντάλλαγμα. Η προοπτική του κέρδους ενθαρρύνει τους επιχειρηματίες να αναζητούν τι θέλουν οι άλλοι και να τους το παρέχουν. Οι τιμές μεταφέρουν πληροφορίες για τις ελλείψεις και τα πλεονάσματα, λέγοντας σε όλους τι πρέπει να παραχθεί και τι πρέπει να διατηρηθεί. Με αυτόν τον τρόπο, ο χρόνος, η ικανότητα, η προσπάθεια, το κεφάλαιο και άλλοι πόροι στρέφονται αυτόματα εκεί που η ζήτηση επείγει και απομακρύνονται από λιγότερο σημαντικές χρήσεις. Δεν χρειάζεται το κράτος να πει στους ανθρώπους τι να κάνουν.

Για να λειτουργήσει, μια ελεύθερη οικονομία χρειάζεται μόνο ένα αποδεκτό πλαίσιο κανόνων για το πώς να συνεργάζονται οι άνθρωποι μεταξύ τους. Αυτό περιλαμβάνει κανόνες για την ιδιοκτησία και τη μεταβίβαση περιουσίας, και κανόνες

για τις συμβάσεις βάσει των οποίων τηρούνται οι συμφωνίες. Η ατομική ιδιοκτησία είναι απαραίτητη για να δημιουργούν οι άνθρωποι επιχειρήσεις και να ανταλλάσσουν αγαθά. Είναι όμως επίσης απαραίτητη για να γίνονται σεβαστές και οι άλλες ελευθερίες. Εάν οι αρχές ελέγχουν όλη την ιδιοκτησία, η πολιτική δράση και ο ανοιχτός διάλογος καθίστανται αδύνατα.

Δικαιοσύνη και νομοκρατία

Η δικαιοσύνη δεν είναι κάτι που μπορεί να υπαγορευθεί από τους νομοθέτες. Οι κανόνες της δικαιοσύνης αποτελούν μέρος της ανθρώπινης φύσης - ένα ζωτικό μέρος μας που συμβάλλει στην προώθηση της ειρηνικής συνεργασίας μεταξύ των ατόμων.

Οι άνθρωποι σε μια ελεύθερη κοινωνία έχουν δικαίωμα σε αυτή τη φυσική δικαιοσύνη λόγω της ανθρώπινης ιδιότητάς τους. Η φυσική δικαιοσύνη θεωρεί ότι οι νόμοι πρέπει να είναι σαφείς και βέβαιοι, να αντιμετωπίζουν τους ανθρώπους ισότιμα, να μην απαιτούν το αδύνατο, να μην έχουν αναδρομική ισχύ, και οι ποινές να είναι προβλέψιμες και ανάλογες με το αδίκημα. Πρέπει να τηρείται η νόμιμη διαδικασία σε όλες τις υποθέσεις, με δίκαιες δίκες και χωρίς μακροχρόνια κράτηση χωρίς δίκη. Οι άνθρωποι που κατηγορούνται για αδικήματα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αθώοι μέχρι να αποδειχθούν ένοχοι και τα άτομα δεν πρέπει να παρενοχλούνται διωκόμενα πολλές φορές για το ίδιο αδίκημα. Τέτοιες αρχές γίνονται αποδεκτές σχεδόν από όλους, ανεξάρτητα από τη χώρα, την κουλτούρα, τη φυλή ή τη θρησκεία τους.

Για να διασφαλιστεί αυτή η φυσική δικαιοσύνη και να στηριχθεί η νομοκρατία, χρειάζεται μια ανεξάρτητη δικαιοσύνη που να μην μπορεί να επηρεαστεί από πολιτικούς ηγέτες. Ομοίως, η αστυνομία πρέπει να είναι ανεξάρτητη. Η δωροδοκία και η διαφθορά στην αστυνομία και τη δικαιοσύνη δεν μπορούν να γίνονται ανεκτές, αν θέλουμε να επικρατήσει η ελευθερία.

Η αυθόρμητη κοινωνία

Η ελεύθερη κοινωνία είναι μια αυθόρμητη κοινωνία. Οικοδομείται από τις ενέργειες των ατόμων που ακολουθούν τους κανόνες οι οποίοι προωθούν την ειρηνική συνεργασία. Δεν επιβάλλεται από τις κρατικές αρχές.

Οι άνθρωποι δεν χρειάζεται να συμφωνούν σε όλα για να συνεργαστούν προς αμοιβαίο όφελος. Όσοι ανταλλάσσουν αγαθά χρειάζεται να συμφωνούν μόνο στην τιμή. Αλλά για να είναι αυτή η συνεργασία όσο γίνεται πιο αποδοτική, τα άτομα πρέπει να ανέχονται τις απόψεις και τις δράσεις των άλλων. Μια ελεύθερη κοινωνία επιτρέπει σε άτομα ή κυβερνήσεις να παρεμβαίνουν σε άλλους μόνο για να αποτρέψουν την πρόκληση πραγματικής βλάβης. Με το να περιορίζουμε την ελευθερία των ανθρώπων επειδή θεωρούμε τη συμπεριφορά τους δυσάρεστη ή προσβλητική, καταργούμε κάθε φραγμό στην περιτολή της ελευθερίας όλων από εκείνους που θεωρούν τους εαυτούς τους ηθικά ανώτερους.

Η ανεκτικότητα στις ιδέες και στον τρόπο ζωής των άλλων ωφελεί την κοινωνία. Η αλήθεια δεν είναι πάντα προφανής· αναδύεται μέσα από τη μάχη των ιδεών. Δεν μπορούμε να εμπιστευόμαστε τους λογοκρίτες να καταστέλλουν μόνο εσφαλμένες ιδέες. Μπορεί να καταστείλουν κατά λάθος ιδέες και τρόπους δράσης που θα ωφελούσαν σημαντικά την κοινωνία στο μέλλον.

Ένας κόσμος ελευθερίας

Γίνεται όλο και πιο δύσκολο για τις αυταρχικές κυβερνήσεις να κρύβουν τις πράξεις τους από τον υπόλοιπο κόσμο. Ως αποτέλεσμα, όλο και περισσότερες χώρες ανοίγονται στο εμπόριο και στον τουρισμό, και νέες ιδέες εξαπλώνονται. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι βλέπουν τα οφέλη της οικονομικής και κοινωνικής ελευθερίας, και τις απαιτούν.

Είναι δύσκολο να δημιουργήσουμε την ηθική και τους θεσμούς μιας ελεύθερης κοινωνίας εκεί όπου δεν υπάρχει ελευθερία. Αντί να προσπαθήσουμε να τα επιβάλουμε συνολικά, είναι καλύτερο να ξεκινήσουμε σε μικρή κλίμακα, δημιουργώντας τις συνθήκες που επιτρέπουν στους ανθρώπους να ενεργούν ελεύθερα και να οικοδομούν μια ελεύθερη κοινωνία μέσω της δράσης τους. Ένα βασικό μέρος αυτής της διαδικασίας είναι η θέσπιση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, έτσι ώστε οι άνθρωποι να μπορούν να δημιουργούν επιχειρήσεις και να εμπορεύονται με τη σιγουριά ότι η ιδιοκτησία τους δεν θα κατασχεθεί.

Οι μεταρρυθμίσεις θα πρέπει να προσφέρουν πραγματική οι-

κονομική ελευθερία, όχι παρεοκρατικό καπιταλισμό. Πάρα πολλές κυβερνήσεις που ισχυρίστηκαν ότι ιδιωτικοποίησαν κρατικές βιομηχανίες, στην πραγματικότητα μεταβίβασαν απλώς την κυριότητά τους σε φίλους και συγγενείς. Προκειμένου να υπάρξει πραγματική αλλαγή, πρέπει να συμμετάσχει στη διαδικασία της οικονομικής μεταρρύθμισης ολόκληρος ο πληθυσμός.

Οι χώρες δεν ζημιώνονται από το άνοιγμά τους στο διεθνές εμπόριο. Η προστασία των εγχώριων παραγωγών από τον ανταγωνισμό σημαίνει απλώς υψηλότερες τιμές και χαμηλότερη ποιότητα για τους εγχώριους καταναλωτές. Η συμμετοχή στη διεθνή εμπορική κοινότητα προσφέρει στους τοπικούς επιχειρηματίες νέες αγορές και ευκαιρίες. Το άνοιγμα του εμπορίου τις τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει βγάλει από την ακραία φτώχεια πάνω από ένα δισεκατομμύριο ανθρώπους. Η ελευθερία είναι πραγματικά μία από τις πιο ευγενείς και παραγωγικές δυνάμεις στην ανθρώπινη ιστορία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ashford, N. (2003), *Principles for a Free Society*, Stockholm: Jarl Hjalmarson Foundation. Διεξοδική, σύντομη έκθεση των αρχών πάνω στις οποίες οικοδομούνται η ελεύθερη κοινωνία και η ελεύθερη οικονομία.

Bastiat, F. (2001 [1850]), *Bastiat's 'The Law'*, London: Institute of Economic Affairs. Κλασική έκθεση των φιλελεύθερων ιδεών από τον Γάλλο πολιτικό και πολιτικό στοχαστή.

Benn, E. (1964), *Why Freedom Works*, London: Sir Ernest Benn Ltd. Παλιά αλλά διαφωτιστική υπεράσπιση των ελεύθερων αγορών από έναν κορυφαίο Βρετανό επιχειρηματία.

Butler, E. (2009), *The Best Book on the Market: How to Stop Worrying and Love the Free Economy*, Oxford: Capstone Books. Απλή περιγραφή του πώς λειτουργούν πραγματικά οι αγορές και το εμπόριο.

Butler, E. (2012), *Public Choice – a Primer*, London: Institute of Economic Affairs. Απλή εξήγηση της αποτυχίας του κράτους και των προβλημάτων του ατομικού συμφέροντος στα δημοκρατικά συστήματα.

Butler, E. (2012), *Friedrich Hayek: The Ideas and Influence of the Libertarian Economist*, Petersfield: Harriman House. Εύκο-

λη εισαγωγή στον φιλελεύθερο πολιτικό επιστήμονα που ανέπτυξε τη σύγχρονη σκέψη επάνω στην αυθόρμητη κοινωνία.

Friedman, M. με R. Friedman (1962), *Capitalism and Freedom*, Chicago, IL: University of Chicago Press. Κλασικό κείμενο για τα οφέλη της ελεύθερης κοινωνίας και της ελεύθερης οικονομίας από τον βραβευμένο με Νόμπελ Οικονομικών Αμερικανό οικονομολόγο.

Friedman, M. and R. Friedman (1980), *Free to Choose*, New York: Harcourt Brace Jovanovich. Πραγματεία για την ελεύθερη κοινωνία, βασισμένη στην ομώνυμη τηλεοπτική σειρά.

Hayek, F. A. (1944), *The Road to Serfdom*, London: Routledge. Κλασική έκθεση της εποχής του πολέμου για τους κινδύνους του κεντρικού σχεδιασμού και των ασύδοτων κυβερνήσεων.

Hayek, F. A. (1960), *The Constitution of Liberty*, London: Routledge. Μεγάλο βιβλίο που εξερευνά την προέλευση των φιλελεύθερων ιδεών και των αρχών επάνω στις οποίες πρέπει να θεμελιώνεται μια ελεύθερη κοινωνία.

Meadowcroft, J. (επιμ.) (2008), *Prohibitions*, London: Institute of Economic Affairs. Μια δυνατή επιχειρηματολογία ενάντια στους κρατικούς ελέγχους των επιλογών του τρόπου ζωής.

Mill, J. S. (1859), *On Liberty*, in J. S. Mill (2008), *On Liberty and Other Essays*, Oxford: Oxford University Press. Το κλασικό κείμενο για την ελευθερία, την αρχή της μη βλάβης, το περιορισμένο κράτος, τη φυσική δικαιοσύνη και την ανεκτικότητα.

Norberg, J. (2003), *In Defense of Global Capitalism*, Washington, DC: Cato Institute. Διδακτική έρευνα για τα οφέλη που παρέχει, ιδιαίτερα στους φτωχούς, ο διεθνής καπιταλισμός.

Palmer, T. G. (επιμ.) (2011), *The Morality of Capitalism*,

Arlington, VA: Students for Liberty and Atlas Foundation. Ενδιαφέρουσα συλλογή κειμένων για την ηθική, τη συνεργασία, την ισότητα, την πρόοδο, την παγκοσμιοποίηση και τον πολιτισμό.

Pirie, M. (2008), *Freedom 101*, London: Adam Smith Institute. Εκατό και ένα επιχειρήματα κατά της ελεύθερης οικονομίας, τα οποία καταρρίπτονται ανά μία σελίδα το ένα.

Wellings, R. (επιμ.) (2009), *A Beginner's Guide to Liberty*, London: Adam Smith Research Trust. Σαφής επεξήγηση των αγορών, των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, της ελευθερίας, της αποτυχίας του κράτους, των απαγορεύσεων και της πρόνοιας χωρίς κράτος.

